

N

O

V

Å

Brukerundersøkelse i barnevernsinstitusjonene

HEIDI GAUTUN
KARIN SASAOKA
CAY GJERUSTAD

*Norsk institutt for forskning
om oppvekst, velferd og aldring*

Rapport 9/06

Brukerundersøkelse i barnevernsinstitusjonene

HEIDI GAUTUN
KARIN SASAOKA
CAY GJERUSTAD

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 9/06

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2006
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-238-2
ISSN 0808-5013

Forsideillustrasjon: © Getty Images
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS/Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

I 2005 ga daværende Barne- og familiedepartementet (nå Barne- og likestillingsdepartementet) Fafo og NOVA i oppdrag å gjennomføre en brukerundersøkelse blant ungdom i barnevernets langtidsinstitusjoner. Departementet var opptatt av å få fram synspunkter fra ungdommene om hvordan de opplevde at rettighetene deres blir ivaretatt, og hva slags betydning de mente måten arbeidstiden organiseres på har for oppholdet de får. Så langt har det bare vært gjennomført noen få brukerundersøkelser i denne klientgruppen, og det vi presenterer i denne rapporten er resultatene fra den første landsomfattende brukerundersøkelsen som er gjennomført i Norge. Barne- og likestillingsdepartementet har gjort et pionerarbeid mulig, og det takker vi departementet for. Arbeidet med brukerundersøkelsen har gitt oss mange faglige og etiske utfordringer, og vi håper slike undersøkelser etter hvert kan bli en integrert del av kvalitetssikringen av barnevernsinstitusjonenes arbeid.

Vi har hatt følge av en engasjert og kunnskapsrik referansegruppe i hele prosessen. Takk til Gro Knutsen fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Marianne Wahlstrøm fra Organisasjonen Private Barneverntiltak, Anders Mathisen fra Landsforeningen for barnevernsbarn, Per Morten Frydenlund fra Barne-, ungdoms- og familieetaten og Ole Bals fra Fylkesmannen i Buskerud. Referansegruppen ble ledet av Barne- og likestillingsdepartementet.

Vi vil også takke leseansvarlig for rapporten, Ida Hydle, for gode og nyttige innspill.

Prosjektet er gjennomført som et samarbeidsprosjekt mellom Fafo og NOVA. Prosjektteamet har bestått av forskere fra begge instituttene. Dette samarbeidet har i seg selv vært en både utfordrende og inspirerende prosess. Prosjekttemaet har bestått av Elisabeth Backe-Hansen, Heidi Gautun, Cay Gjerustad, Arne Grønningsæter og Karin Sasaoka. Elisabeth Backe-Hansen og Arne Grønningsæter hadde ansvaret for forberedelser og planlegging av prosjektet. De har også bidratt med prosjektledelse, kvalitetssikring og prosjektutvikling underveis. Karin Sasaoka har skrevet kapittel 2, Heidi Gautun kapittel 4, 5, 6 og 7 og Cay Gjerustad kapittel 8. De resterende kapitlene er skrevet i fellesskap.

Resultatene fra undersøkelsen gir på mange måter et positivt bilde av hva som skjer i barnevernsinstitusjonene. Vi fikk imidlertid også noen alarmerende svar på spørreskjemaet knyttet til overgrep. På bakgrunn av disse

svarene tok Fafo og NOVA kontakt med departementet underveis i prosjektet. Departementet har skrevet en kort redegjørelse for hvordan dette ble håndtert. Denne redegjørelsen er vedlagt rapporten.

Til slutt vil vi takke ungdom og institusjonsledere som har deltatt i undersøkelsen og gitt av sin tid og sine erfaringer.

Oslo, mai 2006

Heidi Gautun

Karin Sasaoka

Cay Gjerustad

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	11
Bakgrunn.....	11
Konkrete problemstillinger.....	12
Data.....	13
Rapportens oppbygging	14
2 Hvordan blir ungdommers rettigheter ivaretatt?	15
Bakgrunn.....	16
Temaer i litteraturen	24
Avsluttende oppsummering.....	49
3 Data og metode	52
Spørreskjemaundersøkelsen	52
Intervjuundersøkelsen.....	61
4 Institusjoner og ungdommer som deltok i undersøkelsen	64
Institusjonene	64
Ungdommene	66
Oppsummering	69
5 Beskyttelse og rettigheter	71
Ivaretagelse av rettigheter	71
Trygghet.....	73
Overgrep	73
Tilsynet.....	77
Oppsummering	79
6 Trivsel, og det sosiale livet i og utenfor institusjonen	81
Trivsel.....	81
Forholdet til de ansatte.....	82
Ungdom med atferdsproblemer og ungdom med omsorgssviktproblematikk.....	84
Venner, fritidsaktiviter, familie og skole.....	85
Oppsummering	87
7 Arbeidstidsordninger og kvaliteten på oppholdet	89
Arbeidstidsordningene som praktiseres i institusjonene	89
Trivsel og trygghet.....	90
Relasjoner til de ansatte.....	91
Rettigheter og medbestemmelse	92
Bevegelsesfrihet og kontakt med verden utenfor institusjonen	93
Tilsynet.....	94
Oppsummering	95

8 Intervju med ungdom på institusjon	99
Forholdet til de ansatte.....	99
Det sosiale livet	104
Skole	106
Rettigheter – bruk av tvang	107
Rettigheter – informasjon og påvirkningsmuligheter	108
Arbeidstid	109
Tilsyn.....	111
Oppsummering	113
9 Avslutning	115
Formelle og substansielle rettigheter	116
Rettighetskrenkelser: Unødig bruk av tvang og overgrep?	120
Sosialt liv utenfor institusjonen – venner, fritid og skole.....	123
Arbeidstidsordninger	124
Kunnskapsbehov og veien videre	126
Brev fra Barne- og likestillingsdepartementet	129
Summary	131
Litteraturliste	135
Vedlegg 1: Tabeller	139
Vedlegg 2: Spørreskjema til ungdommene	141
Vedlegg 3: Spørreskjema til institusjonslederne	151
Vedlegg 4: Intervjuguide	155

Sammendrag

I denne rapporten presenteres resultater fra den første, landsomfattende brukerundersøkelsen blant ungdom i norske barnevernsinstitusjoner. 436 ungdommer fra i alt 114 institusjoner deltok høsten 2005. Det totale antallet ungdommer i målgruppen, som oppholdt seg i institusjonen da undersøkelsen ble gjennomført var 916. Dette gir en svarprosent på 48. De var alle langtidsplassert, og var fra 13 år og oppover. I tillegg besvarte institusjonslederne egne spørreskjemaer (svarprosent på 80), og tolv ungdommer fra sju forskjellige institusjoner ble intervjuet for å supplere og utdype viktige temaer fra spørreskjemaene. Som en del av forberedelsene til undersøkelsen ble det også utarbeidet en kunnskapsstatus, som særlig omhandler ivaretagelse av ungdommers rettigheter i institusjon.

Utgangspunktet var manglende kunnskap om hvordan ungdom selv oppfatter at rettighetene deres ivaretas, og i hvor stor grad de som beboere opplever at måten arbeidstiden organiseres på innvirker på tilbudet de får. På dette grunnlaget ble fire problemstillinger formulert:

- I hvilken grad ivaretas ungdommenes rettigheter mens de er på institusjon?
- Utsettes ungdom for ulike former for overgrep i barnevernsinstitusjonene?
- Hvordan beskriver ungdom det sosiale livet i og utenfor institusjonene?
- Er det en sammenheng mellom kvaliteten på oppholdet og ulike arbeidstidsordninger?

Resultatene fra både spørreskjemaundersøkelsen og intervjuene viser et sammensatt bilde av ungdommene og deres opplevelser av oppholdet. *Vi har fått mange positive tilbakemeldinger – for eksempel visste et klart flertall av respondentene hvorfor de var plassert, de følte seg trygge i institusjonen, de stolte på en, flere eller alle de voksne som arbeidet der, de fant de ansatte hyggelige og fikk hjelp til å gjennomføre fritidsaktiviteter og skolearbeid.*

På den andre siden rapporterte knapt halvparten at de ikke visste hvor lenge oppholdet skulle vare, en tredjedel kjente ikke til noen plan for oppholdet og ikke mer enn litt under halvparten sa de hadde blitt informert om rettighetene i institusjonen. På dette grunnlaget er det en utfordring å

videreutvikle arbeidet med å informere ungdom om deres rettigheter på måter som er relevante og forståelige for dem det gjelder. Det er også en utfordring å gjøre spørsmålet om ivaretagelse av ungdommenes rettigheter til en integrert del av hverdagslivet i institusjonene.

Tilsynet har en særlig viktig oppgave i form av å utøve ekstern kontroll med institusjonenes praksis og med at ungdommenes rettigheter ivaretas under oppholdet. Videre skal tilsynet være en lavterskelinstans de unge kan henvende seg til hvis de ønsker å klage på oppholdet. Her igjen var resultatene flertydige – mens sju av ti svarte at de visste at tilsynet hadde besøkt institusjonen deres, oppga mindre enn halvparten at de var blitt informert om tilsynet eller blitt fortalt hvordan de kunne kontakte tilsynet på eget initiativ. Mens flertallet opplevde den kontakten de hadde hatt med tilsynet som positiv, var det et bekymringsfullt stort mindretall som ikke var like positive. På dette grunnlaget kan det være på sin plass å vurdere måter å utøve tilsynet på som i enda større grad «treffer» ungdommene og deres behov.

Hovedinntrykket fra spørreskjemaene er at få av ungdommene opplevde institusjonen som et lukket rom. Et stort flertall oppga at de hadde flere venner, både i og utenfor institusjonen de bodde i. Ni av ti fortalte videre at de som jobbet i institusjonen, hjalp dem med å få deltatt i fritidsaktiviteter. De fleste opplevde også at de voksne stilte opp i samarbeidet med skolen. Videre fant vi at overraskende mange gledet seg til å gå på skolen, både på grunn av venner de hadde der, og på grunn av det faglige.

Tredelt eller todelt skift er den mest brukte turnusordningen i de barnevernsinstitusjonene som deltok, fulgt av såkalt kort medlevertturnus. Det var et fåtall som praktiserte såkalt lang turnusordning, der ansatte kan bo på institusjonen en uke eller mer i strekk etterfulgt av lange friøkter. Det viste seg at ungdommene fra institusjoner med tredelt turnus og kort medlevertturnus svarte likt på en rekke spørsmål. Og både ekstravakter og det at de voksne oppholdt seg for kort tid i institusjonen ble opplevd som et problem av ungdommene. På den andre siden så det ut som om ungdom i institusjoner med lang medlevertturnus var mer avhengige av relasjonen til de som var på jobb. Hadde de en god relasjon, var det bra med lange økter, ellers ble periodene med lav trivsel langvarige. Imidlertid kan vi ikke ut fra våre data konkludere med at ungdommene så ut til å foretrekke noen former for arbeidstidsorganisering framfor andre.

De senere årene har det vært gjennomført flere granskinger av norske barnevernsinstitusjoner, og flere kritikkverdige forhold er avdekket. Selv om de fleste av disse ser ut til å ligge tilbake i tid, ønsket vi å spørre ungdommene om deres erfaringer med mobbing, slag og spark og seksuelle

overgrep under institusjonsoppholdet. Knappt 10 prosent av ungdommene oppga at de hadde blitt mobbet av de voksne i institusjonen, 7,5 prosent oppga at de hadde blitt slått eller sparket, og knapt 3 prosent (12) oppga at de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep av noen som jobber på institusjonen. Vi overlot imidlertid til ungdommene å definere innholdet, og ba dem ikke presisere nærmere hva de mente. Følgelig vet vi heller ikke hva disse svarene er uttrykk for. Med bakgrunn i våre tall er det heller ikke grunnlag for å si at ulike former for overgrep er utbredte fenomener i dagens barnevernsinstitusjoner – også på bakgrunn av alle de positive tilbakemeldingene ungdommene ga. Samtidig så vi alvorlig på disse svarene, og valgte å informere Barne- og likestillingsdepartementet om dem så snart de forelå. Departementet tok på sin side en rekke initiativer på bakgrunn av den informasjonen de fikk. Disse er redegjort for i et brev som er tatt inn i rapporten som vedlegg.

Vi har følgende anbefalinger:

- Barne- og likestillingsdepartementet og Barne-, ungdoms og familiedirektoratet bør ta initiativet til jevnlig brukerundersøkelser i barnevernsinstitusjonene, som en del av den løpende kvalitetssikringen av arbeidet.
- Det bør igangsettes et forskningsbasert utviklingsprosjekt med sikte på å tilpasse tilsynet bedre til ungdommenes behov. Videre vil vi foreslå at det initieres følgeforskning parallelt, og at det gjennomføres et eget forskningsprosjekt rettet mot hvordan tilsynet fungerer i praksis på dette området.
- Videre bør det igangsettes et forskningsbasert utviklingsprosjekt med sikte på å få til et helhetlig grep på skolegangen til ungdom i barnevernsinstitusjoner.
- Unge med atferdsvansker ser ut til å være en spesielt utsatt og utfordrende gruppe. Vi vil foreslå et forskningsbasert utviklingsprosjekt som rettes spesielt mot institusjoner med en stor andel unge med atferdsvansker, med sikte på å utvikle spesiell metodikk når det gjelder ivaretagelse av deres rettigheter på en meningsfylt måte for dem som del av dagliglivet i institusjonen, og for å få til så høy grad av trivsel som mulig.

1 Innledning

I alt oppholdt 1279 unge seg på offentlige barnevernsinstitusjoner i løpet av 2004. I dette tallet inngår både langtidsplasseringer og korttidsplasseringer der barn og unge ble utredet eller trengte akutt opphold. Vi kjenner ikke antallet som var plassert på private institusjoner i samme tidsrom. Denne studien handler om hvordan ungdom 13 år og eldre opplevde å bo i barnevernets *langtidsinstitusjoner* på slutten av året 2005. Ungdommenes opplevelse av oppholdet sees på i sammenheng med kvalitet, ivaretagelse av rettigheter og måten arbeidstiden er organisert på. Kvaliteten er regulert ved Lov om barneverntjenester med tilhørende forskrifter¹. Samlet skal disse sikre at den enkelte institusjonen er godkjent, at det føres tilsyn, at bruk av tvang skjer i henhold til regelverket, at kvaliteten på institusjonen er god nok og at beboernes rettigheter ivaretas under oppholdet. Sentrale rettigheter dreier seg blant annet om respektfull behandling, om å ha kontakt med familien under oppholdet i institusjon, og om skolegang. Formålet med denne studien er å frembringe kunnskap som kan ha betydning for den sentrale planleggingen, og kvalitetssikringen i barnevernsinstitusjonene.

Bakgrunn

Barnevernets institusjoner utgjør et mangfold av forskjellige institusjonstyper og tilknytningsformer. Det gjelder blant annet eierskap. Institusjonene er statlige, kommunale, eller privat eid av organisasjoner, ideelle stiftelser eller aksjeselskap. Institusjonene favner hele aldersspekteret fra spedbarn til 18/20-åringer, og representerer en rekke ulike behandlingstilbud. Det er også stor variasjon når det gjelder målgrupper. På landsbasis finnes akutt- og utredningsinstitusjoner, institusjoner for barn og unge som plasseres etter Lov om barneverntjenester § 4-12, akuttinstitusjoner og kollektiver for atferdsvanskelig ungdom og institusjoner med tilbud om langtidsopphold. Arbeidet i institusjonene er likeledes organisert på forskjellige måter. For

¹ Se f.eks. FOR 2003-12-11 nr. 1564: Forskrift om tilsyn med barn i barnevernsinstitusjoner for omsorg og behandling, FOR 2003-10-27 nr. 1283: Forskrift om godkjenning av private og kommunale institusjoner som skal benyttes for barn som plasseres utenfor hjemmet med hjemmel i barnevernloven, FOR 2002-12-12 nr. 1594: Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon og FOR 2003-10-27 nr. 1282: Forskrift om krav til kvalitet i barnevernsinstitusjoner.

eksempel kan arbeidstiden være basert på tredelte skift- eller lignende ordninger eller ulike varianter av medleverordninger, der de ansatte bor sammen med barna. Hvor mange dager av gangen de ansatte bor sammen med barna varierer.

Det foreligger ingen omfattende brukerundersøkelser blant beboere i norske barnevernsinstitusjoner. Det er riktignok utført studier av utvalg av ungdom ved enkeltinstitusjoner², der deres opplevelse og vurdering av institusjonsoppholdet er en del av bildet. Det er også gjennomført studier i litt større skala blant innvandrerungdom i barnevernsinstitusjoner.³ Men, disse studiene er gjennomført blant forholdsvis små grupper av ungdommer. Undersøkelsene har heller ikke satt fokus på betydningen av arbeidstidsordninger for de ansatte, og har heller ikke hatt som formål å relatere ungdommenes erfaringer til sentrale rammebetingelser for institusjonenes organisering. Det er derfor et stort behov for å innhente kunnskap om eventuelle sammenhenger mellom barna/ungdommenes opplevelser og måten arbeidet er organisert på i institusjonene. Kvaliteten på oppholdet kan ha sammenheng med hvordan arbeidstiden til de som jobber i institusjonene er organisert, ettersom disse kan ha betydning for stabiliteten og kontinuiteten beboerne opplever i forhold til de voksne i institusjonen.

Konkrete problemstillinger

Et sentralt spørsmål i studien er i hvilken grad ungdommenes rettigheter blir ivaretatt mens de er på institusjon. Vet ungdommene hvilke rettigheter de har etter konvensjoner, lover og forskrifter? Og i hvilken grad ivaretas beboernes integritet og rettigheter? I «Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon» heter det: «Den enkelte beboer skal selv kunne bestemme i personlige spørsmål og ha samvær med andre som han eller hun ønsker, så langt dette er forenlig med beboerens alder og modenhet, formålet med oppholdet, og institusjonens ansvar for driften, herunder ansvar for trygghet og trivsel». Dette reiser spørsmålet om ivaretagelse av beboernes integritet og rettigheter. Denne bestemmelsen innebærer at beboernes behov for å kunne bestemme selv skal balanseres i forhold til en rekke spørsmål som delvis ligger hos beboeren selv, og delvis i institusjonen. Forskriftene slår også fast at beboerne skal delta i utformingen av institusjonenes daglige liv.

² Se for eksempel Hennem (1993, 1997), Tjelflaat (2003) og Hetle et al. (1997).

³ Se for eksempel Bø et al. (2003).

Et annet spørsmål som reises er knyttet til overgrep. En nylig gjennomført granskning av barnevernsinstitusjoner benyttet av Oslo kommune i årene 1954 til 1993 har avdekket flere tilfeller av fysiske overgrep og seksuelle overgrep (Fylkesmannen i Oslo og Akershus, 2005). Man antar at situasjonen i institusjonene er en helt annen i dag. Vi har likevel valgt å sette fokus på og undersøke i hvilken utstrekning barn og ung forteller at de utsettes for mobbing, slag og spark og seksuelle overgrep fra ansatte i institusjonene.

Det er også undersøkt hvordan ungdommene opplever det sosiale livet i og utenfor institusjonen. Det er satt fokus på trivsel, forholdet til de ansatte, venner i og utenfor institusjonen, deltakelse i fritidsaktiviteter, kontakten mellom ansatte i institusjonene og den enkelte ungdom, samt ungdommenes kontakt med familien.

Den siste hovedproblemstillingen som er undersøkt er i hvilken grad det er en sammenheng mellom kvaliteten på oppholdet, og hva slags arbeidstidsordninger som praktiseres i institusjonene. Varierer ungdommenes trivsel og følelse av trygghet mellom institusjoner som praktiserer ulike arbeidstidsordninger? Er det en sammenheng mellom ungdommenes relasjoner til de voksne i institusjonen, og organiseringen av arbeidstid? Og er det forskjeller i hvordan rettighetene til ungdommene blir ivaretatt? Får ungdommene den informasjonen de har rett til å få? Forskriftene slår fast at beboerne skal delta i utformingen av institusjonens daglige liv. Blir ungdommene hørt, ivaretas retten til medbestemmelse, og er det en sammenheng mellom hvordan ungdommene besvarer disse spørsmålene og hvordan arbeidstiden er organisert? Vi spør også om det er en sammenheng mellom ulike arbeidstidsordninger og ungdommenes bevegelsesfrihet, det vil si muligheten til å benytte tilbud i lokalsamfunnet, og til å ha kontakt med pårørende. Tilslutt spør vi om det er forskjeller når det gjelder de erfaringene ungdommene har med tilsynet.

Data

Problemstillingene over er belyst ved hjelp av tre datakilder. For det første er det utarbeidet en litteraturoversikt over forskningsfeltet, i hovedsak avgrenset til de nordiske landene. For det andre er det gjennomført en kvantitativ brukerundersøkelse blant ungdommer, i alderen 13 år og eldre, i alle landets institusjoner med langtidsplasserte ungdommer. I tillegg er det gjennomført kvalitative intervjuer med et mindre antall ungdommer for å supplere og utdype resultatene fra den kvantitative undersøkelsen.

Rapportens oppbygging

I kapittel 2 presenterer vi de viktigste resultatene fra litteraturoversikten. Sentralt her står forholdet mellom ungdommenes juridisk definerte rettigheter, deres subjektive opplevelser og forskning om ungdom i barnevernsinstitusjoner. I kapittel 3 gjør vi rede for framgangsmåten og våre metodiske og etiske overveielser.

I kapittel 4 presenterer vi institusjonene og ungdommene som deltok i undersøkelsen, inklusive ungdommenes forståelse av hva slags grunnlag det var for at de hadde blitt plassert. I kapittel 5 og 6 analyserer vi resultater fra spørreskjemaundersøkelsen når det gjelder henholdsvis ivaretagelse av behovet for beskyttelse og rettigheter, og ungdommenes trivsel og deltakelse i et sosialt liv i og utenfor institusjonen. I kapittel 7 ses ulike arbeidstidsordninger i forhold til kvaliteten på oppholdet slik opplevelsen av dette kan trekkes ut av ungdommenes svar. I kapittel 8 utdyper og supplerer vi resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen med analyser av intervjuene.

I rapportens siste kapittel oppsummerer vi resultatene og peker på viktige områder for videre kunnskapsutvikling.

2 Hvordan blir ungdommers rettigheter ivaretatt?

Dette kapitlet gjennomgår eksisterende kunnskap om ungdoms opplevelser fra og ivaretakelsen av deres rettigheter på institusjon. Sentralt her står forholdet mellom ungdoms juridisk definerte rettigheter, ungdoms egne opplevelser og forskning som er gjort på ungdom i barnevernsinstitusjoner. Gjennomgangen tar utgangspunkt i forskning fra det siste tiåret (1995–2005) og er avgrenset til følgende områder: skoleordninger, grensesetting og bruk av tvang, overgrep, tilsynsmyndighet og medbestemmelse.

Formålet med dette kapitlet var i utgangspunktet å kartlegge eksisterende kunnskap på to områder: 1) hvilke erfaringer ungdommer i barnevernsinstitusjoner har med de ansattes arbeidstidsordninger og 2) ungdommenes erfaringer med å oppholde seg på institusjon, med spesielt fokus på hvordan deres rettigheter blir ivaretatt under oppholdet. Brukerundersøkelsen i denne rapporten er avgrenset til kun å omfatte langtidsinstitusjoner noe som var ønskelig også i forbindelse med dette kapitlet. Litteratursøket som ble utført viste imidlertid at kunnskap på begge de ovennevnte tema var svært mangelfull⁴. Dette er på den ene siden et viktig funn fordi det tydeliggjør behovet for flere undersøkelser og studier av barnevernsinstitusjonene. Samtidig ledet mangelen på eksisterende kunnskap til at gjennomgangen her måtte fravike de opprinnelige problemstillingene. I søket etter litteratur på temaet ungdoms opplevelser av de ansattes arbeidstidsordninger, ble det ikke gjort noen treff. Således vil den empiriske studien i dette prosjektet utgjøre et pionerarbeid på feltet.

Siden det ikke ble funnet litteratur på første del av problemstillingen, er fokuset for dette kapitlet lagt til andre del av problemstillingen: rettighets-tenkning i barnevernsinstitusjoner. Dette inkluderer ungdommenes egne opplevelser fra og erfaringer med opphold på barnevernsinstitusjoner. Ikke all litteratur skilte like klart mellom ulike typer barnevernsinstitusjoner. For å formidle mest mulig kunnskap om temaet har vi derfor valgt å innlemme

⁴ En større litteraturgjennomgang og diskusjon av temaet ungdom på institusjon ble gjort av Tore Andreassen i 2003 («Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?»). Hans rapport tar for seg nasjonal og internasjonal forskning med fokus på behandling og resultater i barnevernsinstitusjoner.

også andre typer institusjoner enn utelukkende langtidsinstitusjoner. Gjennomgangen her vil derfor og omfatte akutt og -utredningsinstitusjoner.

Bakgrunn

Innenfor nyere barnevern- og institusjonsforskning er det oppsiktsvekkende lite forskning som er gjort på ungdommens rettigheter under institusjonsoppholdet. Muligens kan dette forklares gjennom at selve temaet «rettigheter på institusjon» er av forholdsvis ny dato. FNs barnekonvensjon ble vedtatt i 1989 og ratifisert av Norge i 1991, men det var først i 1992 at rettighetsfokuset gjorde sitt eksplisitte inntog i det norske juridiske lovverket som omhandlet barnevernsinstitusjoner (jf. § 5-9 i Barnevernloven). Først i 2002 fikk vi Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon. Ifølge Tjelflaat (2003) fikk den «moderne» barnevernsinstitusjonen sin fremvekst i andre halvdel av forrige århundre. En økende sosial kritikk i Europa førte til at fokus ble rettet mot institusjonenes kvaliteter og indre liv, og tema som «menneskerettigheter og menneskelige behov ble sett på som bærende elementer i en ønsket velferdsutvikling» (2003:186).

Hvorfor er kunnskap om temaet de unges rettigheter på institusjon viktig? Ungdommer på institusjon befinner seg i en særlig utsatt posisjon. De kommer gjerne fra hjem preget av alvorlige problemer knyttet til rusmisbruk, vold eller psykiske problemer. Og de har gjerne en lang karriere bak seg innenfor diverse barnevernstiltak. Fordi institusjonene lenge har vært lukkede systemer har offentligheten heller ikke hatt tilstrekkelig kunnskap om forholdene der. Barnevernsinstitusjoner har lenge hatt et «frynsete rykte» på bakgrunn av tidligere avsløringer av uverdige forhold og forekomsten av overgrep (jf. Befring rapporten 2004). Slike funn tydeliggjør behovet for jevnlig å kvalitetssikre institusjonene, både de private og de offentlige, med tanke på å ivareta beboernes rettigheter og behov for omsorg i en vanskelig livsfase.

Lovverket som skal ivareta ungdommene når de oppholder seg på institusjon reflekterer de unges *de jure* rettigheter. Men at ungdommene er beskyttet av en rekke juridisk bindende lover og forskrifter sikrer ikke nødvendigvis at disse rettighetene *faktisk* blir ivaretatt. Vi kan her snakke om ungdommenes *de facto* rettigheter. Samsvarer deres juridisk definerte rettigheter med deres faktiske erfarte/opplevde rettigheter? Eller er det forhold ved institusjonsoppholdet som bidrar til å krenke eller direkte bryte med disse? I vektleggingen av de unges *de facto* rettigheter vil

ungdommenes subjektive opplevelser stå sentralt. Hvordan opplever ungdommene at de blir ivaretatt som mennesker på institusjonen? Forstår ungdommene og institusjonsrepresentantene en eventuell rettighetskrenkelse likt, eller finnes det motsetninger i forståelsen og tolkningen av de unges rettigheter? I sin studie av erfaringene til 20 tidligere barnehjemsgutter påpeker Jonsson (1990) at valg av perspektiv virket bestemmende på hvilken «sannhet» man får om barnehjemmet Skå i Sverige. Hun fant at behandlerne og de som ble behandlet, ga uttrykk for to svært ulike forståelser av forholdene ved barnehjemmet. I den forbindelse referer hun til Jonsson som skriver: «I juridiska sammanhang är den objektiva sanningen viktigast. I människovärd är den subjektiva sanningen minst lika viktig» (i Jonsson 1990:22).

Den påfølgende gjennomgangen ser temaet rettigheter på institusjon ut fra et sosialfaglig perspektiv. Det er ungdommenes subjektive opplevelser og erfaringer som vektlegges samt litteratur som diskuterer hvorvidt de nedfellede rettighetene bidrar til å sikre ungdommene gode oppvekstvilkår. Juridiske, økonomiske og behandlingmessige aspekter ved institusjonsoppholdet vil ikke bli vektlagt i dette kapitlet.

Metodisk fremgangsmåte

Det vil her bli gitt en kort redegjørelse av litteratursøket og hvilke kriterier som lå til grunn for dette. Videre presenteres de valg som er gjort i oppbyggingen av denne gjennomgangen.

Litteratursøket

NOVAs bibliotek har utført søk i følgende databaser på temaet for dette kapitlet: BASIS, BIBSYS, LIBRIS, NORART, SAMBOK og bibliotek.dk. Egenskaper ved de ulike søkeordene virker bestemmende på de treff man får. Termer som blir benyttet i en norsk kontekst er ikke nødvendigvis sammenfallende når det oversettes til et annet språk. Og igjen kan begreper veksle og ha ulikt meningsinnhold innenfor ett og samme språk, men ulike fagdisipliner. Disse forhold reduserer nøyaktigheten og derved omfanget av de treff som blir gjort, noe som kan medføre at sentrale arbeider innenfor temaet faller utenom. Hovedsøkeordene som ble benyttet var: * ungdom * institusjon * rettigheter * medbestemmelse *. Søket var med dette bredt anlagt. Søket ble avgrenset til å omfatte forskning fra det siste tiåret; 1995 til 2005. Dette ble gjort med hensyn til at rettighetsperspektivet innenfor barnevernet er av forholdsvis ny dato. Noen unntak fra tidsavgrensingen er litteratur som var av spesiell interesse for temaene som blir vektlagt her (f.

eks Jonsson 1990) eller fordi litteraturen inneholdt sentral bakgrunnskunnskap (f.eks. Grinde 1993). Utover NOVA bibliotekets litteratursøk, har Nicole Hennem, forsker ved NOVA, bidratt med innspill til relevant litteratur, og samtlige utgaver av tidsskriftene «Child & Family Social Work» og «Children & Society», for perioden 1995–2005, har blitt gjennomgått med fokus på ungdom i institusjon.

Etter at litteratursøkene var gjort, ble det klart at temaene som skulle vektlegges her, måtte endres. Det ble ikke gjort noen treff på ungdoms opplevelser av de ansattes arbeidstidsordninger. Unntaket er et par kommentarer som ble funnet i to ulike arbeider. Disse kommentarer/sitater er innlemmet under overskriften: Medbestemmelse på institusjonen.

Gjennomgangen her skulle ta for seg både nasjonal og internasjonal forskning på området. Søk i utenlandske databaser ble gjort, men også her er antall relevante treff beskjedne. Det er imidlertid rimelig å anta at det finnes mer forskning på det valgte temaområdet internasjonalt, enn hva som blir presentert i dette kapitlet.

Oppbygging av teksten, metodiske valg og utfordringer

Denne litteraturgjennomgangen blir presentert som en sammenhengende tekst. Det er flere grunner til dette. Litteraturen på området var, som tidligere nevnt, begrenset. I tillegg omfattet den ulike typer litteratur; alt fra små hefter som diskuterte problemstillinger på rettighetsfeltet, til større brukerundersøkelser og evalueringer av institusjoner, og videre fra fagbøker til artikkelsamlinger. Felles for disse ulike kategoriene var at rettighetsproblematikken ikke ble presentert samlet, men var å finne i enkelte avsnitt og setninger. Samlet sett gjorde disse forhold det mest hensiktsmessig å utarbeide en sammenhengende tekst kontra en oppsummering av de ulike tekstene.

Det var ønskelig å få frem ungdommenes subjektive opplevelser. Dette har bydd på en del utfordringer. Om litteraturen i utgangspunktet var begrenset, var ungdommens stemmer enda vanskeligere å få tak i. Og der hvor ungdommene kommer til uttrykk er ikke deres opplevelser av rettigheter gjort til et eksplisitt tema. Spørsmål har i stor grad dreid seg om generelle forhold ved oppholdet, de ansatte, behandlingen etc. Studier som inkluderer de unges synspunkter er i tillegg ofte retrospektive. Dette er på den ene siden interessant fordi vi da får kjennskap til de unges synspunkter *etter* at de har forlatt institusjonen og fått mulighet til å reflektere over hva slags betydning ulike forhold ved institusjonsoppholdet har hatt for dem. På den annen side kan det hevdes at det er *underveis* i selve institusjonsoppholdet at rettighetsfokuset blir mest relevant. Retrospektive studier versus «underveis»

studier blir diskutert under temaet: Grensesetting og bruk av tvang. Det vil bli gjengitt sitater fra ungdommer for å få frem deres opplevelser og synspunkter. Sitatene er hentet fra forskningslitteraturen og fra nettsiden til Landsforeningen for barnevernsbarn⁵. Sitatene blir benyttet for «andre gang» og det må tas forbehold om at disse muligens taper seg ved å stå utenfor den kontekst de opprinnelig var ment for.

Vi har valgt å gå bredt ut med hensyn til rettighetsfokuset. Rettighetene de unge har på institusjon henspeiler på dekkningen av basale behov, beskyttelse og medvirkning. Når vi snakker om menneskerettighetene er det som regel i betydningen av å verne individet mot overgrep utført av myndighetene eller representanter for myndighetene. Krenkelser fra andre sivile borgere (her: andre beboere) er imidlertid også inkludert her. I henhold til den Europeiske Menneskerettighetskonvensjon artikkel 1, har myndighetene et beskyttelsesansvar overfor landets borgere. Under temaet «overgrep» har vi derfor også introdusert såkalte «jevnalder-overgrep», som er overgrep/-krenkelser *mellom* de unge på institusjon. Selv om myndighetene ikke direkte kan knyttes til en slik krenkelse må beboere under institusjonell omsorg kunne forvente å bli beskyttet, også overfor sine jevnaldrende.

Hvilke opplevelser ungdommene har ved en institusjon vil naturlig nok variere og avhenge av en rekke faktorer. Det sier seg selv at forhistorie, plasseringsgrunnlag, institusjonstype, lokalisering osv. er forhold som her vil spille inn. Mens noen ungdommer kan ha opplevd grensesettingen ved en institusjon som fornuftig og nødvendig, kan andre igjen ha opplevd den samme grensesettingen som brutal og overgripende. Hvorvidt uttalelsene kommer i ettertid, etter utskrivelse fra institusjonen, eller om den faller underveis i institusjonsoppholdet kan og tenkes å være av betydning. Der hvor det er oppgitt, vil det bli spesifisert om uttalelsene blir gjort mens ungdommene befinner seg på institusjon eller om uttalelsen kommer i ettertid.

I litteratursøkene dukket det opp en rekke problemstillinger som er nært knyttet til temaet her. Men av hensyn til omfang og tid tilgjengelig, har følgende områder ikke blitt inkludert:

- Barnevernets funksjon og rolle
- Fosterhjemplassering
- Samarbeid mellom barnevernet og brukers familie
- Behandlingsopplegget/tilbudet og effekten av disse på institusjoner
- Rettssaker/prosesser knyttet til barnevernet

⁵ <http://www.barnevernsbarna.no/sider/prosjekter/forum.html>

Fokus er dermed lagt til forskning som eksplisitt tar utgangspunkt i institusjonsoppholdet. Dette innbefatter undersøkelser av ungdoms subjektive opplevelse av det å bo på institusjon og ulike juridiske aspekter, herunder ivaretagelsen av de unges rettigheter, ved institusjonsoppholdet.

Juridiske rammer

Ifølge Tjelflaat et al. (2003) kan vi si at det rammeverket som skal ivareta de unges rettigheter på institusjon, står på tre hovedpilarer: Lov om barn og foreldre (1981), Lov om barneverntjenester med forskrifter (1992) og FNs barnekonvensjon (1989). I dette rammeverket finner vi tre hovedgrupper av rettigheter: beskyttelsesrettigheter, rett til å få oppfylt grunnleggende behov og medvirkningsrettigheter. § 5-9 i Lov om barneverntjenester knytter seg direkte til selve oppholdet på institusjon, og formålet med paragrafen er først og fremst å sikre at retten til alminnelig livsutfoldelse ikke blir begrenset på en vilkårlig måte eller utover det som er nødvendig. Videre skal den sikre forsvarlige rutiner i situasjoner som nødvendiggjør tvangsmessige inngrep. Dette er en nyskaping i den forstand at det i loven er tatt inn bestemmelser som direkte regulerer rettigheter under opphold i institusjon⁶. Mer om innskrenkingen av rettigheter er å finne under tittelen: «Grensesetting og bruk av tvang».

Børresen (2004) påpeker at det i Barnevernloven finnes stort forbedringspotensiale når det gjelder å klarlegge partenes rettigheter og plikter. Når vi ser på rettighetene de unge har må vi samtidig se på hvilke plikter den andre part har, ellers gir rettighetene liten mening. Han argumenterer for å gjøre lovreglene mer forpliktende, i tråd med utviklingen innen velferdsretten. Samtidig må rett-/pliktsystemet suppleres med tilhørende sanksjoner for å være fullstendig. Når det gjelder Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold på institusjon, har bestemmelsen fått en generell utforming, med fullmakt til å gi utfyllende regler. I Utredningen fra faggruppen (1995) skrives det at Barne- og Familiedepartementet prinsipielt ønsker at rettsikkerhetsreglene ved opphold i institusjon er klare og spesifiserte, men at dette kan bli ivaretatt selv ved en generell rettighetsbestemmelse. Argumentasjonen for en generell bestemmelse er at anvendelsesområdet vil variere mht. type tiltak og aldersgrupper, og at formål og målsetting for oppholdet vil være retningsgivende for fortolkningen av bestemmelsen.

⁶ fra rapporten «Utredning av de faglige forutsetningene for arbeid med ungdom plassert etter Lov om barneverntjenester §§4-24 og4-26» (1995).

Institusjoner og plasseringsgrunnlag

I Norge har vi totalt 205 registrerte barnevernsinstitusjoner, av disse er ca. seks av ti eid av stat eller kommune, resten er eid av private, organisasjoner og stiftelser⁷. Det finnes en rekke ulike typer institusjoner: mødre hjem, barnehjem, akutt- og utredningsinstitusjoner, ungdomshjem og bo- og arbeidskollektiv, for å nevne noen. De tre sistnevnte er aktuelle her. I alt 1279 unge oppholdt seg på offentlige barnevernsinstitusjoner i 2004. Det er ikke funnet tilsvarende statistikk for de privatdrevne institusjoner for dette tidsrommet. Sammenlignet med tall for 2003, ser vi en nedgang i antallet unge som bor på institusjon, mens det for samme tidsrom er påvist en økning i antall fosterhjems plasseringer.⁸

Plassering av ungdommer i institusjoner skjer i dag med hjemmel i Lov om barneverntjenester, kapittel 4. Grunnlaget for plassering er primært forhold knyttet til foreldrenes omsorgsevne (gjelder først og fremst mindre barn), alvorlige vansker i relasjonen mellom foreldre og ungdommen, eller i ungdommens egen atferd. De mest anvendte paragrafene ved plassering i institusjoner er: § 4-4, femte ledd (hjelpetiltak med samtykke om frivillig plassering), § 4-12 (omsorgsovertakelse, med og uten samtykke) og §§ 4-24 og 4-26 («adferdsparagrafen», med og uten samtykke). Hovedskillene kan derfor sies å være tiltak rettet mot omsorgsvikt eller mishandling overfor mindre barn, og adferdsproblemer hos større barn eller ungdommer (Grinde i Hennem 1993). Hennem påpeker i den sammenheng at følgende tvetydighet i barnevernstiltak fremdeles ikke har blitt løst: på den ene siden finnes det en moralsk plikt til å verne barn, på den annen side den samme plikten til å verne samfunnet mot faren en viss type barn representerer (1999:73).

Tvangsplassering

Det er Lov om barneverntjenester § 5-9, 2 ledd som gir institusjonen adgang til å avgrense beboernes bevegelsesfrihet, når institusjonen mener det er i samsvar med formålet for plasseringen. Det er denne tilbakeholdelsesretten som skiller en tvangsplassering fra en frivillig innleggelse (Jessen 1999). Vedtak om tvangsplassering skal fattes av fylkesnemnda både for korttids og langtidsopphold. Men ifølge Kjørstad og Syse (2001) viser undersøkelser at mange vedtak fattes etter hastebestemmelsen i § 4-25 andre ledd, som legger vedtaksmyndigheten til barneverntjenestens leder eller påtalemyndigheten.

⁷ <http://www.bufdir.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=264>

⁸ <http://www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverng/>

I Hennums studie (1997) av en krise- og utredningsinstitusjon⁹ finner hun at ungdommenes forklaringer på hvorfor de er på institusjon ikke stemmer overens med hva de voksne forklarer. Ingen av ungdommene i hennes studie opplevde å ha en slik adferd at de trengte å være plassert på institusjon. Argumentasjonen til ungdommene tok utgangspunkt i at plasseringen var vilkårlig. Ungdommene på institusjonen hadde mange venner som utviste samme adferd som dem selv; ruset seg i helgene, skulket skolen, overnattet hos kjæresten, hadde konflikter med foreldrene, og disse var ikke blitt tvangsplassert. Ungdommene opplevde at det var foreldrenes manglende toleransenivå, manglende utholdenhet, manglende håndtering av adferden deres som lå til grunn for plasseringen (1997:58). Hennum hevder at det sjelden blir satt spørsmålsteget ved et plasseringsvedtak fordi ungdommens atferd er grunn god nok. «Det ligger en antagelse om at det er rett at ungdommene blir plassert på dette stedet» (1997:59). Uenigheten om plassering er tydeligst når det er en tvangsplassering hjemlet i § 4-24. En ungdom i Hennums studie uttaler:

Jeg har egentlig ikke noe valg lenger. Jeg er plassert på § 4-24. Jeg må finne meg i det så lenge vedtaket ikke blir omgjort. Jeg synes det er ille.

Der hvor ungdommer samtykker til plasseringen, finner Hennum at mange ungdommer angret på at de sa ja.

Nå er jeg fanget. Hadde jeg visst hvordan det var her, med så mange låste dører, ville jeg ikke sagt ja. Men trekker jeg samtykket nå, blir det tre uker allikevel. Kanskje blir det fri en uke og så tar de meg med tvang. Det har skjedd med R. som dro forrige uke. Jeg ble lurt til å si ja. Det er urettferdig at det er jeg som blir låst inne.

Også Clifford og Arnesen (1997) finner at mange av jentene på Trogstad institusjon erfarte plasseringen som «frivillig tvang». De skriver at selv om jentene ga sitt samtykke til oppholdet, opplevde de at de var underlagt et press: hvis de ikke flyttet til Trogstad, så ville barnevernet gjennomføre plasseringen uansett.

Henum (1997) påpeker at mange av ungdommene som gikk med på å komme på utredning etter § 4-26 gjorde dette med håp om å få en ny vurdering av et vedtak som ble fattet av et lokalt barnevernskontor og som de

⁹ Krise- og utredningsinstitusjoner tar imot ungdommer med atferdsvansker etter §§ 4-24 og 4-26. Disse institusjonene regnes som særtiltak på grunn av alvorligheten ved slike plasseringer (Henum 1997).

selv var uenig i. Disse forventningene ble i de fleste tilfeller ikke innfridd. En ungdom uttaler:

De har lurt meg alle sammen. Jeg håpet at de skjønnte at jeg ikke ville dra til ... behandlingshjem. Jeg sa også fra. Nå sender de meg der allikevel. Alt har vært forgjeves.

Det har her vært snakk om ungdommer som har blitt plassert på institusjon direkte eller indirekte mot sin vilje. Det bør derfor nevnes at for mange institusjonsungdommer er ikke dette nødvendigvis representativt. For mange ungdommer kan institusjonsoppholdet heller fortone seg som en «frisone», et velkomment avbrekk i en hverdag som ellers holder et høyt konfliktnivå. I Svendsens (2002:66–70) utvalg har $\frac{3}{4}$ av ungdommene svart at de var enige i plasseringen på institusjon. Forfatteren påpeker her at dette kan ha sammenheng med at det muligens er få i utvalget som har blitt plassert etter tvangsparagrafene. Men når enighet i plasseringen blir testet mot institusjonstype, viser utvalget fortsatt at flertallet av ungdommene er enige i plasseringen. Men akutt- og utredningsinstitusjoner og en av langtidsinstitusjonene¹⁰ skårer høyere enn andre typer institusjoner på ungdommer som *ikke* sier seg enig i plasseringen.

Det ligger mange etiske og faglige problemstillinger i å tvangsplassere ungdommer. Vi vil av tidshensyn ikke gå videre inn på disse her, men henviser til Falcks studie (2005) av 142 saker hvor tvangsplassering er foreslått og hvor bruken av tvangsplassering blir analysert og problematisert. Falck spør bl.a. hvorvidt tvangsplassering er et uttrykk for behandling eller straff overfor ungdom med alvorlige adferdsvansker. Videre kan nevnes: Hennums studie (1997) av relasjonene mellom ungdommene og behandlingsapparatet ved en akutt og utredningsinstitusjon. Forfatteren problematiserer her institusjonenes mål og oppdrag, og finner en tvetydighet i institusjonene som vanskeliggjør arbeidet med å danne gode relasjoner. Videre foreligger Jessens (1999) evaluering av langtidsinstitusjonen Villa Sole hvor ungdommene selv uttrykker at tvangen var nødvendig. For diskusjon av begrepet og bruken av tvang henvises det til Utredning levert av faggruppe (1995). Grensesetting og bruk av tvang under oppholdet på institusjon blir diskutert senere i kapitlet.

¹⁰ Se Svendsen (1999:22) for metodiske valg ved identifiseringen av institusjonene.

Temaer i litteraturen

Vi vil her skissere ulike temaer som omhandler *oppholdet på institusjon* og som har et eksplisitt *rettighetsfokus*. Temaene er: skoleordninger, grensetting og bruk av tvang, overgrep, tilsynsordningen og medbestemmelse. Temaene blir oppsummert punktvis etter endt temagjennomgang.

Skoleordninger

Opplæringsansvaret for barn og unge i barnevernsinstitusjoner er regulert i Opplæringslova § 13-2. Det er fylkeskommunen som har ansvar for å oppfylle retten til grunnskoleopplæring, spesialpedagogisk hjelp og videregående opplæring for barn og unge bosatt i offentlige og private barnevernsinstitusjoner¹¹.

Forskning som fokuserer på skoletilbudet til ungdommer bosatt på institusjon, vektlegger skolens sentrale posisjon i behandlingsopplegget for ungdommene. Skolen som arena for sosialisering med «vanlige» ungdommer og som «et tiltak» for å få ungdommene på rett kjørl, blir særlig vektlagt. Sistnevnte innebærer at ungdommene gjennom skolegangen skal opparbeide seg muligheter til videre skolegang/yrkesliv etter endt institusjonsopphold og har derfor et eksplisitt fokus på ettervern. Andreassen (2003:318) skriver at: «Manglende vektlegging av utdanning vil ha betydning både for utviklingen i institusjonen og for ungdommenes muligheter etter utskrivning.» Med referanse til en rekke forskere (Sinclair og Gibbs 1998, Farmer og Pollock 1998) påpeker imidlertid Andreassen at institusjonene *selv* har et manglende fokus på utdanning og skole for beboerne sine.

Ungdommer på institusjon er svært opptatte av skoletilbudet sitt. Et forskningsprosjekt i Sverige kartla 1000 tvangsplasserte ungdommers ønsker om hjelp. Ungdommene fikk ni områder å velge mellom og «skole» skåret høyest, da 63 prosent av ungdommene svarte at de ønsket hjelp til skole (Hermodsson i Andreassen 2003). Borland påpeker at en rekke studier viser at omtrent 70 prosent av ungdommene som utskrives fra institusjon eller fosterhjem ikke har skolefaglige kvalifikasjoner. Og ungdommene selv forteller om lave forventninger til dem fra lærere, hyppige forstyrrelser i læreprosessen som følge av flyttinger, stigmatisering og manglende

¹¹ <http://www.lovdata.no>

samarbeid mellom skole og institusjon (i Andreassen 2003). Fra Landsforeningen for barnevernsbarn¹² sitt seminar uttaler ungdommer at:

Man må holde kontakt med skolen når man er på institusjon.

Viktig med samarbeid mellom dem.

Fletcher-Campbell hevder i den forbindelse at det er viktig at én enkelt ansatt ved institusjonen har ansvaret for oppfølging av ungdommens skolegang, og at det finnes et system for hurtig overføring av informasjon og individuell støtte når ungdommen skifter skole (i Andreassen 2003). I Storbritannia har problemer knyttet til lave prestasjoner, høyt fravær og ekskludering i skolen for institusjonselevne, blitt forklart ved å vise til barnas depriverte bakgrunn, og at nesten en fjerdedel av barna har spesialbehov når det kommer til undervisning. Men Harker et al. (2003 og 2004) vektlegger at dette ikke er tilstrekkelige grunner til at institusjonselevne kommer til kort i skolen. Sentrale tilleggsfaktorer er av strukturell karakter. Med henvisning til andre forskningsarbeider hevder de at nøkkeldepartementer som er ansvarlige for barn og unge under offentlig omsorg, utviser manglende evne til å kommunisere og dele relevant informasjon og koordinere sine tjenester. For å adressere dette problemet lanserte britiske myndigheter i 2000 en felles skoleveiledning for barn og unge under offentlig omsorg («Taking Care of Education»). Denne vektlegger nødvendigheten av å etablere felles prosedyrer og protokoller for å fremme effektivt samarbeid mellom ulike offentlige organer (Harker et al. 2004). Simultant med introduksjonen av veiledningen, startet et longitudinelt forskningsprosjekt opp, som har til hensikt å kartlegge synspunktene til lokale myndigheter i tre distrikter, om deres erfaringer med tverrfaglig samarbeid og effektene dette har på skolegangen til institusjonselevne og sist, hvilke egne erfaringer de unge gjør seg om deres skoletilbud. Forskerne finner at forpliktelse og oppmerksomhet rettet mot fordelene av et tverrfaglig samarbeid danner fundamentet. Men forpliktelse alene forblir meningsløst hvis følgende støttende funksjoner ikke er tilstede: Først, prinsipper må oversettes til praksis. Dette avhenger av felles møter og strukturer som muliggjør at slike fora får innflytelse på beslutningstaking samt muligheten til å operasjonalisere tiltakene. For det andre, felles planlegging og levering av tjenester krever effektiv kommunikasjon, deling av informasjon og tilstrekkelige ressurser, både finansielt og menneskelig. Og sist, for å

¹² <http://www.barnevernsbarna.no/sider/prosjekter/forum.html>

vedlikeholde de tverrfaglige aktivitetene trengs det lederskap og mekanismer som sikrer ansvarlighet.

Forskerne fant at de tre distriktene som deltok i undersøkelsen viste variasjon i det tverrfaglige samarbeidet. Dette funnet ble assosiert med forskjeller i de ansattes vurderinger av prosessen «mer effektivt samarbeid» (Harker et al. 2004). Forskningsprosjektets funn når det gjelder de unges opplevelser av skolegangen, presenteres sist under dette temaet.

Det er et vanlig fenomen at barn og unge som plasseres utenfor hjemmet innen kort tid beveger seg mellom ulike barnevernsinstitusjoner, fosterhjem og private institusjoner, hevder Ollestad og Tveit (1996b). Mens skoletilbudet tidligere var et kommunalt anliggende i Norge ble det ved lovendring i 1991 vedtatt at fylkeskommunen skulle overta ansvaret for grunnskoletilbudet til de fylkeskommunale institusjonene. Formålet med lovendringen var å forenkle og tydeliggjøre ansvarsforholdet for grunnskoleelever bosatt i barnevernsinstitusjoner, ved å plassere dette på samme forvaltningsnivå. Lovendringen gjaldt imidlertid bare de fylkeskommunale institusjonene slik at grunnskoletilbudet ved de privatdrevne institusjonene og for fosterhjemsplasserte barn, forble et kommunalt ansvar. Ifølge Ollestad og Tveit har denne lovendringen medført usikkerhet blant skolene og foresatte ved at de stadig må forholde seg til ulike forvaltningsnivå, ettersom de unge veksler mellom ulike plasseringer (1996a, 1996b).

Dette funnet var ett av flere i en bredt anlagt undersøkelse av grunnskoletilbudet til barn og unge bosatt i 37 fylkeskommunale barnevernsinstitusjoner i Norge (Ollestad og Tveit 1996a). Et annet funn i undersøkelsen var at 1/3 av de unge i offentlige barnevernsinstitusjoner fikk sin undervisning utenfor den ordinære grunnskolen. Dette segregerte tilbudet fordelte seg mellom egne skoler ved institusjonen, spesialskoler, alternative skoler og annet undervisningstilbud som f.eks. arbeidstrening. Av institusjonselevne i ordinær skole, fikk flertallet deler av sin undervisning utenfor samlet klasse. Denne undervisningen ble gitt i form av undervisning av enkeltelever eller små grupper. Disse funnene leder forfatterne til å konkludere at institusjonselever danner en segregert gruppe i skolen. Av elevne som var plassert i slike segregerte skoletilbud viste undersøkelsen at halvparten av elevne var plassert der uten sakkyndig vurdering.

I forbindelse med overføringen av ansvar for skoletilbudet fra kommunen til fylkeskommunen, fant man at det var store forskjeller i ansvarsforhold, rolleforståelse og forvaltningspraksis fylkene imellom. Forfatterne konkluderer derved i sin rapport at lovendringen i 1991 ikke har hatt tilsiktet effekt, men heller bidratt til økt uklarhet og en «forvaltningsmessig

segregering». Forskjellene og uklarhetene fylkene imellom bidrar dermed til å svekke elevers rettssikkerhet, hevder Ollestad og Tveit (1996a, 1996b).

Undersøkelser peker entydig på at barn plassert utenfor hjemmet går inn i skolen med dårligere forutsetninger enn barn flest. Og at de også går ut av skolen med dårligere forutsetninger for å mestre voksenlivet enn sine medelever (Harker et al. 2003, Havik 2003). I sin artikkel¹³ stiller Havik spørsmålet: hvordan opplever egentlig barna selv, som var i barneskolealder, sin skolehverdag? Funnene er noe overraskende. De fleste barna mente at de klarte seg rimelig bra på skolen og at de likte seg der. Men mindretallet som syntes de ikke fikk det til faglig, og mindretallet som ikke trivdes på skolen og som ble plaget av andre barn, var større enn blant barn flest. Faglig mestring var imidlertid ikke av betydning for hvorvidt barna trivdes på skolen eller ikke. Hvorvidt barna trivdes på skolen, var avhengig av hvordan de opplevde meddelevne. Det relasjonelle aspektet synes altså å være overordnet mestringsaspektet, påpeker Havik (2003).

I Clifford og Arnesens (1997) evaluering av Trogstad institusjon finner de også at det relasjonelle aspektet ved skolen er viktig for jentene i sitt intervjuutvalg. Jentene forteller at det er to forhold som har vært avgjørende for at ettervernet oppfattes som positivt og realistisk. Det ene er den tilhørighet de har oppnådd med jevnaldrende i skolen og det andre er støtten og tilliten de opplevde fra de voksne på Trogstad. Når det relasjonelle aspektet ved skolegangen virker avgjørende på de unges skoletrivsel og framtidsutsikter, kan det stilles spørsmålstegn ved om det segregerte skoletilbudet lykkes i å ivareta disse forholdene.

I artikkelen til Harker et al. (2003) finner vi de forløpige resultatene fra den britiske elevundersøkelsen¹⁴. Utvalget besto av 80 unge i alderen 10–18 år som oppholdt seg i fosterhjem eller barnevernsinstitusjoner. De ble bedt om å kommentere nåværende skoleprestasjoner, tilgjengelig støtte til skolearbeidet i sine boenheter og identifisere personer som var enten til hjelp eller hinder for deres skolegang. Resultatene varierte, men noen hovedtrekk var blant annet: I likhet med Havik (2003), finner Harker et al. at flertallet av barna syntes det gikk fint på skolen. Forskerne understreker imidlertid at dette er subjektive oppfatninger og at disse ikke er konsistente med andre observasjoner, som bl.a. statistikk over utvisninger, hvor barn plassert uten-

¹³ Artikkelen baserer seg på data fra undersøkelsen «Når barn plasseres utenfor hjemmet – risiko og utvikling» gjennomført av NOVA og Barnevernets utviklings-senter på Vestlandet (BUS-V).

¹⁴ Forskningsprosjektet/evalueringen av «Taking Care of Education», nevnt tidligere i teksten.

for hjemmet er overrepresenterte. I undersøkelsen svarte mer enn to av fem elever at de var blitt utvist for en viss periode eller på permanent basis. Men det var ingen sammenheng mellom hva elevene syntes om skolen og opplevelsen av å bli utvist. Fra de unges perspektiv var ikke effekten av å bli utvist nødvendigvis ødeleggende for skolegangen, da dette kunne medføre at støttetjenester ble gjort tilgjengelig og at skolebytte kunne medføre at man kom til en skole som var i bedre stand til å ta seg av dem. Et annet overraskende funn var at elevene mente at deres plassering utenfor hjemmet hadde bidratt til økt stabilitet, støtte og oppmuntring fra deres omsorgspersoner når det gjaldt skolegangen. Flertallet av elevene oppga lærerne som den gruppen som oppmuntret og støttet dem mest i skolegangen. Forskerne fant imidlertid også indikasjoner på at skolen opplevdes som svært vanskelig for mange barn og unge. Når elevene ble bedt om å identifisere hvilke personer som var til hinder for deres skolegang, kom sosialarbeiderne dårlig ut. Ustabilitet i plasseringer og hyppige skolebytter nevnes som årsaker. Jackson og Morgan (i Harker et al. 2003) påpeker at skolehensyn ikke nødvendigvis blir prioritert når plasseringer blir gjort. Men dette kan og ha sammenheng med få ressurser og tilgjengelige boplasser, påpeker Harker et al. Flertallet av elevene kunne fortelle at de hadde grunnleggende ressurser i sine boenheter med betydning for skolearbeidet, bl.a. leseplass, interesserte omsorgspersoner, tilgjengelige aviser, pc etc. Et interessant funn var at unge med opphold i institusjoner i større grad rapporterte om støttende faktorer rundt dem, enn unge som bodde i fosterhjem eller hos slektninger. Forfatterne avslutter med at det er grunn til optimisme med tanke på at mange av elevene kunne fortelle om positive opplevelser med skolen, til tross for at de var plassert utenfor hjemmet. Det finnes praksis på god støtte blant de unges omsorgspersoner, men de unge selv vektla at dette ikke var en gjennomgående praksis (Harker et al 2003). Artikkelen sier ikke noe om betydningen av relasjoner slik vektlagt av Havik (2003) og Clifford og Arnesen (1997).

Oppsummering:

- En rekke studier viser at omtrent 70 prosent av ungdommene som utskrives fra institusjon eller fosterhjem ikke har skolefaglige kvalifikasjoner. Et mulig tiltak for å forbedre denne situasjonen kan være at én ansatt ved institusjonen har ansvaret for oppfølging av ungdommens skolegang, og at det finnes et system for hurtig overføring av informasjon og individuell støtte når ungdommen skifter skole. Bedre

kommunikasjon og samarbeid mellom ulike instanser kan sees som sentralt i denne sammenheng, påpekes det i britisk forskning.

- Lovendringen i 1991 har ført til at fylkeskommunen har overtatt ansvaret for grunnskoletilbudet til de fylkeskommunale institusjonene, men omfatter ikke de privatdrevne institusjonene, som har forblitt et kommunalt ansvar. En undersøkelse viser at lovendringen har bidratt til økt ukklarhet og «forvaltningsmessig segregering».
- En undersøkelse viser at en av tre unge i offentlige barnevernsinstitusjoner får sin undervisning utenfor den ordinære grunnskolen. Halvparten av disse elevene er plassert i segregerte skoletilbud uten sakkyndig vurdering.
- Studier viser at opplevd trivsel på skolen og positive fremtidsutsikter avhenger av relasjonelle aspekter som kontakten med medelever.

Grensesetting og bruk av tvang

Bruk av tvang er et vanskelig tema, noe som gjenspeiles i litteraturen om barnevernsinstitusjoner. Lik vedtak om tvangsplassering, blir bruk av tvang under institusjonsoppholdet fulgt opp av en rekke etiske, faglige og juridiske problemstillinger. «Tvang blir i mange sammenhenger framstilt som negativt og uønsket, og i mulig motstrid til sentrale menneskerettigheter»¹⁵. Selv om tvangsplassering ikke nødvendigvis innebærer bruk av tvang, er tvangsplasserte ungdommer i en åpenbar risikosituasjon med hensyn til å bli gjenstand for tvangsbruk. Dette vil gjelde ungdommer plassert etter §§ 4-24 og 4-26. Legitimeringen av visse former for bruk av tvang blir gjort ut fra formålet for oppholdet. Dette kan blant annet innebære: å forhindre rømming med fysisk makt, bringe en rømt beboer tilbake med makt, holde låste dører og andre sikkerhetstiltak for å sørge for at ungdommen holder seg på institusjonen. Kjørstad og Syse påpeker at disse ungdommene ikke bare mister «friheten», men at formålet med deres plassering kan føre til relativt sterke begrensninger i deres selvbestemmelsesrett gjennom at det rettmessig kan settes i verk tiltak «som må oppleves som integritetskrenkende for en ungdom som gjerne selv vil bestemme over sin privatsfære» (2001:403).

I *Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon* kap. 3 åpnes det opp for å kroppsvitere, ransake og beslaglegge farlige eller skadelige gjenstander under nærmere presiserte

¹⁵ fra rapporten «Utredning av de faglige forutsetningene for arbeid med ungdom plassert etter Lov om barneverntjenester §§ 4-24 og 4-26» (1995).

betingelser¹⁶. Men forskriften tydeliggjør også viktige begrensninger i bruken av tvang. § 8 tydeliggjør forbudet mot «bruk av fysisk refsing, isolasjon, mekaniske tvangsmidler eller tvangsmedisinering.» Utover disse lov-pålagte bestemmelser kan institusjonene operere med egne regler, som kan omtales som grensesettingsregler. Dette kan f. eks gi seg utslag i å nekte en beboer adgang til fellesrommet for en uke etter at denne har ødelagt et møbel. Så lenge ungdommene bor på institusjonen er det de ansatte som utøver den daglige omsorgen. På mange måter handler dermed institusjonen i foreldrenes rolle i utøvelsen av foreldreskapet. I det ligger det at institusjonen skal gi omsorg, men også sette grenser for ungdommene¹⁷.

Studiene til Hennem (1991), Jessen (1999) og Tjelflaat et al.(2003) av ungdom på institusjon gir oss noen viktige innspill på hvordan ungdommer opplever tvangsbruk og grensesetting under oppholdet på institusjon. Først noen viktige forskjeller og likheter mellom de tre studiene. I studien til Hennem foregikk datainnsamlingen mens ungdommene var på institusjon, altså underveis i oppholdet. Institusjonen var en akutt- og utredningsinstitusjon hvor tidsrommet for oppholdet var begrenset til fire uker. Ungdommene var plassert i medhold av tvangsbestemmelsene i den daværende barnevernsloven¹⁸. I sin studie intervjuet Jessen ungdommene i retrospekt, altså etter endt opphold. Institusjonen var en langtidsinstitusjon, til forskjell fra den i Hennem sin studie. I likhet med hennes studie var samtidig institusjonen beregnet på ungdommer med alvorlige atferdsvansker, som alle er plasserte etter de såkalte atferdsparagrafene i Lov om barnevernstjenester. Institusjonsoppholdet varte imidlertid her omtrent ett år. Tjelflaat et al. sin studie er lik Jessens, en retrospektiv studie. Men mens de to førstnevnte studier tok utgangspunkt i oppholdet på en bestemt institusjon, studerte Tjelflaat et al. ungdom fra flere ulike institusjoner i Sør-Trøndelag, både private og offentlige. Oppholdstidens lengde for den enkelte eller type institusjon er ikke oppgitt. Disse tre studiene avdekker at ungdommene opplever tvangsbruk og grensesetting forskjellig.

Ungdommene i Jessens studie uttrykker at de har hatt stor nytte av oppholdet og at de ser tvangsbruken i enkelte situasjoner som nødvendig ellers hadde de kjørt seg helt ned, i betydningen «sittet inne eller vært død i dag» eller «blitt fratatt barnet og endt opp som narkoman» (1999:66). I

¹⁶ Forskriftene vektlegger at de ulike tiltakene kan skje ved begrunnet mistanke, de skal alle protokollføres og forevises tilsynsmyndigheten.

¹⁷ For diskusjon av institusjonenes utøvelse av «foreldreskapet» se Tjelflaat i «Barn utenfor hjemmet, flytting i barnevernets regi» (2003: 184-202).

¹⁸ Lov om barnevern av 1953.

Hennums studie opplever ungdommene ikke tvangen som nødvendig, men heller som et overgrep. De unge i Hennums studie er i en maktkamp med de voksne, påpeker Svendsen (2002). Maktkampen med de voksne starter med rutinene ved inntaksprosedyren. Denne prosedyren kalles innslusing og tolkes i lys av Goffmans «krenkelsesprosesser»: «de er ment å bryte ned individets selvbilde, slik at et nytt selvbilde kan lages» (Hennum 1991:32). Denne prosedyren består blant annet av at de nyankomne må dusje og skifte klær, til institusjonens klær, mens deres egne klær blir vasket. I en annen lignende studie¹⁹ påpeker Hennem (1997: 62) at: «det som oppleves som krenkende for ungdommer kan være noe annet enn det de voksne forestiller seg.» I denne studien vektlegger ungdommene bl.a. frarøvelse av frihet, savn av venner og kjærester, tap av kontroll og selvkontroll. Frarøvelse av frihet er et interessant eksempel her. Det er sannsynlig å tenke seg at ungdommene her referer til lukkede dører og andre fysiske hindringer. Men Hennem påpeker at ungdommene her referer til de voksnes inntregning i deres privatliv. Hun skriver: «alt de skjuler, velger å skjule, velger ikke å si, må komme i offentlighetens lys før eller siden.» (1997:62). Ungdommene uttaler:

Det verste er å ikke få være på rommet alene en gang.

De graver og graver her, de snakker om grenser hele tiden, men de vet ikke selv hvor grensen går.

Fra nettsidene til Landsforeningen for barnevernsbarn:

Kanskje de kan respektere når jeg ikke vil snakke i stedet for å gå etter meg hele tiden.

Vern av privatliv blir også adressert under temaet «medbestemmelse» senere i kapitlet. Tjelflaat et al. (2003) rapporterer i sin studie at ungdommenes holdninger til grensesetting og disiplinering framsto som tvetydige. Flere av informantene ga uttrykk for at de i ettertid hadde innsett at grensesettingen hadde vært nødvendig, og at den faktisk hadde hjulpet dem senere i livet. En gutt uttrykte:

(...) var bra – systemet var grovkalibret. Tøft med streng disiplin og virkningsfulle konsekvenser når en hadde gjort noe galt. Det virket for meg, (...) reddet meg.

Fra nettsiden til Landsforeningen for barnevernsbarn:

¹⁹ Studien er, i likhet med den fra 1991, en underveis studie av ungdommer i en akutt- og utredningsinstitusjon.

I ettertid er det bedre med folk som bestemmer og tør å ta avgjørelser, ikke alltid skal være kamerater. De må tørre å være voksne – det betyr å ta avgjørelser som ikke alltid er like populære, de må tørre å gi motstand – sette grenser.

Når tv flyr og lignende trenger en fagpersoner. Spesielt for de andre ungdommene som opplever dette. De som bevitner dette. Det er ikke bare «den rabiante» ungdommen, men det er mange andre barn der. De er sammen om det. De er alle innenfor de samme rommene(...)

Ungdommene i Tjelflaat et al. sin studie uttrykte at de følte større trygghet når de visste hvilke grenser som gjaldt. «Det hjalp dem til å se konsekvenser av handlinger og mulige valg, noe de hadde lært av og trukket med seg seinere i livet» (Tjelflaat et al. 2003:38). Larsen et al. (i Svendsen 2003) finner lignende funn i sin retrospektive studie i en langtidsinstitusjon, med ungdommer som ikke er plassert etter tvangsparagrafene. Ungdommene rapporterte at de fant det nødvendig og ønskelig at personalet benyttet tvang for å stoppe uønsket atferd. Spesielt gjaldt dette i forbindelse med konflikter og utagering i ungdomsgruppa. Hvis ikke personalet grep inn og overtok styringen, opplevde ungdommene tilværelsen som utrygg. Men Tjelflaat et al. fikk også høre en rekke historier som vitner om at både fysisk og psykisk makt ble brukt på en lite god måte av de ansatte (2003:40):

Behandlinga på (...) var jævlig i perioder...de brukte rå fysisk makt.

En av de ansatte tok kvelertak på meg. Jeg besvimte og falt i bakken og ble sent til lege i sykebil.

Styrer på institusjonen låste opp døra og rev av meg dyna, og jeg hadde bare truse på meg. Det var helt forferdelig, jeg rett og slett flippa ut. Jeg ble holdt av fem ansatte og flyttet til en «time-out» leilighet. Der fikk jeg ikke ha kontakt med noen utenom personalet. Jeg følte meg som i fengsel. Jeg hadde behov for folk rundt meg. jeg måtte være der i to døgn, og det var ille.

Det var så fælt der, som å være i militæret. Det ble praktisert syk straff som for eksempel at ungdommer som stakk av måtte sitte på en stol og spise rester etter de andre. Første gang måtte de sitte en uke, neste gang to uker og så fire uker. De satt på den samme stolen hele tiden, mens de andre arbeidet.

Tjelflaat et al. spør i denne sammenheng om det er slik ungdom under offentlig ansvar skal eller kan behandles. Forfatterne kommenterer at institusjonene i deres studie ikke klarte å takle problemer knyttet til ungdom

og vanskelige situasjoner på en god faglig måte, og at «grenseoppgangen mellom de forsvarlige og uforsvarlige handlingene, kunne være svært uklare» (2003:41).

Svendsen (2002) kommenterer at bakgrunnen for de forskjellige opplevelsene ungdommene har i ulike studier vitner om flere årsaksforklaringer. Noen av disse summeres opp i det følgende:

Først er det mulig å skille mellom type institusjon: langtidsinstitusjoner og akutt- og utredningsinstitusjoner. I Hennem og Jessens studier er tidsperspektivet svært ulikt ved disse typene institusjoner. Det er sannsynlig å tenke seg at det positive resultatet i Jessens (1999) og Larsens et al. (i Svendsen 2002) studier henger sammen med at ungdommene ble gitt tid til å bygge opp relasjoner med de ansatte på institusjonen i tidsrommet de oppholdt seg der. I Hennums studie er oppholdet av så kort varighet at kvalitet i relasjonsetableringen mellom ungdommene og de ansatte vanskelig lot seg utvikle. Hennem argumenterer at reglene og rutinene står sterkt i organiseringen av livet på institusjonen, og at disse ikke åpner opp for at de unge får en opplevelse av forståelse og mening. I den sammenheng påpekes faren med reglene, og tvangen i rutinene som følger opp reglene: «Jo stivere reglene og rutinene er, desto lettere er det å opponere mot dem og betrakte dem som uberettigede» (i Svendsen 2002:41). En annen mulig årsaksforklaring kan henge sammen med hvilken funksjon de ulike institusjonene har. Akutt- og utredningsinstitusjoner vektlegger utredning og kartlegging av den nåværende situasjon, mens en langtidsinstitusjon vil ha et behandlingsperspektiv med fokus på utvikling. Det er i den sammenheng mulig å tenke seg at ungdommer som havner på førstnevnte type institusjon kommer dit i en fase hvor problemene er på topp. Plassering i en langtidsinstitusjon kan i større grad planlegges i forkant, og ungdommenes situasjon kan være mindre ekstrem enn ved akutte plasseringer. Sist kan forskningsdesignet være av betydning for de resultatene man kommer fram til. Variabler som blant annet spiller inn her er om studien er retrospektiv eller ikke. Ved retrospektive studier vil utvalget muligens være skjevt. F.eks. er det sannsynlig å tenke seg at mange som ikke fant seg til rette på institusjonen, som falt av underveis, ikke blir fanget opp i utvalget (Ogden i Svendsen 2002). Dessuten vil respondentene være preget av andre forhold som har skjedd senere i livet og som muligens bidrar til å endre deres perspektiv på institusjonenes bruk av tvang og grensesetting.

Britisk forskning på temaet grensesetting viser også sprikende resultater i forhold til positive versus negative opplevelser av grensesetting. Men et interessant funn som blir diskutert av Myers et al. (i 1999) og også

berørt av Hennem (1997) er at jo mer utagerende ungdommene er, jo sterkere grenser svarer institusjonen med. Dette utgjør et paradoks fordi sterkere grenser og regler, også utgjør kjennetegn på hvordan «overgrepskulturer» får lov til å etablere seg i institusjonen²⁰. «The issue of control and containment took precedence over care», skriver Parker og Green fra sin studie (i Myers et al. i 1999) og med det ble krenkelser en norm ved institusjonen. De fant at fokuset i institusjonen lå på overvåking og disiplin heller enn på omsorg og det å møte ungdommenes behov for støtte og terapeutisk hjelp. En slik prosess var med på å fjerne ungdommenes identitet og følelse av autonomi, og ledet til økt hjelpeløshet og sårbarhet for nye krenkelser (1999:197). I likhet med disse funn skriver også Hennem (1997) at omsorgsbehovet blir nedtonet foran behandlingen og diagnostiseringen av ungdommene. Det er barna og de unge som må tilpasses institusjonene, ikke omvendt. Institusjonene beveger seg mot en økt fagliggjøringsom er overordnet moral. Hun skriver blant annet at : «Når en av oppgavene for eksempel er å sette grenser, argumenteres det med grenser som et psykologisk og ikke som et moralsk anliggende. På den måten unngår man spørsmål om sanksjons- og maktproblemer. Maktbruk forklares ut fra målene som skal nås. Maktbruken rettferdiggjøres mer enn den problematiseres» (1997:37). I Hennems studie var grensene og tvangen så tilstede i dagliglivet ved institusjonen, og utgjorde en så trykkende tilværelse at personalet arrangerte turer (for både seg selv og ungdommene) for å komme seg bort fra den.

Oppsummering:

- Selv om tvangsplassering ikke nødvendigvis innebærer bruk av tvang, er tvangsplasserte ungdommer i en åpenbar risikosituasjon med hensyn til å bli gjenstand for tvangsbruk. Legitimeringen av visse former for bruk av tvang blir gjort med hensyn til formålet ved oppholdet.
- En studie fra en akutt- og utredningsinstitusjon viser at ungdommene ikke opplevde tvang som nødvendig, men heller som overgrep. Undersøkelsen ble foretatt mens ungdommene var på institusjonen. To retrospektive studier av ungdom som har vært på langtidsinstitusjoner viser at ungdom av og til fant det nødvendig og ønskelig at personalet benyttet tvang for å stoppe uønsket atferd. Samtidig vitnet en rekke historier om at både fysisk og psykisk makt ble brukt på en lite god måte av de ansatte.

²⁰ Se også diskusjon under tema 4.3

- Forskning kan tyde på at ungdoms forståelse for nødvendigheten av bruk av tvang henger sammen med hvilken funksjon de ulike institusjonene har.
- Grenseoppgangen mellom «nødvendig» og «unødvendig» bruk av tvang, kan være uklar og bør i større grad problematiseres.

Overgrep: Hva kan gå galt i institusjonene?

Bruk av fysisk tvang som ikke er hjemlet i lov anses her som overgrep. Blant annet vil seksuelle overgrep og vold under institusjonsoppholdet stå sentralt. Definisjonen av overgrep som her er gitt innebærer at enkelte av ungdommenes fortellinger under forrige tema (s.21), kan klassifiseres som overgrep. Grensesettingen mellom hva som er lovlig bruk av tvang og hva som utgjør et overgrep, er ofte uklar. Delvis skyldes dette, som vi kom inn på under forrige tema, at lovverket på den ene siden understreker beboernes rettigheter, mens det på den annen side innskrenker de samme rettigheter ved visse typer plasseringsvedtak og under bestemte betingelser. Videre er opplevelsene av positiv grensesetting kontra krenkelse, underlagt ungdommenes subjektive forståelse.

Hearn (i 1999) skiller mellom overgrep som følge av en institusjons retningslinjer og praksis, og overgrep innenfor konteksten av institusjonen, gjennom relasjoner med ansatte, andre beboere og besøkende. Stein (i Myers et al. 1999:194) foretar en konseptuell utforskning av begrepet og foreslår et skille mellom fire former for overgrep: sanksjoner (overgrep som praktiseres åpenlyst), institusjonell (manglende evne til å bistå de unge utviklingsmessig, følelsesmessig og i forhold til de unges skolegang) og sist; systematiske og individuelle overgrep (den organiserte fysiske, seksuelle og følelsesmessige krenkelsen av de unge fra de ansatte eller andre personer).

Institusjonelle overgrep som følge av institusjonens praksis vil f. eks kunne innebære bruken av fysisk eller psykisk maktutøvelse som ledd i institusjonens oppdragelses- eller behandlingsopplegg for ungdommen. Et eksempel på dette blir omtalt i Kjønstad og Syse (2001:402). I et brev fra Barne- og familiedepartementet datert 1. august 1996, vedrørende inntaksstopp på «Motivasjonskollektivet» finner vi at et skjermingstiltak verken kan forsvares eller aksepteres. Tiltaket rettet seg mot ungdom plassert etter atferdsparagrafene. Det opplyses i brevet at ungdommens mat besto av morsmelkstillegg og havregryn og at tre ungdommer fikk utdelt ett sett regntøy, en sovepose, et bosted og en båt. Båten var lekk og måtte øses kontinuerlig. Ungdommene hadde halvtimes vakter døgnet rundt der de vekslet på å øse båten og sove. Formålet med tiltaket var blant annet å lære

ungdommene «å sette pris på ting som en god madrass og vennlige mennesker.» Departementet understreker i brevet at opplegget anses å være i strid med lov og øvrig regelverk og fremhever: «Søvn/hvile, mat og bolig regnes blant de vesentlige livsnødvendigheter.»

Brottveit (1995) skriver i sin evaluering av institusjonen Skogtun at ansatte der i en periode truet ungdommene med et opphold på «Motivasjonskollektivet», nevnt ovenfor, og at Skogtun benyttet tilbudet overfor enkelte svært vanskelige ungdommer. Han skriver at: «Dette [trusselen] har de [ungdommene] reagert veldig negativt på, og de sier at dette skapte mye frykt hos dem. Tilsynsmyndighetene har imidlertid påtalt dette, og intervjuene gir inntrykk av at det er enighet (voksne og ungdom) om at dette er tilbaketrukket i dag.»

Colton (2002) redegjør for at det de siste 20 årene har kommet en strøm av overgrepsavsløringer innen britiske barnevernsinstitusjoner. Men han hevder at til tross for massiv medieomtale, offentlige høringer og påfølgende rettssaker, har temaet fått lite oppmerksomhet innen forskningen. Han er spesielt interessert i å utforske hvilke faktorer som bidrar til at barn og unge blir utsatte for overgrep når de er bosatt på institusjon. Colton peker på følgende områder som relevante i denne sammenheng: de ansattes kompetanse, styret og organiseringen av institusjonen, institusjonskulturen, de unges status når de er under offentlig omsorg og maskulinitet og seksualitet.

Avsløringen av et særlig brutalt regime i en britisk barnevernsinstitusjon, ledet til at myndighetene satte i gang en landsomfattende undersøkelse²¹ av kvaliteten i barnevernsinstitusjonene på begynnelsen av 1990-tallet. Rapporten fant at 22 prosent av lavere ansatte i barnevernsinstitusjoner ikke hadde relevante kvalifikasjoner og at mange overordnede var ukvalifiserte. I korte trekk tydet funnene på at: «young, inexperienced, isolated and untrained staff were often left to tend and work with the most problematic clients» (Colton 2002:34). Selv om det periodisk har blitt satt i gang tiltak for å heve statusen til ansatte i barnevernsinstitusjoner, har omfanget av tiltakene så langt ikke gitt resultater, hevder Utting (i Colton 2002). Kompetanseheving kan sees som et sentralt virkemiddel for å bedre kvaliteten i institusjonene, men er ikke et tilstrekkelig tiltak i seg selv når det kommer til å rydde opp i problemene som preger britiske barnevernsinstitusjoner, argumenterer forfatteren.

²¹ Utting W.(1991): «Children in the Public Care: A Review of Residential Child Care. HMSO: London

Wardaugh og Wilding identifiserer at ledelsesvikt i ansvarsforhold og på alle nivåer er en avgjørende faktor for at overgrep forekommer i institusjoner. Manglende retningslinjer og rutiner for intern og ekstern kontroll, medfører at institusjonsansatte i realiteten får utøve sitt arbeid uten tilsyn. Under slike omstendigheter har institusjonene blitt overlatt til å vurdere seg selv etter egendefinerte standarder. Institusjonelle overgrep er i tillegg ofte assosiert med spesifikke organisasjonsmodeller som innebærer konsentrasjon av ungdommer med særlig vanskelige problemer, store institusjoner og tungrodd, hierarkisk byråkrati (i Colton 2002).

Med utgangspunkt i ovennevnte forhold vil distinkte «institusjonskulturer» få mulighet til å utvikle seg. Colton skisserer opp med referanse til en avsløring av seksuelle overgrep i en barnevernsinstitusjon for gutter, hvordan styreren på institusjonen, de ansatte og beboerne sammen er med på å opprettholde en machokultur. Plaging, mobbing og voldsbruk på den ene siden og seksuelle overgrep på den andre, gir hverandre gjensidig spillerom, påpeker han.

Whilst bullies may profess to despise child sex abusers, refer to them as «beasts» or «nonces», in the institutional context the two go hand in hand. One helps to create the conditions for the existence of the other. The abuse of power by the bully facilitates a corresponding abuse of power by the child sex abuser. (Colton 2002:36)

Ifølge rapporten fra House of Commons fra 2000 (i Colton 2002) rapporterer de at overgrepene på den omtalte institusjonen kunne utvikle seg over et langt tidsrom på bakgrunn av en «taushetskultur» hos de ansatte. Klager fra beboere ble undertrykt, og ansatte ble truet med avskjed.

I sin retrospektive studie av institusjonen Råby i Sverige, peker Levin (1997) på at plasseringen av unge sammen på ett sted i ulike aldersgrupper og med svært ulike bakgrunner bidro til å øke problemene ved institusjonen. Han hevder at livet på institusjon ble oppfattet som unormalt av ungdommene. Og koblingen av erfarne kriminelle og nybegynnere ledet til negative spredningseffekter av rusmisbruk, kriminalitet og ulike destruktive handlinger.

Flere av ungdommene i Tjelflaat et al. (2003) sin studie rapporterte om en hard ungdomskultur på institusjonen. Forskerne fant signaler fra ungdommene om interne rangsystemer, hvor man konkurrerer om å være den «tøffeste». En jente uttaler:

Det ble en slags rangstige i institusjonen med bare jenter. Skulle du klare deg, måtte du være tøff, være på toppen liksom. Det var viktig å gjøre en del gale ting. Jeg begynte å ruse meg blant annet.

I den forbindelse er det interessant å notere at enkelte ungdommer i undersøkelsen nevnt over kunne fortelle at de ansatte var slappe med å kontrollere rusinntaket til ungdommene. Det førte til at problemer fikk lov å utvikle seg, og at ungdom som hadde holdt seg på matta, til dels ble trukket inn i rusmiljøer (2003:41).

Svensden (2002) avdekker i sin undersøkelse²² at flertallet av ungdommene ikke har opplevd å bli truet av verken ansatte eller andre ungdommer i institusjonene, prosentandelen er her henholdsvis 44.1 prosent og 45.6 prosent. Prosentandelen som har opplevd i en viss, ganske eller i stor grad å bli truet av ansatte er 13.7 prosent og noe høyere fra andre beboere; 14.4 prosent. Forfatteren finner og, i en og samme institusjon, to jenter som svarer utfyllende at de opplever trusler fra andre ungdommer på institusjonen og to gutter som forteller at de har blitt slått av personalet. Andre ungdommer fra samme institusjon opplever det utrygt når personalet ikke makter å stoppe utagerende atferd i ungdomsgruppa. Det er mulig at institusjoner som opplever store problemer, «forsvinner» i et statistisk materiale hvor *gjennomsnittet* fra en rekke ulike institusjoner er utgangspunktet.

Colton (2002) hevder at storsamfunnets oppfatning av barn og unge i institusjoner preges av stereotypiske framstillinger. Institusjonsungdommer blir i britisk sammenheng ansett som mindreverdige borgere, en del av underklassen, og dette er med på å påvirke ressursfordelingen som kommer dem til gode. At ungdommene på britiske institusjoner i tillegg består av en uforholdsmessig stor andel svarte ungdommer bidrar til denne stigmatiseringen, hevder han. Den allmenne holdningen bærer preg av likegyldighet eller i beste fall, ambivalens. Ofre for overgrep har generelt sympati i befolkningen, men heri finner vi også tvetydigheten: allmennheten frykter samtidig trusselen ungdommenes atferd utgjør for den sosiale orden.

Myers et al.(i 1999) argumenterer for at en grunnleggende revidering av filosofien bak barnevernsinstitusjonen er nødvendig for å forhindre institusjonelle overgrep. Forfatterne argumenterer for en større vektlegging av og bevegelse mot et rettighetsfokus, hvor barnet er plassert i sentrum, som en mulig positiv retning. De henviser til en studie som viser at den viktigste indikator på kvalitet i en institusjon var å finne der overordnede og ansatte, var klare i formål, teoretisk tilnærming og arbeidsmetoder.

²² Se tabell s 83 for nærmere spesifikasjoner omkring utvalget og frafallet av svar.

Rettighetsfokuset vil vi komme mer inn på under temaet: Medbestemmelse på institusjonen.

Det ligger en fare i at vi forbinder overgrep på institusjoner som del av en tilbakelagt fortid og ikke som en mulighet i dag. Nyere norsk forskningslitteratur avdekker ikke store «overgrepskulturer» i norske institusjoner, men vi finner at mange av forskningsarbeidene påpeker en rekke forhold som befinner seg i en gråsoner for overgrep, både juridisk og etisk. Colton (2002) viser ved sin gjennomgang at det er *kombinasjonen av ulike faktorer* som potensielt legger til rette for at overgrep kan forekomme på institusjoner. Dette tydeliggjør behovet for kontinuerlig oppfølging av kvaliteten generelt, og ivaretagelsen av beboernes rettigheter spesielt.

Oppsummering:

- Bruk av fysisk tvang som ikke er hjemlet i lov anses som overgrep. Seksuelle overgrep og vold under institusjonsoppholdet har videre en sentral plass i litteraturen. Det kan skilles mellom overgrep som følge av en institusjons retningslinjer og praksis, og overgrep innenfor konteksten av institusjonen, gjennom relasjoner med ansatte, andre beboere og besøkende.
- Det er lite forskning om overgrep på institusjon. Det er behov for videre å utforske hvilke faktorer som bidrar til at barn og unge blir utsatte for overgrep. Mulige relevante forhold er: de ansattes kompetanse, styring og organisering av institusjonen, institusjonskulturen, de unges status når de er under offentlig omsorg og spørsmål knyttet til seksualitet.
- Flere forskningsarbeider viser at det eksisterer mange «gråsoner» når det kommer til grensesetting/regler/bruk av tvang og overgrep.
- Rapport om overgrep i britiske barnevernsinstitusjoner viser at ufaglærte ansatte ofte hadde ansvar for de mest utagerende institusjonsklientene. Kompetanseheving på alle nivåer kan være et virkemiddel for å bedre kvaliteten på institusjonene. Behov for bedre tilsynsordninger samt å gripe fatt i rådende institusjonskultur kan og sees som nødvendig, for å sikre at ungdom ikke blir utsatt for overgrep.

Krever ungdommene sine rettigheter? – om tilsynsmyndighetene

Vi har i Norge ulike tilsynsordninger som skal fungere som en bro mellom *de jure* og *de facto* rettighetene. Med tilsyn menes her instanser som har som oppgave å kontrollere at plikter og rettigheter i lovgivningen blir overholdt av de respektive institusjoner og at barn og unge får den nødvendige omsorg

og behandling de har krav på. I Norge er denne tilsynsrollen tildelt Fylkesmannen. Barne- og familiedepartementet fastsatte nye forskrifter om tilsyn og kvalitet i institusjonene som trådte i kraft 1.januar 2004 (www.bfd.no).

I disse forskriftene blir respekten for barnas integritet understreket. Fylkesmannen skal informere barna om at de kan ta direkte kontakt med tilsynsmyndigheten, og om hvordan de kan opprette slik kontakt. Et særlig ansvar ligger i å følge opp eventuell tvangsbruk ved institusjonene og påse at barna ikke utsettes for noe som krenker deres integritet eller rettigheter etter barnevernloven.

Hovedregelen er at det skal føres tilsyn ved besøk i institusjoner så ofte som forholdene ved den enkelte institusjon tilsier det. Fylkesmannen skal gjennomføre minst to besøk årlig ved hver institusjon, hvorav minst ett skal være uanmeldt. Ved institusjoner som tar imot barn med alvorlige atferdsvansker skal det utføres minst fire besøk årlig, herav minst to uanmeldte. I tillegg skal besøk foretas ved alle klager eller når fylkesmannen ellers blir kjent med uheldige forhold. Besøkene skal foretas når barna er til stede, og tilsynet skal ta kontakt med det enkelte barn. Barnas rett til å snakke med tilsynet uten at personalet er tilstede er understreket, og barna skal opplyses om denne rettigheten²³. Tilsynsordningen utøver dermed en sentral rolle i å sikre ungdommers rettigheter når de befinner seg på institusjon.

Sosialtjenesten i Sverige har lenge blitt kritisert for at plasserte ungdommer blir fulgt dårlig opp av myndighetene. I Sverige gjennomføres tilsynsbesøk av länstyrelsen (tilsvarende de norske fylkeskommunene) eller av både kommunen og fylkeskommunen. Men det overordnede ansvaret ligger hos Socialstyrelsen. I en granskning utført av den svenske Riksrevisjonen kom det fram at institusjonene i gjennomsnitt hadde besøk av tilsynsmyndighetene to ganger i løpet av fem år. Nesten halvparten hadde bare ett eller ingen tilsynsbesøk under femårsperioden, og 13 av institusjonene hadde aldri hatt tilsynsmyndighetene på befaring. Og i forhold til ungdommenes muligheter til å fremme sine synspunkter viste undersøkelsen at: «(...) länstyrelserne sällan inhämtar synpunkter från de placerade barnen och ungdomarna i samband med tilsynsbesöken» (Stiftelsen Älmanna Barnhuset 2003:29).

Forskning fra Storbritannia konkluderer også i en negativ retning når det kommer til tilsynsmyndighetenes inspeksjoner av barnevernsinstitusjoner. Cawson (i Myers et al. 1999:196) påpeker bl.a. at : «(...) current requirements are still inconsistent and there is a wide variation in the appointment and practice of those charged with responsibility to visit.» Men det blir også

²³ Hentet fra <http://odin.dep.no/bfd/norsk/publ/hoeringsnotater/004021-080015/index-dok000-b-n-a.html>

vektlagt at enkelte av overgrepssavsløringene ved britiske barnevernsinstitusjoner har skjedd som resultat av uanmeldte og nattlige inspeksjoner fra tilsynsmyndighetene. Forfatterne påpeker imidlertid at det eksisterer smutthull og inkonsistens i inspeksjonssystemet, som gjør det mulig for mindre institusjonshjem, og skoler underlagt institusjonen, fullstendig å unngå registrering og inspeksjon. Spesielt finner forfatterne dette bekymringsverdig siden det foregår en omfattende dreining i institusjonsomsorgen fra større offentlige institusjoner, til mindre private og spesialiserte enheter/hjem for barn og unge.

I Norge er det lite/ingen forskningslitteratur som tar tak i tilsynsmyndighetens rolleutøvelse og ungdommenes tanker om denne instansen. Fra et seminar i regi av Landsforeningen for barnevernsbarn²⁴ fikk ungdom mulighet til å gi tilbakemeldinger på tilsynsordningen:

Har hørt om det.

En gang på fire år.

Jeg gadd ikke prate med dem – jeg var syk ikke sant.

Fikk svar på det vi lurte på i hvert fall når vi møtte de. Det var ok – bra.

Sett en gang og da hadde jeg bodd der i ti måneder.

Bodde et og et halvt år på institusjonen [og har] ikke sett [de]. Jeg var på skolen.

På spørsmål om de hadde turt å rapportere et forhold til tilsynsmyndigheten svarer ungdommene:

Nei det er en fremmed person.

Hadde ikke turt å si fra hvis det var noe galt.

Hadde prøvd først internt, så si ifra eventuelt senere. Men hadde brukt andre kanaler først.

Jeg hadde gjort det i dag, men ikke da. Det hadde jeg ikke turt.

Disse utsagnene vitner om at ungdommene i liten grad opplever at tilsynsmyndighetene er der for dem. Ikke bare forteller ungdommene at tilsynsmyndighetene uteblir, men at tidspunktene for befaring ikke er planlagt i forhold til når ungdommene befinner seg på institusjonen. Mest interessant er kanskje uttalelsene fra ungdommene om at de ikke hadde turt å ta kontakt

²⁴ <http://www.barnevernsbarna.no/sider/prosjekter/forum.html?mID=113&parentID>

med tilsynet uansett, ved eventuelle overgrep. På bakgrunn av disse uttalelsene kan det hevdes at tilsynsmyndigheten ikke oppfattes som en reel klageinstans for ungdommene.

I sine kvalitative intervjuer med 15 barn og unge som i over to år var blitt «looked after» av det britiske barnevernet, fant Munro (2001) at kun en av ungdommene visste hvordan man kunne klage på et forhold. Om denne ungdommen skriver Munro (s. 132): «She was reluctant to use it, despite having serious concerns about her care, because she believed that it would take a long time and she needed action now.» Shaw (i Munro 2001) fant likeledes at 33 prosent i hennes utvalg heller ikke kjente til klageprosedyren og peker på at prosedyren kanskje er for kompleks og formell til at barn og unge forstår den godt nok. Samtidig ga mange av ungdommene eksempler på hvordan de hadde fått hjelp. Blant annet nevnes eldre søsken, fosterforeldre, lærere og sosialarbeidere som støttespillere og talspersoner.

Myers et al. (1999) påpeker at mange opererer med en feil antakelse om at beboere og ansatte har lett for å rapportere inn bekymringer og foreta seg noe ved mistanke om f.eks. overgrep i institusjonen. At dette representerer en misforståelse underbygges av tidligere forskning. Myers et al. påpeker at tema som hemmelighold, maktesløshet, fornektelse og kontroll ofte kommer fram ved kartlegging av institusjonelle overgrep. Og med tanke på tilsynsmyndigheten, argumenterer forfatterne at selv om denne funksjonen er viktig, så er det usannsynlig å tenke seg at inspeksjon alene kan forhindre overgrep hvis en «overgrepskultur» råder i institusjonen.

Årsrapporten for 2004 fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus²⁵ tydeliggjør at også Fylkesmannen er bekymret for måten tilsynet gjennomføres på. I rapporten heter det at: «(...) Fylkesmannen [er]av den oppfatning at en bør se på andre metoder for å få et bedre innblikk i hvordan den enkelte har det på institusjonen. Det er viktig i dette perspektivet å ha et faglig og et realistisk syn på hva tilsynsmyndigheten eventuelt kan avdekke i denne sammenheng. For det første vil vi aldri nå alle barn som er plassert på institusjonen gjennom våre tilsynsbesøk. Flere plasseringer er av kort varighet. Videre er det lite trolig ut fra en faglig vurdering, at et barn/ungdom vil åpne seg til et fremmed menneske om eventuelle vanskeligheter på institusjonen. Et slikt barn vil være i en sårbar og vanskelig situasjon, og trenge trygghet og tillit til den personen en åpner seg for. En slik relasjon vil være vanskelig å få for tilsynsmyndigheten som kommer 2–4 ganger i året» (2004:12).

²⁵ http://www.fylkesmannen.no/digimaker/documents/Årsrapport_2004_tilsyn_barnevern_wRxwey36379rn.doc

Oppsummering:

- Det finnes ulike tilsynsordninger som har som oppgave å kontrollere at plikter og rettigheter i lovgivningen blir overholdt av de respektive institusjoner og at barn og unge får den nødvendige omsorg og behandling de har krav på. Fylkesmannen er tildelt tilsynsrollen. Tilsynsordningen skal være med å sikre ungdommers rettigheter når de befinner seg på institusjon. Gjennom årlige anmeldte og uanmeldte besøk skal det føres tilsyn.
- I Norge er det lite forskningslitteratur som tar tak i tilsynsmyndighetens rolleutøvelse. En svensk undersøkelse viser at institusjonene i gjennomsnitt hadde besøk av tilsynsmyndighetene to ganger i løpet av fem år. Fylkesmannen i Oslo og Akershus har uttrykt bekymring for måten tilsyn utføres på.
- Utsagn fra ungdom tyder på at de i liten grad opplever at tilsynsmyndighetene er der for dem, og det kan synes som om tilsynsmyndigheten ikke oppfattes som en reel klageinstans for ungdommene.

Medbestemmelse på institusjonen: Hvordan blir ungdommene hørt?

Det finnes en rekke studier som griper tak i de unges medbestemmelse og viktigheten av å plassere den unge i fokus, innenfor barnevernlitteraturen. Vi har imidlertid også her valgt å avgrense litteraturen til forhold som eksplisitt griper tak i barn og unge under institusjonell omsorg. Dette har medført at en betydelig andel litteratur faller bort som kunne ha vært av interesse for de mer generelle debattene vi berører i den påfølgende teksten. FNs barnekonvensjon artikkel 12 vektlegger at barn har rett til å framføre sin mening i alt som vedrører det og at barnets mening skal tillegges vekt. I forskrift til den norske barnevernloven, *Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon*, finner vi lignende vektlegging i kap.2, § 5: Vern av personlig integritet²⁶. Denne tar opp i seg spørsmål om medvirkning i personlige spørsmål under oppholdet. Gitt de begrensninger som blir nevnt står det videre at: «forholdene [skal] legges til rette for at den enkelte beboer får delta i utformingen av institusjonens daglige liv og andre forhold som berører den enkelte.» Videre er det i *Forskrift om kvalitet i barnevernsinstitusjonene* utarbeidet en egen paragraf (§ 9) som aktivt

²⁶ Der heter det at: «Institusjonen skal drives på en slik måte at beboernes personlige integritet blir ivaretatt. Den enkelte beboer skal selv kunne bestemme i personlige spørsmål og ha det samvær med andre som han eller hun ønsker, så langt dette er forenlig med beboerens alder og modenhet, formålet med oppholdet og institusjonens ansvar for driften, herunder ansvar for trygghet og trivsel.»

benytter begrepet «medvirkning» i tittelen. Der er ordlyden gjort mer bestemt: «Beboerne skal sikres deltakelse og innflytelse i saker som gjelder institusjonens daglige rutiner og gjøremål, felles fritidsaktiviteter og lignende.» Fokuset på den unge innebærer at ungdommen er subjektet, heller enn objektet for andres beslutninger og handlinger omkring dens behov og ønsker.

Medvirkning og anerkjennelsen av at beboerne har en stemme som er viktig, har fått økt oppmerksomhet innen barnevern- og institusjonsforskning den seneste tiden (Kjellevold 2001). Teorier som vektlegger å sette barnet i fokus inngår gjerne i det vi kan kalle en større rettighetsdiskurs som har fått stor oppslutning innen samfunnsfagene siden midten av 1990-tallet. Begrep som «empowerment» og deltakelse er uttrykk assosiert med denne tilnærmingen, som også står relativt sentralt i nyere forskning som berører de unges rettigheter under opphold på barnevernsinstitusjon. Munro (2001: 133–34) hevder at i et ungt menneskes liv er det en grunnleggende del av utviklingen at man gradvis tilkjennes mer ansvar. Hun skriver i den sammenheng at: «(...) for looked-after children, helping to empower them is not just an ethical requirement but, equally, a developmental task.» Munro viser også til Rutter som vektlegger viktigheten av at barn og unge oppnår medbestemmelse: barn og unge som har positiv selvtillit, mestringsfølelse og kontroll, vil stå bedre rustet til å takle negative påkjenninger. Men medbestemmelsesprosessen er vanskelig. Ifølge Munro krever den en nær forståelse og innsikt i den unges utvikling, og involverer en rekke mikroavgjørelser og små grenseflyttinger, slik at den unge kan prøve ut sine ferdigheter og med det øke sin innflytelse. Munros kvalitative studie av 15 barn og unge under omsorg, fant i likhet med tidligere studier, at de hadde mindre muligheter enn gjennomsnittet, til å delta i beslutninger og ta risikoer.

Myers et al. (i 1999) foreslår bl.a. et rammeverk for barnevernsinstitusjoner som vektlegger utviklingen av en praksis på institusjonene hvor rettigheter, behovsorientering og deltakelse står sentralt. Det sees som grunnleggende at de unge blir hørt og er aktive deltakere i beslutninger, for å unngå institusjonelle overgrep. Mens det tradisjonelt er personalet som har definert de unges behov, argumenterer forfatterne for at de unge selv må få mulighet til å uttrykke sine behov og interesser, og at disse må bli tatt alvorlig av de ansatte. Utgangspunktet for institusjonene er ifølge forfatterne en kartlegging av i hvilken grad de unge deltar. Sentrale spørsmål i denne sammenheng er hvorvidt de unge i det hele tatt deltar, på hvilke premisser deltakelsen foregår og hvordan deltakelsen blir tilrettelagt og innlemmet av de ansatte på institusjonen. Forfatterne hevder at det finnes en utbredt kjennskap til rettigheter i de fleste institusjoner, gjennom prosedyrer og

nedskrevne målsettinger, men at forskningen viser at institusjonene kommer til kort i praksis.

Tjelflaat et al. (2003) illustrerer dette poenget gjennom sin studie. Ungdommenes svar var ikke entydige på spørsmålet om medbestemmelse i deres undersøkelse. Men forfatterne mente at medbestemmelse i institusjonen hang sammen med graden av frihet ungdommene hadde fått, heller enn en bevisst medvirkningsstrategi fra institusjonens side. Det er to hovedårsaker til at medvirkning i det institusjonelle dagligliv er vanskelig å oppnå for beboerne. For det første utgjør det asymmetriske maktforholdet mellom de voksne og ungdommene, et hinder for ungdommenes medvirkning. For det andre er de individuelle behovene hos enkelte ungdommer vanskelige å tilpasse til et institusjonelt kollektiv. Til tross for gode intensjoner i både lovverk og faglig tenkning kan man slå fast at det alltid er de voksne som har makt til å bestemme med hensyn til institusjonenes daglige liv, avslutter hun (i 2003:42).

Myers et al. anfører også at skjeve maktrelasjoner mellom de unge og de ansatte, i sistnevntes favør, er et hovedhinder for de unges medvirkning i institusjonen. Og oppfordrer til videre forskning på disse relasjoner for å kartlegge hvordan et maktskifte, som i større grad setter de unge i fokus, kan oppnås. Barter (i Myers et al. 1999) påpeker imidlertid at økt fokus på de unges rettigheter, behov og deltakelse ikke er ensbetydende med «mer frihet» og «ansatte uten autoritet» i institusjonen. Beboerne trenger stabilitet, klare retningslinjer og tryggheten ved autoritetspersoner. Men de ansatte må representere en legitim autoritet. Han hevder at: «If you empower the child it must not be at the expense of further dis-empowering staff. Both groups need to be enabled to function in a way that ensures value, rights and self-respect» (1999:200).

Munro (2001) hevder at det er nødvendig å ta sjanser når man overfører makt til den unge. At unge kanskje tar en feil avgjørelse er del av læringsprosessen som de ikke kan skjermes for, hvis målet er å forberede dem på et voksent liv. Fristelsen for sosialarbeidere og institusjonsansatte er at man spiller sikkert, og med det blir et hinder for de unges medbestemmelse.

Med den sterke vektleggingen av de unges rettigheter er det en fare for at man går glipp av det mest essensielle når det gjelder barn og unge som oppholder seg på institusjon, hevder imidlertid Smith (1997). Ivaretakelsen av rettigheter er selvfølgelig essensielt, men det må ikke overskygge behovene disse ungdommene har for omsorg, argumenterer hun. Hun registrerer at de unges behov ofte blir forstått på bakgrunn av de unges rettigheter, og argumenterer derfor for et klarere skille mellom begrepene

behov, verdier og rettigheter. Tidligere i dette kapitlet har vi berørt temaet økt fagliggjøring ved institusjonene i forbindelse med grensesetting, som et mulig hinder for omsorgsbehovet på institusjonen. Smiths argumenter reflekterer noen av disse synspunktene. Hun skriver: «(...) an exclusive concern with professionalisation is likely to bring, in its wake, increasing formality and a tendency to abandon the socioemotional character of caring in favour of a more dispassionate and functional approach to getting the job done» (1997:11). Smith uttrykker med dette en bekymring for at de kvalitative sidene forbundet med omsorgsutøvelse blir neglisjert ettersom relasjoner karakteriseres av formelle koder som heller vektlegger rettigheter og prestasjoner, enn mer emosjonelle aspekter ved institusjonsoppholdet. Visse behov som mat, vann, bolig og beskyttelse kan bli direkte uttrykt gjennom de nedfelte rettighetene. Men de unges behov, spesielt de som er av sosial eller emosjonell karakter, kan ikke bli oppfylt utelukkende ved å appellere til rettighetene. Verdier må dirigere holdninger og handlinger for at disse rettighetene skal bli oppfylt, konkluderer hun.

Medbestemmelse på institusjonen omhandler, som vi har sett, samspillet mellom ungdommene og de ansatte. Ungdom på institusjon har generelt en lang historie bak seg preget av voksent svik, overgivelse og utsatthet. Og ofte er foreldrerelasjonen dårlig. Nettopp derfor er det viktig at ungdommenes omsorgspersoner på institusjon lytter til dem, hevdes det fra Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2003). Hvorvidt ungdommene uttrykker sine meninger avhenger av tillit til personalet på institusjonen. Ifølge rapport fra Landsforeningen for barnevernsbarn²⁷ samles ungdommenes tanker om medbestemmelse seg rundt begrepet *tid*. Det tar tid å bygge opp tillit og relasjoner til de ansatte på institusjonen, og dette sees som en forutsetning for at ungdommene åpner seg for å delta. Følgende utsagn er fra ungdom som er bosatt på institusjon eller som tidligere har bodd på institusjon.

Alt vi sier lekker som en sil hos de voksne.

Voksne holder ikke tett.

Hvis vi snakker om noe er det framgang, så det må stå i rapporten.

Gi ungdommene tid.

At ungdommenes tanker og meninger blir protokollført i rapporter betyr for ungdommene at de voksne egentlig ikke lytter, men bruker og videreformidler deres meninger til andre formål, her rapportføring. Munro (2001)

²⁷ <http://www.barnevernsbarna.no/sider/prosjekter/forum.html?mID=113&parentID>

finner også at ungdommene i hennes utvalg klaget over manglende konfidensialitet i relasjonen med sosialarbeiderne og at dette førte til en mistro mot å dele deres tanker og følelser. Hun skriver at det er nødvendig å dele informasjon for å kunne planlegge og møte de unges behov, men fra de unges synspunkt, kunne dette oppleves krenkende. En ungdom i hennes utvalg forteller:

I felt really let down because I thought I had been talking to her privately but I saw she had written it all down in the file for anyone to read. I wouldn't have said anything to her if I had known she was going to do that. (2001:133).

Munro påpeker at tenåringer utvikler autonomi og et økende ønske om privatliv som ledd i sin modningsprosess. Vern av privatliv på den ene siden og behovet for informasjon i behandlingsøyemed på den andre utgjør dermed en sentral utfordring for sosialarbeidere og ansatte i institusjon. Det ligger en sterk forestilling om at profesjonelle vet best hvilken informasjon som er nødvendig for å forstå og hjelpe en ungdom, hevder hun. Med henvisning til tidligere forskning vektlegger hun betydningen av en mentorordning, bestående av én person som den unge kan betro seg til. Hun viser til Butler og Williamson (1994) som hevder at barn ønsker *absolutt* konfidensialitet. Hvis den profesjonelle har behov for å konsultere andre, bør dette bli gjort anonymt eller med den unges tillatelse (Munro 2001).

Utsagnet under er hentet fra Tjelflaat et al. (2003: 39) og vektlegger hvordan de ansattes skiftordninger fører til frustrasjon for beboerne:

Det ble for mye tolkning – spesielt gjennom overlapping av personalet. Ting jeg hadde sagt på formiddagen, kunne forandre seg til det ugjenkjennelige på kvelden.

Flere av ungdommene i ovennevnte undersøkelse formidlet til forskerne at det å forholde seg til mange ulike voksne i løpet av en dag, kunne være svært slitsomt. Skifteordningen i institusjonene medvirket til at ungdommene måtte forholde seg til tre ulike grupper av ansatte i løpet av døgnet. En av ungdommene i undersøkelsen uttaler at:

Jeg måtte begynne på null med hver voksen og tilslutt ga jeg bare opp å snakke med dem – det var jo alltid nye mennesker.

Det er ikke sånn at man setter seg ned i stugu, ja nå skal vi prate om følelser og vennskap og det der greiene der (...) de har egentlig minimalt med vårt privatliv å gjøre. For det at de får aldri fulgt opp det de starter, fordi de stadig må gå av jobb, ikke sant. (Fransson i Asbøll 2004:16)

Disse sitatene gjenspeiler mangelen på kontinuitet i samtaler og relasjoner mellom ungdommene og de ansatte på institusjonen. Tiden det tar å oppnå tillit og bli fortrolig, blir avbrutt av de ansattes skiftavløsninger.

Larsen et al. (i Svendsen 2002) vektlegger betydningen av å utvikle relasjoner som er troverdige, og hevder at relasjoner som ikke er troverdige heller ikke er utviklende. Svendsen viser i sin studie (2002: 86) at flere ungdommer opplevde at de hadde god kontakt med personalet, enn at de kunne snakke med personalet om vanskelige ting. På spørsmål om ungdommene følte at de ble hørt og om de hadde fått hjelp med det de ønsket å få hjelp med, svarer over 43 prosent av ungdommene at de opplevde at de i ganske stor og i stor grad ble hørt på når de hadde forsøkt å si ifra om ting som var viktige for dem. Men godt over halvparten av ungdommene opplevde å bli hørt bare i en viss, liten grad eller ikke i det hele tatt.

Samtalene mellom ungdommene og personalet foregår ikke på de unges premisser, hevdes det av ungdommer på nettsiden til Landsforeningen for barnevernsbarn. Ungdommene forholder seg til de voksne ved å måtte lære å «lese» deres språk – ikke omvendt hevder ungdommen i sitatet under:

Vi må snakke det språket som de voksne vil for å bli hørt – kunne deres koder.²⁸

I dette ligger det en avmakt i det å ikke nå fram med egen forståelse. Også Tjelflaat et al. (2003) påpeker at ungdom de intervjuet fortalte at språket til de voksne hadde innvirkning på ungdommens velvilje til å snakke med dem. Jo nærmere ungdommens språkførsel, desto lettere var det å kommunisere med den ansatte, syntes ungdommene.

Oppsummering:

- FNs barnekonvensjon og forskriften til den norske barnevernloven slår fast at barn har rett til å framføre sin mening i alt som vedrører dem og at barns mening skal tillegges vekt.
- Juridisk sett er ungdom på institusjon sikret medvirkning. At medvirkning i det institusjonelle dagligliv er vanskelig å oppnå for ungdommene kan skyldes 1) det asymmetriske maktforholdet mellom personal og ungdom og 2) at de individuelle behovene hos enkeltungdommene er vanskelige å tilpasse et institusjonelt kollektiv.

²⁸ <http://www.barnevernsbarna.no/sider/prosjekter/forum.html?mID=113&parentID>

- Forskning viser at medbestemmelse for barn/unge utgjør en sentral del av deres modningsprosess og forberedelse på voksenlivet. Vern av privatliv og konfidensialitet er viktig for de unge, men dette hensynet kommer ofte i konflikt med informasjonsbehovet til de ansatte.
- Forskningen vektlegger at fokus i institusjonene bør ligge på rettigheter, behov og deltakelse for de unge i praksis, ikke utelukkende som del av nedskrevne målsettinger. Fokuset på rettigheter må imidlertid ikke gå på bekostning av de unges behov for omsorg av emosjonell karakter, som muligens vanskeligere lar seg fange opp i rettighetsdiskursen.
- En studie viser at de ansattes skiftordninger leder til manglende kontinuitet i de unges samtaler og relasjoner med personalet.
- En undersøkelse viser at 43 prosent av ungdommene opplevde at de i ganske stor og i stor grad ble hørt på når de hadde forsøkt å si ifra om ting som var viktige for dem. Godt over halvparten av ungdommene opplevde imidlertid bare i en viss, i liten eller ikke i det hele tatt å bli hørt. Funnene antyder at mange av ungdommene ikke blir hørt av personalet i måten de kommuniserer på.
- En annen undersøkelse peker på at personalets språk har innvirkning på ungdommens velvilje til å snakke med dem.

Avsluttende oppsummering

Tanken bak dette kapitlet har vært å lage en oversikt over hva vi vet om ungdoms opplevelser fra institusjonsopphold, med fokus på ivaretakelsen av deres rettigheter. Inntrykket vi sitter igjen med er at ungdommene og institusjonene som er blitt referert til her varierer langs så mange dimensjoner at et entydig bilde er vanskelig å tegne. Ungdoms opplevelser er subjektive og avhengig av den enkeltes forhistorie, plasseringsvedtak, hvilken funksjon institusjonen har, hvordan den er organisert og ungdommens forhold til de ansatte, for å nevne noen. At funnene er så varierte fremhever imidlertid viktigheten av å kvalitetssikre institusjonene og finne framgangsmåter for hvordan dette best lar seg gjøre.

Forskningsarbeidene som ligger til grunn for dette kapitlet har blitt inndelt i fem tematiske kategorier: skoleordninger, grensesetting og bruk av tvang, overgrep, tilsynsordninger og medbestemmelse. Forskningen som er gjort innenfor disse feltene problematiserer en rekke forhold som her vil bli oppsummert.

Skolen utgjør en viktig arena for de unge på institusjon. Den har betydning for de unges sosialisering med vanlige ungdommer og for videre-

utdannelse og senere jobbmuligheter. Forskningen viser at unge plassert utenfor hjemmet har etter endt skolegang dårligere forutsetninger for å mestre voksenlivet enn unge flest. Hvorvidt dette kan ha sammenheng med at mange institusjonselever mottar et segregert skoletilbud er ikke entydig, men forskere stiller spørsmålstegn ved om det segregerte skoletilbudet er hensiktsmessig.

Ungdommenes ulike perspektiver kom kanskje tydeligst frem under gjennomgangen av forskning på temaet grensesetting og tvang. Det går et skille mellom hvilken funksjon de ulike institusjonene har og ungdommenes opplevelser av negativ/positiv grensesetting. Ungdommer ved akutt- og utredningsinstitusjoner viser seg å ha et mer konfliktfyllt forhold til bruken av tvang og grenser ved institusjonen, enn ungdommer på langtidsinstitusjoner. Men hvorvidt studien er utført i retrospekt eller underveis, er også av betydning for hva ungdommene svarer. Retrospektive studier viste en noe mer positiv holdning til nytten av grensesetting enn underveis studier. Men studier viser at uønsket maktutøvelse forekommer på institusjonene. Dette tyder på at det er behov for å problematisere den lovfestede bruken av regler/grenser/tvang på institusjonene både i forhold til hvordan ungdommene opplever dette, konteksten bruk av tvang/grensesetting forekommer i og ikke minst, legitimiteten bak bruken.

Under temaet «overgrep» har vi identifisert mulige faktorer ved institusjonene som kan lede til rettighetskrenkelser. Forhold som de ansattes kompetanse, styret og organiseringen av institusjonen, institusjonskulturen, de unges status når de er under offentlig omsorg og spørsmål knyttet til seksualitet blir påpekt innen forskningen. Dette er alle tema som det er behov for videre forskning på. Temaet overgrep har i stor grad vært fokusert rundt selve avsløringen, mens det i liten grad har vært gjort seriøse studier hvor man søker å kartlegge og forklare mekanismene bak rettighetskrenkelser. Studier som vektlegger hvilke mulige tiltak som kan settes i verk for å bedre sikre beboere mot overgrep, sees også som sentralt i denne sammenheng.

Tilsynsmyndighetene har en sentral funksjon i å ivareta beboernes rettigheter, men det er urealistisk å forvente at de alene kan påse at rettighetskrenkelser ikke forekommer. På bakgrunn av synspunktene presentert under dette temaet kan det se ut som om det eksisterer et gap mellom ungdommene og tilsynsmyndighetene. Norsk forskning som vektlegger tilsynsrollen er ikke funnet.

Siste tema var forskning på ungdoms medbestemmelse når de befinner seg på institusjon. Et fokus på medvirkning, ungdommens behov og

rettigheter sees som sentralt i nyere forskning, blant annet som ledd i å unngå rettighetskrenkelser på institusjonen. Medbestemmelse kan sees som et sentralt ledd i modningsprosessen og forberedelsen til voksenlivet. Modningsprosessen de unge går gjennom innebærer en økt vektlegging av ens autonomi og privatliv. Forskningen tyder på at de unges krav om privatliv kan gå utover den informasjonen hjelpeapparatet opplever at de har behov for. Samtidig som rettighetsfokuset står sterkt, tyder forskningen på at ungdommene ofte opplever å ha begrenset reell innflytelse på institusjonene. Faktorer som blir nevnt i denne forbindelse er manglende kontinuitet og kvalitet i relasjoner, asymmetriske maktforhold mellom ansatte og beboere, språkbarrierer og utfordringen i å tilpasse individuelle behov til et institusjonelt kollektiv. Det altomfattende fokuset på rettigheter må ikke overskygge beboernes fundamentale behov for omsorg sier noen kritiske røster, overfor rettighetsdiskursen som preger forskningen. Her påpekes faren ved at relasjoner mellom ansatte og beboere i økende grad karakteriseres av formelle koder, heller enn viktige emosjonelle aspekter.

Kunnskap vi har om ungdommers opphold på institusjon må sies å være mangelfull og ungdommenes egne stemmer er viet liten plass i forskningslitteraturen. Den forskningen som er gjort på ungdoms rettigheter under opphold på barnevernsinstitusjon kjennetegnes av avdekkingen av problemer og utfordringer hos ungdommene og/eller institusjonen. Bakgrunnen for dette kan være de mange moralske, etiske og faglige spørsmålene som dukker opp i kjølevannet av det å plassere unge mennesker på institusjon. Men samtidig som disse spørsmålene krever videre innsikt, er det også et behov for kunnskap som fokuserer på hvordan slike utfordringer og problemer har blitt, eller kan bli, løst. Utfordringen her ligger i å definere hva som utgjør god praksis og framgangsmåten for hvordan dette best kan oppnås.

3 Data og metode

For å belyse de empiriske problemstillingene har vi analysert to datakilder. Den ene er en spørreskjemaundersøkelse som vi har gjennomført blant langtidsplasserte ungdommer i alderen 13 år og eldre, i alle landets barnevernsinstitusjoner fra september og ut desember i 2005. Den andre er kvalitative intervjuer med 12 ungdommer i 7 institusjoner som ble gjennomført i oktober og november 2005. Vi vurderte da vi utarbeidet prosjektskissen, og spørreskjemaet, at vi i intervjuer med ungdommene om de samme spørsmålene, kunne innhente informasjon som sannsynligvis kunne supplere og utdype funn i den kvantitative undersøkelsen.

Spørreskjemaundersøkelsen

I september 2005 ble det sendt ut et kort spørreskjema til ledere ved alle kvalitetssikrede offentlige barnevernsinstitusjoner, samt kommunale og private godkjente barnevernsinstitusjoner, som har langtidsplasserte ungdommer i alderen 13 år og eldre.²⁹ Spørreskjemaene ble sendt til institusjonene i alle fem regioner. Undersøkelsen omfatter også Oslo kommune som er unntatt den statlige reformen når det gjelder barnevern.³⁰ Lederne ble bedt om å fylle ut dette skjemaet, og dele ut et eget, mye lengre, spørreskjema til ungdommene som oppholdt seg i institusjonen³¹. For å sikre anonymiteten i forhold til de voksne i institusjonen fikk ungdommene utdelt egne svarkonvolutter med betalt porto på. Lederne ble i sitt skjema bedt om å svare på noen få spørsmål: Hva slags paragrafer ungdommene var skrevet inn på, og det totale antallet ungdommer i institusjonen, slik at det har vært mulig å beregne svarprosent for ungdommene. Lederne har i tillegg blitt bedt om å oppgi noen kjennetegn ved institusjonen og svare på hvordan de betegner institusjonen, for eksempel som å være et ungdomshjem, bo- og arbeidskollektiv osv.

²⁹ Disse institusjonene var godkjent per 10 februar 2005. Det kan altså tenkes at det er noen institusjoner som har blitt godkjent etter 10 februar 2005, men som ikke inngår i denne undersøkelsen. Høsten 2005 ble det i hver region opprettet en behandlingstitusjon for ungdom med atferdsvansker (Institusjonsprosjektet). Institusjonsprosjektet omfatter seks institusjoner. Ingen av disse inngår i utvalget for denne undersøkelsen.

³⁰ Trondheim kommune driver barnevernet som en forsøksordning over fire år.

³¹ Begge skjemaene er vedlagt bak i rapporten i vedlegg 2 og 3.

Metodiske og etiske utfordringer

I en brukerundersøkelse av den typen vi har gjennomført møter man på flere metodiske og forskningsetiske utfordringer. Det er for det første vanlig med relativt lave svarprosent, rundt 50 prosent, når det gjennomføres undersøkelser blant sårbare brukergrupper (Sandbæk 2002). For å sikre så høy svarprosent som mulig har vi bedt ungdommene om å fylle ut spørreskjemaet mens de bor på institusjonen, og ikke etter at de har flyttet derfra. En annen grunn til at vi har valgt denne fremgangsmåten er at lederen/særkontakten har kunnet være forbindelsesleddet mellom oss og ungdommene, og hjelpe oss med å motivere ungdommene til å delta. En forutsetning for å klare å gjennomføre undersøkelsen i institusjonen har vært at institusjonens ledelse har gått med på å dele ut spørreskjemaet til ungdommene.

Gjennomføringen av undersøkelsen har også gjort det nødvendig å reflektere over forskningsetiske krav om konfidensialitet og anonymitet. Ungdommenes holdninger til og opplevelser av institusjonene varierer, og det har vært viktig å sikre at de har kunnet si sin mening på fritt grunnlag, uten at de som jobber i institusjonen har visst hva de har svart til forskerne. Lederne har blitt oppfordret til å oppmuntre og oppfordre ungdommene til å svare på undersøkelsen. I tillegg til at vi sendte med et brev til lederne, og et brev til hver av ungdommene, vedla vi et brev fra Barne- og familiedepartementet der informantene ble oppfordret til å delta i undersøkelsen. Samtidig har både lederne og ungdommene blitt gjort oppmerksom på at det er frivillig for ungdommene å svare på undersøkelsen.

For å ivareta konfidensialiteten fikk ungdommene utlevert hver sin svarkonvolutt med betalt porto på. Ungdommene har som sagt blitt gjort oppmerksom på at det er frivillig å svare på undersøkelsen. Ungdommenes anonymitet er også sikret i forhold til forskerne som har gjennomført studien, og i formidlingen fra undersøkelsen. Undersøkelsen er gjennomført på en slik måte at vi ikke har data som inneholder personidentifiserbare opplysninger. Fremgangsmåten vi har valgt er avklart med NSD i forkant av undersøkelsen.

Vi har valgt å analysere svar fra ungdom som minimum hadde oppholdt seg to uker i institusjonen på undersøkelsestidspunktet. Vi har vurdert det slik at ungdom de første ukene har nok med å venne seg til institusjonen, og bli kjent med rutinene, og at det vil være for tidlig å inkludere disse ungdommene i undersøkelsen.

Selve datainnsamlingen og svarprosent

MMI Univero fikk i september 2005 overlevert et ferdig utarbeidet spørreskjema. Det ble sendt ut til i alt 143 barnevernsinstitusjoner, som på det tidspunkt hadde langtidsplasserte ungdommer. Institusjonsledere fra 114 institusjoner har svart på sine spørreskjemaer. Andelen institusjonsledere som svarte på spørreskjemaet var altså 80 prosent. Lederne som svarte på spørreskjemaet oppga til sammen at det var 766 langtidsplasserte ungdommer som oppholdt seg i deres institusjoner høsten 2005, og som hadde vært der mer enn 14 dager (akutt og utredning er ekskludert). Antallet ungdommer som har svart på undersøkelsen er 436. Det vil si at svarprosenten blant ungdommene i de 114 institusjonene er 57.

På bakgrunn av informasjon fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har vi beregnet svarprosent for alle ungdommer i de 143 institusjonene. I oversikten som vi har mottatt er akutt plasseringer ekskludert, men det har vært vanskeligere å ekskludere ungdom som er til utredning. Vi regner imidlertid med at en del av disse er «luket» ut fordi ungdom som har oppholdt seg under 15 dager ikke regnes med i oversikten vi har fått fra direktoratet. Det totale antallet ungdommer som var langtidsplassert i de 143 barnevernsinstitusjonene 1. oktober 2005 var 916, men antakeligvis er tallet litt lavere i og med at vi sannsynligvis ikke har klart å identifisere de som er til utredning og som har vært i institusjonen mer enn 14 dager. Det totale antallet ungdommer, 13 år og eldre, som vi har beregnet var langtidsplassert høsten 2005 var 916, dvs. at svarprosenten for alle de 143 institusjonene er på vel 48 prosent. Men, som sagt er sannsynligvis svarprosenten noe høyere. Dersom alle institusjonslederne hadde deltatt i undersøkelsen og delt ut spørreskjemaer til ungdommene ville antakeligvis svarprosenten blitt enda høyere.

Vi anser det at vi har svar fra halvparten av ungdommene som å være et godt resultat. Det er første gang det er gjennomført en slik brukerundersøkelse i barnevernsinstitusjonene i Norge. I utgangspunktet var vi veldig usikre på om det i det hele tatt var mulig å gjennomføre en survey i denne ungdomsgruppen. Vanskeligstilt ungdom blir ofte fremstilt som å ikke ønske, og/eller mestre å delta i denne typen undersøkelser. Erfaringer fra denne undersøkelsen viser at disse oppfatningene ikke stemmer for flere ungdommer som mottar et av de tyngste tiltakene i barnevernet. Flere ungdommer har ønsket å formidle hvordan de opplever å bo i en barnevernsinstitusjon. Og disse har også mestret å svare på et langt, og nokså komplisert spørreskjema. Mange av ungdommene har i tillegg gitt skriftlige

kommentarer i skjemaene. Følgende to sitater illustrerer poenget om at ungdom både har ønsket å uttale seg, og å være til nytte i undersøkelsen.

– Spørsmål: Er det noe annet du vil tilføye?

Det er på tide at dere vil vite hvordan vi ungdommer på institusjon har det ☺– Føler at vi blir glemt bort ☹

Nei, men takk for skjemaet, fint å kunne hjelpe dere.

Datainnsamlingen har gått over flere måneder, og det er gjennomført flere purrerunder. Årsakene til at det ved flere institusjoner har tatt tid å få gjennomført undersøkelsen, er både at ansatte i institusjonene har en travel hverdag, og at de også har måttet brukt tid på å motivere ungdommene til å svare. Det har også handlet om å finne tidspunkt da ungdom har vært i form til å svare.

I purrerunden som er gjennomført blant institusjonslederne, forteller ledere som har delt ut skjemaer til ungdommene, at en av grunnene til at noen av ungdommene ikke har svart er at de er for «syke», dvs. psykisk ustabile og/eller har rusproblemer, og at det i perioder/dager kan være vanskelig å svare på spørreskjemaet. En annen grunn som oppgis er at ikke alle mestrer å lese og skrive. De «sykeste», og de med lese og skrivevansker er sannsynligvis underrepresentert i undersøkelsen. Til tross for dette viser kommentarer fra ungdommene at vi har klart å nå noen av ungdommene med skrivevansker. I tillegg til spørreskjemaundersøkelsen er det gjennomført et lite antall kvalitative intervjuer. Noen av disse ungdommene har lese- og skrivevansker, men vi har ikke fått svært «syke» ungdommer i tale. Det kan være andre ukjente grunner til at ungdom ikke har villet svare på undersøkelsen, som at de er sinte, redde, lei av å fortelle om hvordan de har det, eller at de er likegyldige. Vi har ingen mulighet til å bekrefte om disse antagelsene er riktige.

Frafall

Når vi sammenligner noen kjennetegn ved ungdommene som har svart på undersøkelsen med oversikten som vi har fått fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet ser vi at gutter, er underrepresentert. Av de som har svart på undersøkelsen er 55 prosent jenter og 45 prosent gutter. Oversikten fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet viser at 53 prosent av ungdommene er gutter og 47 prosent er jenter.

Vi har ikke gode nok tall til å klare å beregne om andel ungdom som er atferds- og omsorgsplassert i vår undersøkelse overensstemmer med

fordelingen blant alle ungdommene som er i målgruppa. Men, ut i fra samtaler med avdelingslederne er det mye som tyder på ungdom med, alvorlige, atferdsproblemer er underrepresentert i undersøkelsen.

Hvorfor har ikke alle ledere delt ut spørreskjema til ungdommene?

Noen av lederne har som sagt ikke svart på lederskjemaet, og har heller ikke delt ut spørreskjemaet til ungdommene i institusjonene. Vi har noe informasjon om hvorfor institusjonsledere har valgt å ikke delta. En grunn som noen ledere har oppgitt, da de tok kontakt med oss over telefon og e-post, og som noen også oppga da vi purret over telefon, er at de reagerer på to spørsmål i skjemaet om overgrep, som har med holding og skjerming å gjøre. Disse spørsmålene har vært viktig å få belyst, men ble formulert på en for lite presis måte i skjemaet. I analysene er derfor disse to spørsmålene utelatt. Spørsmålene er imidlertid undersøkt nærmere i den kvalitative intervjuundersøkelsen. En annen grunn, som noen av lederne oppga i purrerunden, er at de har det for travelt til at de har kunnet ta seg tid til å dele ut skjema og motivere ungdommene til å svare. Vi har ikke noe informasjon om hvorfor enkelte av lederne lot være å svare, til tross for at de sa ja til å gjøre jobben da vi ringte rundt og purret. Enkelte sa ingenting om at de ville svare, og dele ut skjemaene til ungdommene. Det kan tenkes at de har hatt det for travelt til at de mener de har kunnet prioritere undersøkelsen. Det er også mulig at enkelte av institusjonslederne har valgt å la være å dele ut skjemaene fordi det er noe de ønsker å skjule, og/eller de har et dårlig forhold til ungdommene. Vi har ikke mulighet til å teste om dette er tilfelle.

Reliabilitet og validitet

Reliabilitet bestemmes av hvordan målingene som leder fram til tallene i datamatriksen er utført, og sikter til nøyaktigheten i de ulike operasjonene i denne prosessen (Hellevik 1997). Høy reliabilitet sikrer data en pålitelighet som gjør dem egnet til å belyse en vitenskapelig problemstilling. En tilfredsstillende reliabilitet er en nødvendig forutsetning for at data skal kunne brukes til å teste en hypotese som er stilt opp. Det er imidlertid ikke en tilstrekkelig forutsetning, for i tillegg må data være valide, det vil si relevante for problemstillingen. Validiteten avhenger av hva som er målt; om det er egenskapene problemstillingen gjelder som har blitt målt. Validiteten sier altså noe om datas relevans for problemstillingen i undersøkelsen (Hellevik 1997).

Feil og unøyaktigheter som kan oppstå i undersøkelser er flere. For eksempel kan de undersøkte misforstå spørsmål, eller huske feil. For å

kontrollere for om de undersøkte har oppfattet spørsmålene riktig, ble spørreskjemaene, før de ble sendt ut til alle institusjonene, testet ut på ledere og ungdom ved to institusjoner, som også ga skriftlige tilbakemeldinger på skjemaet.

Data fra undersøkelsen antas å ha god reliabilitet. MMI fikk overlevert spørreskjemaet i september 2005, og har vært ansvarlig for alle faser i datainnsamlingen, inkludert opptrykking av spørreskjema, utsendelse med ferdig frankert svarkonvolutt, en skriftlig purrerunde og registrering av svar i SPSS datafil.³² De undersøkte har selv krysset av svaralternativer i spørreskjemaene. Ferdig utfylte spørreskjemaer er skannet inn i en datafil. Variablene som har blitt omkodet har blitt gjennomgått flere ganger, og frekvenser av variablene før og etter omkodning er blitt sammenlignet.

Er data valide, det vil si avspeiler de fenomenene som denne studien har til hensikt å undersøke? Graden av samsvar mellom teoretisk og operasjonell definisjon lar seg som regel ikke fastslå direkte empirisk (Hellevik 1977). På bakgrunn av forskningslitteraturen og egne erfaringer fra forskningsprosesser og samfunnsliv, gjør forskeren en skjønnsmessig vurdering av den definisjonsmessige validiteten. Ottar Hellevik (1977) bruker betegnelsene umiddelbar validitet og innholdsvaliditet når forskeren umiddelbart eller etter en vurdering av alle aspekter ved et begrep opplever samsvar mellom to definisjoner som god.

Spørsmål til lederne

Når det gjelder spørreskjemaet som lederne har svart på oppfatter vi de fleste av disse som uproblematiske. Spørsmål om hvor mange ungdommer som oppholder seg i institusjonen, hvilken region institusjonen tilhører, og lignende kartleggingsspørsmål, mener vi har vært lett for lederne å svare på, uten å misforstå spørsmålene. Det er et spørsmål som enkelte av lederne ikke har kunnet krysse av svaralternativer på. Det er spørsmålet om type arbeidstidsordning ved institusjonen. De som ikke har kunnet krysse av et av de tre alternativene vi har oppgitt, har selv skrevet inn hvilken ordning de praktiserer på kategorien «annet». Svarene vi har fått viser at det tas i bruk ulike varianter og kombinasjoner av arbeidstidsordninger i barnevernsinstitusjoner i dag.

Spørsmål til ungdommene

Det har vært en utfordring å lage et spørreskjema som egner seg til denne målgruppen, og til ungdommene som er i ulik alder. Arbeidet med

³² Fafo gjennomførte i tillegg en purrerunde over telefon.

spørreskjemaet har pågått over flere måneder. Flere forskere fra NOVA og Fafo, referansegruppen for prosjektet, og to institusjonsledere har bidratt i dette arbeidet. Vi har brukt mye tid på å prøve å lage spørsmål som i størst mulig grad er tilpasset ungdom, og har også testet dem ut på ungdom i forkant av surveyen. Utformingen av et godt spørreskjema til ungdom om temaene som denne undersøkelsen dekker, har krevd en del «oversettelsesarbeid» fra forskrifter og regelverk til meningsfylte spørsmål, som også får fram nødvendig variasjon i svarene.

Bakgrunnsspørsmålene om kjønn og alder oppfattes vi som uproblematisk. Men, det er noen av de andre bakgrunnsspørsmålene som kan ha vært vanskelig for ungdommene å huske hva som er helt nøyaktige svar på. Disse er hvilke paragrafer de har opphold i forhold til, hvor mange dager de har vært i institusjonen, spørsmål som går på om de har blitt informert om rettigheter, og om tilsynet. Vi ser at antallet ungdommer som har svart på disse spørsmålene varierer, og også er noe lavere sammenlignet med antall svar på andre spørsmål.

Mange av spørsmålene dreier seg om hvordan ungdommene opplever det å være i institusjonen. Om de synes det er lett å snakke med de voksne, om de voksne er hyggelige, om de trives, om de føler seg trygge, om de får være med å bestemme, om de liker å gå på skolen osv. Spørsmålene er som sagt testet ut blant ungdom før spørreskjemaundersøkelsen ble gjennomført, og tilbakemeldingene vi har fått gir oss tro på at ungdommene har oppfattet hva vi har spurt om. Det er imidlertid viktig å være klar over at det er noen begrensninger knyttet til spørsmål som stilles i en spørreskjemaundersøkelse. For at informanter skal være interessert i å svare på slike undersøkelser må ikke skjemaet være for langt. Det er derfor begrenset hvor mange oppfølgingsspørsmål som kan stilles, og hvor detaljert informasjon det er mulig å skaffe til veie. Styrken ved en slik undersøkelsesmetode er at det er mulig å innhente informasjon fra mange personer, men har altså svakheter når det gjelder å gå i dybden. Vi har for eksempel ikke informasjon som kan fortelle oss hvorfor noen av ungdommene oppgir at de ikke trives i institusjonen, ikke føler seg trygge, hvorfor de har blitt fratatt telefonen osv.

Det er i undersøkelsen stilt noen spørsmål om overgrep. Ungdommene har blitt spurt om de har blitt utsatt for følgende typer overgrep av voksne som jobber i institusjonen: mobbing, seksuelle overgrep, slag/spark, holdt fast og skjerming. De forskjellige formene for overgrep er ikke definert i spørreskjemaet. Det er ungdommenes egen forståelse, og hva de opplever som seksuelt krenkende som gjenspeiles i avkrysningen. Vi kan ikke ved

hjelp av de dataene vi har samlet inne si noe om hva slags type seksuelle overgrep dette dreier seg om, eller alvorlighetsgraden. Vi vet for eksempel ikke om de som har krysset av for seksuelle overgrep har blitt utsatt for beføling, seksuelle hentydninger, trusler, voldtekt eller andre former for seksuelle overgrep.

Vi har fått flere henvendelser fra institusjonsledere der de reagerer på svarkategoriene «holdt fast» og «skjermet». Både fordi det ikke er noe lovforbud mot å holde fast og skjerme en ungdom, og fordi hva dette innebærer kan være veldig forskjellig. Alt behøver heller ikke å være krenkende. Institusjonslederne forteller at ulike former for skjerming for eksempel kan være å isolere en ungdom fra andre i institusjonen, og ta med en ungdom på fjelltur. Vi har lite kunnskap om hva som faktisk skjer av «holding» og «skjerming» i institusjonene, og hvordan ungdommene opplever dette. Vi trenger mer kunnskap om ungdommer opplever noe som nødvendig, og annet som krenkende, og hvor mange som opplever dette. Som sagt egner ikke spørsmålene vi har stilt i spørreskjemaet seg til å belyse dette, men vi mener at til tross for at vi har utelatt svarene om «holding» og «skjerming» i analysene, så kan de likevel ha hatt en nyttig funksjon da ungdommene svarte på spørreskjemaet. Det kan ha bidratt til at ungdommene har klart å skille det å bli holdt fast fra slag/spark kategorien. Slag og spark er alvorlige overgrep, og ulovlige virkemidler.

Det går an å spørre om noen av ungdommene, som har svart at de har blitt utsatt for ulike former for overgrep snakker «sant». Andre undersøkelser som er gjennomført blant ungdommer viser for eksempel at ungdom kan lyve når de svarer på spørsmål om rusbruk, seksuell debut alder, og annet, for å «tøffe» seg. Flere av ungdommene i barnevernsinstitusjonene er der mot sin vilje, og kan være sinte. Enkelte kan ønske å svartmale hvordan det er å bo i institusjon. Vi kan altså ikke med sikkerhet si at alle ungdommene som har svart at de har blitt utsatt for overgrep, snakker sant. Antallet er imidlertid så høyt at det ikke er sannsynlig at alle snakker usant. Det er flere argumenter som taler mot at ungdommene lyver om dette. For eksempel anser vi det ikke som sannsynlig at det å ha opplevd seksuelle overgrep er «tøft» og som noe ungdom skryter av å ha opplevd. Det er mye skam knyttet til seksuelle overgrep. Det kan derfor kanskje like så godt tenkes at enkelte ungdommer har latt være å oppgi at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep. Undersøkelsen som de har deltatt i er også som sagt anonym. Ungdommene vet at de ikke gjennom svarene har kunnet skade og/eller svartmale en voksen de ikke liker, eller klare å få oppmerksomhet ved å si at de har blitt utsatt for overgrep av en som jobber i institusjonen.

Analyse

Spørsmålene som er formulert i innledningskapitlet dreier seg i stor grad om å beskrive hvordan ungdom opplever å bo i en barnevernsinstitusjon. Dataene i kapittel 4, 5 og 6 presenteres derfor i hovedsak i frekvensfordelinger. I de tilfeller det er gjennomført bivariate analyser har vi valgt å ikke signifikant teste forskjeller. Forutsetningen for å signifikant teste er at vi har et tilfeldig representativt utvalg. Det kan vi ikke si at vi har i denne undersøkelsen. Gruppen ungdom som har svart er forskjellig fra gruppen som ikke har svart. Vi vet at gutter med atferdsproblemer er underrepresentert. Da vi ringte rundt og purret fortalte også flere ledere for institusjonene at noen av ungdommene var for «syke» (institusjonsledernes ord) til å svare på undersøkelsen. Noen av institusjonslederne sa også at de hadde det for travelt til at de kunne gjennomføre undersøkelsen i institusjonen. Det kan tenkes at ungdom som bor i institusjoner med mye «stress», enten på grunn av ungdomsgruppa eller personalet ikke har fått deltatt i undersøkelsen. Det kan også tenkes at institusjoner med store konflikter mellom de som jobber i institusjonen og ungdommene er underrepresentert. Vi kan ikke teste de to siste forklaringene.

Fordi vi både vet at noen grupper er underrepresentert, og at ungdommer som ikke har svart kan skille seg ut på andre måter, som vi ikke har mulighet til å teste, mener vi det blir feil å signifikant teste for å generalisere funn til hele populasjonen vi studerer. Forutsetningen for signifikant testing, at vi har et tilfeldig representativt utvalg, er ikke tilstede.

I kapittel 7 belyses problemstillingen om det er en sammenheng mellom type arbeidstidsordning og svarene som ungdommene har gitt på en rekke variabler. I dette kapitlet presenteres, i tillegg til bivariate analyser, multivariate analyser (logistisk regresjon) der det også kontrolleres for andre variabler. Disse er kjønn, alder, og ungdommenes problematikk. Med problematikk menes om ungdom har opphold på grunn av omsorgssvikt eller atferdsproblemer. I tabellene v7.1, v7.2 og v7.3, som er vedlagt (se vedlegg 1), er Oddsratio oppgitt for å vise eventuelle sammenhenger. 1,00 betyr at det er ingen sammenheng mellom den uavhengige og avhengige variabelen når det kontrolleres for andre uavhengige variabler i analysen. Større enn 1 viser en positiv sammenheng, og mindre enn 1 viser en negativ sammenheng.

Regresjonsanalyser har blitt en integrert del av dataanalyser som har til hensikt å beskrive relasjoner mellom responsvariabel og en eller flere forklaringsvariabler. Målet for en analyse som bruker denne metoden er den samme som for enhver modellbyggende teknikk som anvendes i statistikk,

nemlig å finne den modellen som passer best for å beskrive relasjonene mellom en responsavhengig variabel og et sett av uavhengige forklaringsvariabler (Hosmer og Lemeshow 1989). Den vanligste er lineær regresjonsmodell, der responsvariabelen er kontinuerlig. Metoden lineær regresjon, som er den mest brukte formen for regresjon, tas ikke i bruk her, fordi forutsetningen om en kontinuerlig responsvariabel, som må oppfylles i en lineær regresjonsanalyse ikke er oppfylt. De avhengige variablene er dikotome. Vi har valgt å bruke den logistiske regresjonsmodellen, fordi denne er i dag standardmodellen for regresjonsanalyse av dikotome data (Hosmer og Lemeshow 1989).

Intervjuundersøkelsen

For å supplere spørreundersøkelsen ble det gjennomført intervjuer med tolv ungdom fra syv ulike barnevernsinstitusjoner. Intervjuene tok for seg tema som relasjoner til de ansatte, medbestemmelse, fritidsaktiviteter og skolegang. Fullstendig oversikt over spørsmålene som var utgangspunktet for intervjuene vises i vedlegg. Intervjuene tok tretti til seksti minutter å gjennomføre. De ble gjennomført i oktober og november 2005 på institusjonen der ungdommene bodde.

Valg av informanter startet med at syv barnevernsinstitusjoner på øst- og sørøstlandet ble plukket ut. De var alle langtidsinstitusjoner. Ellers varierte de i forhold til arbeidstidsordning, eierskap og om de i hovedsak skulle tilby beboerne omsorg eller behandling. To hadde tredelt turnusordning, to hadde medleverturnus hvor de ansatte var på jobb i over to uker av gangen, og tre hadde kortere versjoner av medleverturnus. Tre var institusjoner som skulle tilby ungdommene omsorg fordi de ikke kunne bo sammen med foreldrene eller andre omsorgspersoner. Av disse var to offentlig eid og en privat. Fire var behandlingsinstitusjoner i forhold til problemer som ungdommene hadde, som oftest rus og atferdsvansker. To av de var offentlig eid og to var private. I alt var det tre private og fire offentlige eide institusjoner.

Fra ledelsen ved institusjonene fikk vi informasjon om alder og kjønn til de som bodde der. Ut fra den informasjonen bestemt vi hvem som skulle bli spurt om å delta i intervjuundersøkelsen, to ungdommer fra hver institusjon. Ledelsen ved institusjonene kontaktet dem på vegne av oss. Beboere som hadde bodd ved institusjonen kortere enn en måned ble ikke bedt om å være informanter.

Tanken bak prosedyren var for det første å sette sammen en blandet gruppe av informanter i forhold til kjønn og alder. For det andre skulle prosedyren bidra til at det var forskerne som bestemte hvem som skulle delta og ikke de ansatte på institusjonene. Likevel er ikke det endelige utvalget slik det var planlagt og de ansatte har i noen tilfeller fått være med på å bestemme hvem som skal delta. Det er flere årsaker til endringene i utvalget: at ungdommen ikke kunne på det avtalte tidspunktet, at ungdommen sa nei til å bli intervjuet da vi var på institusjonen, eller at ungdommen hadde rømt. Av de fjorten avtalte intervjuene var det to som ble avlyst og tre som ble gjennomført med en annen informant fra samme institusjon på grunn av slike årsaker. I de tilfellene intervjuet ble gjennomført med en annen ungdom enn avtalt hadde de ansatte funnet en erstatter på eget initiativ. Det vil si at de fikk være med på å bestemme hvem som skal delta, og at de hadde mulighet til å velge ungdom som var positiv til institusjonen. Det er likevel ikke grunnlag for å si at det ble gjort. Av de tre som steppet inn som informanter var to svært kritiske til stedet de bodde på, mens en var generelt positiv. Det at noen institusjoner har fått påvirke hvem som skal delta ser ikke ut til å ha gjort gruppen av informanter mer positiv til barnevernsinstitusjoner enn den ellers ville ha vært.

Endringen av informanter har imidlertid hatt betydning for alderssammensetningen i utvalget. Det er flere informanter som er myndige enn det som opprinnelig var planlagt. I alt fire av de tolv informantene er atten år eller eldre. De fire må selv ha samtykket til plasseringen for at de skal få lov til å bo på institusjon. Av ungdommene under atten år var fire frivillig plassert og fire tvangsplassert. Hvorvidt en ungdom er plassert med tvang eller ikke kan ha stor betydning for opplevelsen av oppholdet og innstillingen til hvordan det er å bo på institusjon. Tendensen i intervjumaterialet er at de som er tvangsplassert er noe mindre positivt innstilt til institusjonen enn de som er frivillig plassert. Imidlertid er det ikke et klart skille. Også ungdom som er tvangsplassert forteller at de er fornøyde med oppholdet og at det har hjulpet dem i forhold til egne problemer. Videre er noen av ungdommene som er frivillig plassert i noen tilfeller svært kritiske til institusjonen og det som skjer der. På grunn av at det kun er tolv ungdommer som deltar i intervjuene vil ikke betydningen av om plasseringen var frivillig eller ikke bli nærmere diskutert.

På tidspunktet for intervjuet hadde informantene bodd fra en måned til tre og et halvt år på den samme institusjonen. De fleste hadde kun bodd en institusjon. Ingen hadde bodd på mer enn to institusjoner. Det var fire gutter og åtte jenter i alderen 15 til 20 år som deltok. Seks av dem bodde på

institusjon på grunn av egne problemer og seks bodde der på grunn av at foreldrene hadde problemer som gjorde at ungdommene ikke kunne bo hjemme. Stort sett var det enkelt å få informantene til å fortelle om livet på institusjonen. De fleste ga utfyllende svar, i hvert fall på noen av spørsmålene. Mange var nysgjerrige på hensikten med undersøkelsen og ville vite hva den skulle brukes til. For enkelte informanter så intervjuet ut til å være en kjærkommen anledning til å fortelle om hva de likte og ikke likte ved det å bo på institusjon. Noen prioriterte intervjuet framfor å være sammen med venner eller drive med fritidsaktiviteter. Kun en av informantene framsto som negativ til å bli intervjuet. Hun deltok men svarte kort og lite utfyllende på spørsmålene.

4 Institusjoner og ungdommer som deltok i undersøkelsen

Oversikten som er utarbeidet i dette kapitlet, over hvilke institusjoner og ungdommer som har deltatt i undersøkelsen, bygger på svar både fra lederne og ungdommene. I oversikten ser vi på fordelingen av institusjonene mellom de fem regionene, og hvordan plasseringen var hjemlet. Videre hvordan lederne betegner institusjonene, samt hvilke arbeidstidsordninger som praktiseres. I oversikten over ungdommene ser vi på kjønnsfordelingen til de som har svart, og hva ungdommene oppgir er grunnlaget for oppholdet i institusjonen. Videre ser vi hvor mange ganger ungdommene har opplevd å flytte mellom fosterhjem og institusjoner, og om de har opplevd noen av flyttingene som positive.

Institusjonene

Det største antall institusjoner det har kommet svar fra er organisert under Region Vest og Øst (jf. tabell 4.1). Færrest kommer inn under Region Nord. I alt 51 institusjoner som inngår i undersøkelsen tar imot ungdom som det er fattet vedtak om i med hjemmel i Lov om Barneverntjenester §4-4-5 ledd og 4-12³³. Svært få tar imot ungdom som det kun er fattet vedtak om i medhold av §§ 4-24 1 og 2 ledd og 4-26. Men, ca. halvparten (55) tar i mot ungdom som det er fattet vedtak om i forhold til alle paragrafene som er nevnt over³⁴. Det store flertall av institusjonene er åpne (109). Et lite antall (5) er både åpen for noen, og lukket for andre ungdommer. Ingen av institusjonene er lukket for alle ungdommene som oppholder seg i institusjonen. Institusjonslederne betegner institusjonen på ulike måter. De fleste bruker ordet ungdomshjem (45) eller institusjon (26). Flere svarer også bofellesskap (15), og kombinert barne- og ungdomshjem (14). Andre betegnelser som brukes er ungdomsbasis (6) og bo- og arbeidskollektiv. Ledere som ikke har krysset av noen av de oppgitte alternativene i spørreskjemaet er bedt om å skrive ned

³³ §4-4-5 ledd er hjelpetiltak som går ut på plassering utenfor hjemmet når barnet/ungdommen må ha særlig hjelp. I hovedsak er plasseringen frivillig. §4.12 er omsorgsovertakelse, tvangsplassering. Paragrafen regulerer vilkårene for når Fylkesnemda kan overta omsorgen for et barn.

³⁴ §4-24 1 og 2 ledd er også tvangsvedtak, men er knyttet til atferd hos barnet. §4-26 er frivillig plassering.

hva slags betegnelser de bruker. Ulike betegnelser som oppgis er: Behandlingskollektiv, bo- og behandlingskollektiv, behandlingsfellesskap, oppveksthjem, senter, institusjonsfamilie, og ungdomssenter.

Tabell 4.1 Hvilken region institusjoner som har svart på undersøkelsen tilhører. Antall.

Region Nord	10
Region Midt-Norge	15
Region Vest	32
Region Øst ³⁵	39
Region Sør	18
N	114

Arbeidstidsordninger

Den vanligste arbeidstidsordningen som praktiseres er tredelt turnus, eller ulike varianter som ligner denne (jf. tabell 4.2 og fotnote 6). Svært få praktiserer medleverturnusordninger hvor de ansatte lever sammen med ungdommene med sin private sfære over lengre tid (medlever ordning lang). I 49 institusjoner praktiseres imidlertid en kort medleverturnusordning med døgnturnus (3 døgn på og 7 døgn fri).

Tabell 4.2 Type arbeidstidsordninger i institusjonene. Antall.

Tredelt turnus (3 skift i løpet av et døgn)	41
Medleverturnusordning, med døgnturnus (3 døgn på, 7 døgn fri) ³⁶	49
Medleverturnusordninger hvor de ansatte lever sammen med ungdommene med sin private sfære, og er mer i institusjonen enn de har fri	4
Annet ³⁷	20
N	114

³⁵ Institusjonene fra Oslo er slått sammen med institusjonene som kommer inn under region Øst.

³⁶ Eventuelt andre lignende kombinasjoner.

³⁷ Flere oppgir to delt turnus. Enkelte praktiserer både todelt og tredelt turnus. En tredje variant som oppgis er turnus med vakter opp til ett døgn. Og døgnavakter, men hele helgen (3 døgn). En annen variant er et døgn på i gangen, men med minimum et fridøgn mellom døgn på arbeid. Tredelt turnus kombinert med døgn turnus er også en ordning som praktiseres. Ulike former for tilrettelagte turnuser nevnes også, samt ulike kombinasjoner av skift. I enkelte institusjoner oppgis litt ulike varianter av korte medlever ordninger.

Atferd- og omsorgssvikt plasseringer i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger

Det er en forskjell på 7 prosentpoeng mellom institusjoner med tredelt turnus og institusjoner med korte medlever ordninger når det gjelder begrunnelse for plassering av ungdommene i institusjonen. En større andel ungdom av de som er plassert i institusjoner med tredelt turnus har opphold begrunnet i omsorgssvikt i deres familie. I institusjoner med lange medleverordninger er det en stor andel ungdommer som har opphold på grunn av atferdsproblemer. Mest sannsynlig dreier dette seg om institusjoner som tar i mot ungdom som har problemer med rusmidler.

Tabell 4.3 Ungdommenes svar på spørsmålet: Hvorfor kom du hit? I institusjoner med ulike arbeidstidsordninger.³⁸

	Tredelt turnus	Medlever kort	Medlever lang
På grunn av forhold hjemme bestemte barnevernet at jeg måtte komme hit uansett om foreldrene mine ville eller ikke	40 %	26 %	8 % (N=1)
Barnevernet har bestemt at jeg måtte komme hit på grunn av min oppførsel, uansett om jeg ville eller ikke	21 %	30 %	58 % (N=7)
Barnevernet har tilbudt meg å være her, men jeg har ikke blitt tvunget til det	30 %	37 %	25 % (N=3)
Barnevernet har tilbudt meg å være her, egentlig frivillig, men foreldrene mine tvinger meg til å være her	10 %	7 %	8 % (N=1)
N	83	96	12

Ungdommene

Det er noen flere jenter (55 prosent) enn gutter (45 prosent) som har svart på undersøkelsen. Gutter er underrepresentert. Tall fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet viser at kjønns fordelingen for alle ungdommer i denne målgruppen er 53 prosent gutter og 47 prosent jenter. De fleste er i alderen 16 til 18 år (65 prosent). Til sammen 29 prosent av de som har svart er i alderen 13 til 15 år, og en liten andel (5 prosent) er 19 år eller eldre. Gjennomsnittlig lengde på oppholdet i institusjonen er 1,2 år.

³⁸ Antallet ungdommer vi har svar fra er lite. Mange av ungdommene har latt være å svare på spørsmålet om hvorfor de er i institusjonen, og som sagt er det en del ledere som ikke har krysset av type arbeidstidsordning.

Ungdommene har blitt bedt om å svare på hvilken begrunnelse som er gitt dem for oppholdet i institusjon. I alt 314 har svart på spørsmålet ved å krysse av tre ulike alternativer. Svarene fordeler seg i tre like store grupper, i tillegg til en fjerde liten gruppe. De tre er:

1. at barnevernet har bestemt, på grunn av forhold hjemme, at de måtte komme til institusjonen, uansett om foreldrene ville eller ikke.
2. Barnevernet bestemte at ungdommene måtte komme til institusjonen på grunn av oppførselen, uansett om ungdommene ville eller ikke.
3. Og at barnevernet tilbudte ungdommene å være i institusjonen, uten at ungdommene var blitt tvunget til det.
4. En fjerde, liten, gruppe oppgir at barnevernet har tilbudt ungdommene opphold, egentlig frivillig, men foreldrene tvinger dem til å være i institusjonen (jf. tabell 4.4).

Tabell 4.4 Hva ungdommene oppgir er begrunnelsene som er gitt dem for oppholdet i institusjonene. I prosent.

På grunn av forhold hjemme bestemte barnevernet at ungdommen måtte komme til institusjonen, uansett om foreldrene ville eller ikke	30 %
Barnevernet bestemte at ungdommen måtte komme til institusjonen på grunn av oppførselen, uansett om ungdommen ville eller ikke	30 %
Barnevernet tilbød ungdommen opphold, men de ble ikke tvunget til det	28 %
Barnevernet tilbød opphold, egentlig frivillig, men foreldrene tvang dem	6 %
Vet ikke	7 %
N	314

Ungdommene ble også spurt om hvilke paragrafer i Lov om barnevernstjenester som hjemlet oppholdet deres i institusjon. I underkant av en tredjedel av de 373 ungdommene som har svart på spørsmålet, svarer at de ikke vet.

§4-12 regulerer vilkårene for når Fylkesnemnda kan overta omsorgen for et barn eller en ungdom. Omtrent halvparten av disse ungdommene sier at årsaken til at de bor i institusjonen er at barnevernet har fattet et tvangsvedtak på grunn av forhold i hjemmet de kommer fra (jf. tabell 4.4). Omtrent tre av ti svarer at de har fått frivillig tilbud om opphold fra barnevernet. Ca. to av ti oppgir at de har blitt tvunget til opphold enten av barnevernet eller foreldrene på grunn av egne atferdsproblemer.

Omtrent like mange ungdommer svarer at §4-24, 4-26 og §4-4-5 ledd regulerer vilkårene for oppholdet.

§4-24 1 og 2 ledd er tvangsvedtak knyttet til barnets atferd. Syv av ti ungdommer som har krysset av denne paragrafen sier at barnevernet har fattet et tvangsvedtak om opphold på grunn av ungdommens atferd. Nesten tre av ti som har krysset av §4-24 1 og 2 ledd sier at barnevernet har bestemt, på grunn av forhold hjemme, at de må bo i institusjonen (tvang).

§4-4-5 ledd er hjelpetiltak som går ut på plassering utenfor hjemmet når barnet/ungdommen må ha særlig hjelp. I hovedsak er plasseringen frivillig. De fleste av ungdommene som har krysset av denne paragrafen oppgir at de er i institusjonen på grunn av omsorgssituasjonen hjemme, men ca. tre av ti av disse sier at det dreier seg om tvang. I tillegg oppgir 8 prosent av ungdommene som har krysset av denne paragrafen at de er i institusjonen på grunn av atferdsproblemer, og at barnevernet har fattet et tvangsvedtak.

§4-26 er frivillig plassering. Men, ca. 17 prosent av ungdommene som har krysset av denne paragrafen oppgir at det dreier seg om tvangsvedtak fattet av barnevernet.

Tabell 4.5 Samsvar mellom ungdommenes svar på spørsmålet om hvorfor de er i institusjonen, og hvilke paragrafer de oppgir som grunnlag for oppholdet.

	Pga. forhold hjemme, tvangsvedtak	Pga. ungdommens oppførsel, tvangsvedtak	Fått frivillig tilbud om opphold fra barnevernet	Frivillig tilbud, men foreldretvang	N
Paragraf 4-12	52 %	21 %	24 %	4 %	68
Paragraf 4-24	26 %	71 %	2 %	0	42
Paragraf 4-26	17 %	40 %	34 %	9 %	35
Paragraf 4-4-5	33 %	8 %	51 %	7 %	39

Vi har mistet informasjon om flere av ungdommene når vi analyserer om det er et samsvar mellom ungdommenes svar på spørsmål om årsak til opphold, og paragraf i Barnevernloven de vet det er fattet vedtak om opphold i henhold til. Mange har latt være å svare på spørsmålet om paragraf, og andre igjen har ikke svart på spørsmålet om årsak. Det er også en god del ungdommer som sier de ikke vet/husker. Men når vi ser på svarene til de ungdommene vi har fått informasjon fra ser vi at det for flere ungdommer ikke er et samsvar mellom paragrafene de oppgir som hjemmel for oppholdet, og årsaken til at de oppholder seg i institusjonen. Det kan kanskje være at det i en del situasjoner kan være vanskelig å si om problemet er omsorgssituasjonen hjemme eller atferdsproblemer som er årsak til plassering, og at det er tilfeldig hvilken paragraf oppholdet hjemles i. Det kan også tenkes at ungdommene ikke helt husker riktig paragraf. Uansett så er

det mye som tyder på at ungdommer trenger å bli bedre informert om hvorfor de oppholder seg i barnevernsinstitusjoner.

I alt 312 av de 389 ungdommene som har svart på spørsmålet om de noen gang har flyttet mellom ulike barnevernsinstitusjoner/fosterhjem, svarer ja på spørsmålet. Det vil si at kun 20 prosent har hatt et opphold, og det er institusjonen de oppholdt seg på undersøkelsestidspunktet. Halvparten oppgir flytting en til tre ganger, 25 prosent at de har flyttet mellom fire og ni ganger, og i overkant av fire prosent har flyttet mellom ti og 22 ganger. Gjennomsnittlig antall ganger de 312 ungdommene som har flyttet mellom institusjoner/fosterhjem er 3,6 ganger.

Ungdommene har blitt spurt om de opplever at noen av flyttingene har vært bra. Over halvparten (54 %) svarer ja. En tredjedel svarer nei, og 11 prosent vet ikke. De som har flyttet mange ganger oppgir like ofte som de som har flyttet noen få ganger at de har opplevd at noen av flyttingene har vært bra. Til tross for dette funnet kan likevel mange flyttinger mellom ulike fosterhjem og institusjoner i barnevernet oppleves som belastende. Vi har ikke stilt spørsmål om hvordan ungdommene samlet har opplevd flere flyttinger. Ungdommene kan også ha opplevd at en flytting har vært bra, men at andre flyttinger ikke har vært bra.

Oppsummering

Det største antallet institusjoner som er undersøkt har tilknytning til Region Øst og Vest. Ingen av institusjonene som vi har fått svar for har kun lukkede plasseringer, men et lite fåtall har både åpne og lukkede plasseringer. Lederne bruker i flest tilfeller betegnelsen ungdomshjem eller institusjon, og den vanligste arbeidstidsordningen som praktiseres er tredelt turnus, eller ulike varianter av denne. Svært få institusjoner har ordninger der ansatte bor sammen med ungdommene over lenger tid av gangen.

De viktigste begrunnelsene ungdommene sier er lagt til grunn for oppholdet i institusjonen er at barnevernet har bestemt dette på grunn av forhold hjemme, uansett om foreldrene er enig i beslutningen eller ikke. Den andre grunnen er at ungdommene er plassert på grunn av oppførselen, uansett om ungdommene vil det eller ikke. I tillegg sier en tredjedel av ungdommene at de oppholder seg i institusjonene på frivillig grunnlag.

Det er lite samsvar mellom paragrafene de krysser av i Barnevernloven som hjemler oppholdet i institusjonen, og svarene på spørsmålet om årsaken til at de er i institusjonen. For mange samsvarer verken tvang/frivillighet

og/eller omsorg/atferdsproblemer. I tillegg er det veldig mange ungdommer som ikke har kunnet svare på spørsmålene.

Nesten to av ti av ungdommene har kun hatt opphold i den institusjonen de nå bor i. Av de som har flyttet mellom ulike barnevernsinstitusjoner og fosterhjem, gjennomsnittlig 3,6 ganger, sier halvparten at de har opplevd noen av disse flyttingene som positive. Vi har imidlertid ikke data som kan fortelle oss om ungdom som har flyttet mange ganger, og som har vært fornøyd med en flytting, totalt sett kan oppleve all flyttingen som belastende.

5 Beskyttelse og rettigheter

Ungdommene har i spørreskjemaundersøkelsen svart på flere spørsmål som går ut på om de har blitt informert om, og kjenner til sine rettigheter, og også hvordan praksisen ved institusjonen er i forhold til disse. I tillegg har de svart på spørsmål om hvor trygge de føler seg i institusjonen, og om har blitt utsatt for ulike overgrep. Fylkesmannen er gjennom loveverket pålagt å føre tilsyn med institusjonene, og snakke med beboerne to ganger i året. Barna og ungdommene er derfor også stilt spørsmål om hvilke erfaringer de har med tilsynet.

Ivaretagelse av rettigheter

Retten til å bli informert

De fleste (80 %) av ungdommene forteller at de har blitt fortalt hvorfor de oppholder seg i institusjonen. Syv prosent sier at de ikke vet om de har blitt informert. Hyppigst oppgis saksbehandlere i barnevernet å ha gitt dem denne informasjonen, deretter de voksne i institusjonen, og/eller foreldre/annen familie. Et lite antall oppgir advokat. Noen av informantene oppgir at de har blitt informert av flere.

Ca. 30 prosent av ungdommer sier at de har blitt fortalt om de fleste/alle rettigheter på institusjonen i forhold til lovverket. 21 prosent sier at de har blitt fortalt om noen, og 19 prosent, forteller at de har blitt fortalt om svært få rettigheter. 19 prosent sier at de ikke har blitt fortalt om noen rettigheter, og ti prosent at de ikke vet om de har blitt informert. Det er altså til sammen godt over halvparten av ungdommene som svarer at de har blitt informert om de fleste/alle eller noen av rettighetene på institusjonen.

I alt 65 prosent sier at de kjenner til at det har blitt laget en plan for oppholdet i institusjonen. 73 prosent forteller at de har vært til stede på møter som har handlet om hvordan oppholdet skal være. Videre er det 57 prosent som har blitt fortalt hvor lenge de skal være i institusjonen.

Det er små/ingen forskjeller mellom gutter og jenter når de svarer på spørsmålene om informasjon som de har rett til å få.

Vi har undersøkt om det er en sammenheng mellom svarene på disse spørsmålene og *hvor lenge* informantene hadde vært på institusjonene. Analysene viser en svak tendens til at de som hadde fått ivaretatt sine rettigheter hadde oppholdt seg flere dager i institusjonen, men forskjellene er små

(jf. tabell 5.1). De som hadde blitt informert om alle, flere eller noen av rettighetene i institusjonen hadde i gjennomsnitt oppholdt seg 1,3 år på institusjonen, mens de som ikke hadde blitt informert eller kun om svært få rettigheter gjennomsnittlig hadde oppholdt seg ett år i institusjonen. Det at ungdom ikke kjenner til en plan for oppholdet, ikke har vært tilstede på møter som har handlet om hvordan oppholdet skal være, samt ikke har blitt fortalt hvor lenge de skal være i institusjonen, kan ikke forklares med at de har vært kortere tid i institusjonen sammenlignet med de andre ungdommene.

Tabell 5.1 I hvilken grad ungdommene er informert om sine rettigheter sett i sammenheng med hvor lenge de har oppholdt seg i institusjonen. Gjennomsnittlig år.

	Gjennomsnittlig år	N
<i>Om de har blitt fortalt om sine rettigheter på institusjonen:</i>		
Alle, de fleste, noen	1,33 år	206
Ingen, svært få	1,01 år	69
Vet ikke	1,28 år	76
<i>Om de kjenner til en plan for oppholdet</i>		
Ja	1,28 år	252
Nei	1,08 år	76
Vet ikke	1,01 år	56
<i>Om de har vært til stede på møter som handler om hvordan oppholdet i institusjonen skal være</i>		
Ja	1,25 år	280
Nei	1,16 år	78
Vet ikke	0,88 år	24
<i>Om de er informert om hvor lenge de skal være på institusjonen</i>		
Ja	1,30 år	213
Nei	1,15 år	148
Vet ikke	0,79 år	18

Medbestemmelse

Ca. 40 prosent svarer «lite» eller «ingenting» på spørsmålet om de får lov til å være med å bestemme hvordan de skal ha det her. 60 prosent mener at reglene i institusjonen er for strenge, 35 prosent sier reglene er passelig strenge. Tre prosent synes de er for lite strenge, og to prosent har krysset av vet ikke. Nesten 40 prosent sier at de ikke får lov til å være for seg selv så mye som de ønsker. 30 prosent sier at de voksne er for mye sammen med dem. Kun 16 prosent opplever at de voksne er for lite sammen med dem. Noen av ungdommene vet ikke hva de skal svare på spørsmålet. De fleste sier at de får lov til å ha mobiltelefonen hos seg hele tiden (59 %), eller til

bestemte tider (24 %). Ti prosent sier at den er tatt fra dem hele tiden. Det er små forskjeller, men en liten tendens til at flere gutter svarer at de ikke får lov til å være med å bestemme, og at de blir fratatt mobilen.

Trygghet

Tabell 5.2 Om ungdommene oppgir at de føler seg trygge i institusjonen. I prosent.

Ja	68 %
Nei, føler seg ikke trygg pga noen av de voksne	11 %
Nei, føler seg ikke trygg pga av noen av de andre ungdommene	12 %
Nei, pga andre ting	1 %
Vet ikke	8 %
N	394

Et flertall av ungdommene (68 %) føler seg trygge i institusjonen. 11 prosent sier at de føler seg utrygge på grunn av noen av de voksne, og 12 prosent sier de føler seg utrygge på grunn av noen av de andre ungdommene i institusjonen. En større andel gutter (70 %) enn jenter (66 %) sier at de føler seg trygge i institusjonen. Først og fremst svarer jenter som føler seg uttrygge at dette skyldes andre ungdommer (16 %), men noen svarer også at de føler seg utrygge på grunn av voksne i institusjonen (9 %). En større andel gutter sier at de føler seg uttrygge på grunn av voksne i institusjonen (16 %), men det er også enkelte av guttene som svarer at de føler seg uttrygg på grunn av andre ungdommer i institusjonen.

Overgrep

Ungdom som bor i barnevernsinstitusjoner kan bli utsatt for overgrep, både av voksne og andre ungdommer i institusjonen. I denne undersøkelsen studerer vi hva slags forhold ungdommene har til de som jobber i institusjonen. Spørsmålene vi har stilt vil derfor ikke gi informasjon om det som skjer mellom ungdommene i institusjonen, heller ikke når det gjelder spørsmålet om overgrep. I analysen av spørsmålene om overgrep har vi, av hensyn til anonymitetsprinsippet, vært forsiktig med å undersøke og presentere kjennetegn ved institusjonene som gjør at noen av de som jobber i barnevernssektoren kan identifisere dem. Førtien av de 436 ungdommene som har svart på undersøkelsen (9 %) sier at de har blitt utsatt for mobbing av de voksne i institusjonen. Tolv forteller at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep av

noen som jobber i institusjonen (3 %) (jf. tabell 5.3). Trettitre oppgir at de voksne har slått og sparket dem (7 %).

Seksuelle overgrep

Tre av ungdommene som sier at de har vært utsatt for seksuelle overgrep kommer fra en og samme institusjon, og to andre kommer fra en annen institusjon. Ellers er ungdommene spredt på ulike institusjoner. Fordi vi har gjennomført en anonym undersøkelse, er det ikke mulig å identifisere hvilke institusjoner disse ungdommene oppholder seg i, eller hvem ungdommene er. Det er imidlertid mulig, på bakgrunn av andre spørsmål de 12 ungdommene har svart på, å si noe om hva som kjennetegner disse ungdommene.

Tabell 5.3 Antall ungdommer som sier at de har blitt utsatt for mobbing, seksuelle overgrep eller slag/spark fra voksne som jobber i institusjonen.

Mobbing	41 (9 %)
Seksuelle overgrep	12 (3 %)
Slag/spark	33 (7 %)

Av de som har oppgitt at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep er åtte jenter, og fire er gutter. Tre ungdommer, to jenter og en gutt, er 15 år, to er 16 år, fem er 17 år, og ei er 19 år. To av ungdommene har ikke oppgitt alder. Tre av disse ungdommene hadde på undersøkelsestidspunktet oppholdt seg i den institusjonen de da bodde i, i tre måneder. En i fem måneder, tre i ca. et år, en i underkant av 2 år, ei i overkant av to år, og ei i 2,5 år. Det er også to av disse ungdommene som ikke har oppgitt hvor lenge de har oppholdt seg i institusjonen. Seks av ungdommene oppgir i tillegg til de seksuelle overgrepene å ha blitt utsatt for slag og spark.

Halvparten av de 12 ungdommene sier at de ikke stoler på noen av de voksne som jobber i institusjonen, tre svarer at de stoler på en voksen, og tre sier at de stoler på noen av de voksne. Fire av ungdommene sier at de ikke har snakket med tilsynet. Fire av de andre åtte ungdommene oppgir at de selv har tatt kontakt med tilsynet, og to av disse har også blitt tilbudt å snakke med tilsynet. Fire ungdommer sier at de ikke har tatt kontakt selv, men at de har blitt tilbudt å snakke med tilsynet. På spørsmålet om hvordan det var å snakke med tilsynet svarer fire at de følte seg overvåket, og fire svarer «de forstod ingenting».

Slag og spark

En større gruppe, i alt 33 ungdommer oppgir at ansatte har slått/sparket dem. Det er flere gutter (19) enn jenter (12) som sier de har blitt utsatt for denne typen overgrep. To ungdommer har ikke oppgitt alder.

Tabell 5.4 Alder på ungdom som forteller at de har blitt slått/sparket av ansatte i institusjonen. Antall.

13 år	1
14 år	2
15 år	7
16 år	7
17 år	11
18 år	1
19 år	1

Den yngste er 13 år, og den eldste 19 år. De fleste er 17, 16 eller 15 år (jf. tabell 5.4). De fleste ungdommene (20) sier at de ikke stoler på noen av de voksne i institusjonen. Men, syv sier at de stoler på en av de voksne, fem sier de stoler på noen av de voksne, og en sier han/hun stoler på de fleste/alle voksne. En har svart vet ikke.

Kun tre av de 33 ungdommene som har blitt utsatt for slag/spark sier de føler seg trygge i institusjonen. Halvparten av ungdommene (15) svarer at de føler seg utrygge på grunn av noen av de voksne i institusjonen. Seks forteller at de føler seg utrygge på grunn av noen av de andre ungdommene. Kun fem av ungdommene synes det er lett å snakke med de voksne i institusjonen om de er lei seg. Halvparten (14) opplever at de voksne er for mye sammen med dem. Ni synes de voksne i institusjonen er for lite sammen med dem.

Tolv av ungdommene som sier de har blitt slått/sparket sier at de har ingen venner i institusjonen, og åtte har ingen venner utenfor institusjonen. Åtte av ungdommene har aldri snakket med tilsynet. Det korteste og lengste oppholdet i institusjonen blant disse er 5 måneder og 6 år (jf. tabell 5.5).

Tabell 5.5 De åtte ungdommene som ikke har snakket med tilsynet og deres lengde på institusjonsoppholdet.

5 mnd
7 mnd
9 mnd
11 mnd
1 år
2 år
3,6 år
6 år

Tolv av de 33 ungdommene sier at de selv har tatt kontakt med tilsynet, og 15 sier at de har blitt spurt om de vil snakke med tilsynet. 21 av de som enten tok kontakt selv/og eller ble spurt om de ville snakke med tilsynet, har snakket med tilsynet. Åtte sier det var godt å bli hørt, tre at de/han/hun var flink til å snakke med dem. Ni sier at tilsynet forstod ingenting, og to svarer de følte seg overvåket. På spørsmålet om hvem de henvender seg til når urett er begått svarer syv «venner», seks «tilsynet», fem «en eller flere som jobber her», fire svarer «venner utenfor institusjonen», og tre «venner i institusjonen».

Ungdom ved 26 institusjoner oppgir at de har blitt utsatt for slag/spark fra voksne som jobber i institusjonen. Ved en av disse institusjonene oppgir fem ungdommer slag/spark, og en av disse også seksuelle overgrep. Ved en tredje institusjon oppgir to slag og spark, og en av disse også seksuelle overgrep. Ved de resterende institusjonene er det kun en ungdom som har krysset av for slag/spark.

Ungdommene har til slutt i spørreskjemaet blitt spurt om det er noe annet de vil si. Flere av de 33 ungdommene har skrevet en egen tekst. Noen av disse informantene kommer fra samme institusjon, og enkelte av dem har i tillegg til slag /spark svart at de også har blitt utsatt for seksuelle overgrep. Noen av utsagnene fra ungdommene er følgende:

- At der jeg bor er en fryktelig plass. Jeg skulle ønske jeg ikke levde.
- Jeg sliter vilt. Jeg har det ikke bra! P.S. les dette NØYE.
- Legg ned denne institusjonen. Vi blir misbrukt her, hjelp oss!!!
- Gjør noe med dette møkkastedet!
- Nei, jeg har ingenting å si, for hva er vitsen!
- Jeg vil vekk fra dette stedet. Orker ikke bo her lenger. Er drittlei. Kan noen hjelpe meg? Litt fort?
- Jeg vil at dere skal komme her til Det er noe vi ungdommer her på ... vil snakke med dere om. VIKTIG ... PLISS ... sender dere tilsyn.
- Jeg føler mange av de voksne her er pedofile. Blir nekta å spise til tider. Jeg er redd for mange som jobber her med vold de tingene jeg har svart på. Hilsend meg anonym.
- De tar mobilen min, låser meg inne bare jeg bruker utestemme inne på skjerma, tar av døren til rommet mitt, spikrer igjen vindu, nekter meg å være med familien osv. Frekke mot meg, snur ryggen til meg, holder meg i bakken uten grunn!!! Nekter meg skole. Jeg har ingen rettigheter lenger. Jeg blir utslitt, og gal av å bo her. De voksne jurer, holder ikke avtaler og ignorer.
- Det er på tide at dere vil vite hvordan vi ungdommer bor på institusjon har det ☺- Føler at vi blir glemte bort ☹

Det er to spørsmål som er stilt i undersøkelsen som vi har valgt å utelate i analysene fordi de er stilt på en upresis måte. Spørsmålene dreier seg om holding og skjerming. Det er mange som har svart at de har opplevd dette. Selv om vi har valgt å ikke rapportere tallene, fordi det er vanskelig å tolke funnene, har de en nyttig funksjon fordi ungdommene i svarene har kunnet skille mellom disse formene for tvang og overgrep. De som oppgir at de har blitt utsatt for slag og spark har sannsynligvis ikke tenkt at dette er det samme som å bli holdt fast av en voksen.

Vi overlot til ungdommene å selv definere hva de mente med «seksuelle overgrep», «slag og spark» og «mobbing», men ba imidlertid ikke om nærmere presisering av hva de mente. Følgelig vet vi heller ikke hva svarene var uttrykk for. Samtidig så vi alvorlig på svarene, og valgte å informere Barne- og likestillingsdepartementet om disse resultatene så snart de forelå. Departementet tok på sin side en rekke initiativer på bakgrunn av informasjonen de fikk. Disse er redegjort for i et brev som er tatt inn i rapport som vedlegg (s. 129).

Tilsynet

Når vi ser på ungdommene som har svart på undersøkelsen (i alt 436) svarte kun fire av ti ungdommer at de hadde sett en plakat på institusjonen som forteller om tilsynet. Det er imidlertid flere som fortalte at de hadde hatt besøk av tilsynet i denne perioden (67 prosent), og som sa de hadde blitt spurt om de vil snakke med tilsynet (59 prosent). Omtrent halvparten (46 prosent) sa de har fått informasjon om hvordan de kunne kontakte dem. Få (22 prosent) vet *hvem* som er ansvarlig for å utøve tilsyn. Det var også få ungdommer som svarte ja på spørsmålet om de selv noen gang hadde tatt kontakt med tilsynet.

Av de som hadde blitt spurt om de ville snakke med tilsynet fortalte 62 prosent at de hadde snakket med dem.

Tabell 5.6 Hvordan ungdommene svarer det var å snakke med tilsynet. I antall.

Det var godt å bli hørt	85
De/han/hun var flink til å snakke med meg	73
Jeg følte meg overvåket	28
De forstod ingenting	51
Vet ikke	55

Av de som har svart at de har snakket med tilsynet svarer et flertall at det var godt å bli hørt, og at de fra tilsynet var flinke til å snakke med dem (jf. tabell 5.6). Men det er også en del ungdom som sier at de fra tilsynet forstod ingenting, og at de følte seg overvåket. En del ungdom forteller også at de ikke vet hva de skal svare.

Tabell 5.7 Hvorfor ungdommene ikke vil snakke med tilsynet. I antall.

Jeg har ikke noen problemer her jeg trenger å snakke med dem om	41
Jeg er lei av å snakke med så mange voksne om hvordan jeg har det	31
Jeg har problemer her, men det hjelper ikke å snakke med dem	10
Jeg stoler ikke på dem	9

De fleste av ungdommene som ikke vil snakke med tilsynet sier at grunnen til det er at de ikke har noen problemer i institusjonen som de trenger å snakke med tilsynet om (jf. tabell 5.7). En ganske stor gruppe forteller at de er lei av å snakke med så mange voksne om hvordan de har det. Det er 19 ungdommer som sier at de har problemer, men at de tror det ikke vil hjelpe å snakke med tilsynet, og at de ikke stoler på tilsynet.

Tabell 5.8 Hvem ungdommene sier at de henvender seg til når de opplever at urett blir begått. I antall.

En eller flere av de som jobber her	195
Noen i familien	86
Venner her på institusjonen	37
Venner utenfor institusjonen	46
Andre voksne som lærer/eller foreldre til venner	11
Annet	41

Det er ansatte i institusjonen som er den desidert største gruppen barna/ungdommene forteller at de henvender seg til når de opplever at urett blir begått (jf. tabell 5.8). Deretter oppgis noen i familien, og venner utenfor og i institusjonen. Noen ungdommer har krysset av på annet. Vi vet ikke hvem disse er, men det kan tenkes at noen av disse er kjærester.

Gutter og jenter

Gutter og jenter svarer likt på mange av spørsmålene om tilsynet, men det er også noen forskjeller. Det er en større andel jenter (62 %) som har blitt spurt om de vil snakke med tilsynet, sammenlignet med gutter (55 %). Av de som har blitt spurt om de vil snakke med tilsynet er det også en større andel jenter som har sagt ja til å snakke med tilsynet (66 %), sammenlignet med gutter

(57 %). På spørsmålet om hvordan det var å snakke med tilsynet er det flere gutter (9 %) enn jenter (5 %) som sier at de følte seg overvåket. Og det er flere jenter (13 %) som sier at de fra tilsynet ikke forstod noen ting.

En større andel gutter (50 %) enn jenter (42 %) sier at de har sagt nei til å snakke med tilsynet fordi de ikke har problemer i institusjonen. Av de ikke ville snakke med tilsynet svarer 17 prosent av jentene at de har problemer i institusjonen, men at det ikke hjelper å snakke med tilsynet. Kun 4 prosent av guttene svarer det samme. Det er imidlertid en litt større andel gutter (8 %) enn jenter (12 %) som sier at de har sagt nei til å snakke med tilsynet fordi de ikke stoler på dem.

Oppsummering

Åtte av ti ungdommer sier at de har blitt fortalt hvorfor de oppholder seg i institusjonen, mens syv prosent svarer at de ikke vet, og tretten prosent at de ikke har blitt informert. Kun godt over halvparten forteller at de har blitt informert om de fleste/alle eller noen av rettighetene på institusjonen. Det er også så mange som 35 prosent som sier at de ikke kjenner til at det har blitt laget noen plan for oppholdet, og 27 prosent svarer at de heller ikke har vært på møter som har handlet om hvordan oppholdet skal være. Mange av ungdommene er også dårlig informert om hvor lenge de skal bo i institusjonen (43 %).

1/3 av ungdommene oppgir at de ikke føler seg trygge der de bor. I overkant av en av ti sier de føler seg uttrygge på grunn av noen av de voksne, og omtrent like mange (12 %) sier de føler seg uttrygge på grunn av andre ungdommer i institusjonen. De resterende har svart vet ikke.

Ungdom fra til sammen 31 institusjoner har oppgitt at de har blitt utsatt for slag/spark eller/og seksuelle overgrep fra voksne som jobber i institusjonen. I de fleste tilfeller dreier det seg om at det er en ungdom per institusjon som oppgir overgrep, men i enkelte institusjoner dreier det seg om både to, tre og fem ungdommer. 12 ungdommer forteller at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep fra voksne i institusjonen, og 33 sier at de voksne har slått/sparket dem. Seks av disse ungdommene forteller at de både har blitt utsatt for seksuelle overgrep og slag/spark. Flest jenter, men også noen gutter svarer at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep. Men, det er flest gutter som oppgir å ha blitt slått/sparket. Ungdommenes alder varierer fra 13 til 19 år.

Fire av de 12 ungdommene som oppgir seksuelle overgrep har aldri snakket med tilsynet mens de har bodd i institusjonen. 12 av ungdommene

som sier de har blitt slått/sparket har ikke snakket med tilsynet. Flere av de som har snakket med tilsynet gir uttrykk for at de ikke har tillit til tilsynet.

Når vi ser på svarene fra alle de 436 ungdommene som har svart på spørreskjemaet, sier kun fire av ti at de har sett en plakat om tilsynet på institusjonen. Nesten syv av ti forteller at de har hatt besøk av tilsynet mens de har oppholdt seg i institusjonen, men færre, seks av ti, har blitt spurt om de vil snakke med tilsynet. Et fåtall har på eget initiativ tatt kontakt med tilsynet.

6 Trivsel, og det sosiale livet i og utenfor institusjonen

I dette kapitlet skal vi se nærmere på kvaliteten ved oppholdet i barnevernsinstitusjonene som har med ungdommenes opplevelse av trygghet, trivsel og forholdet til de som jobber i institusjonen å gjøre, samt hvilket forhold de har til andre ungdommer i institusjonen. I forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjonen påpekes at den enkelte beboer skal kunne ha samvær med andre som han/hun ønsker, så langt dette er forenlig med beboerens alder og modenhet. Vi har derfor undersøkt noen dimensjoner ved ungdommenes sosiale liv utenfor institusjonen, som muligheten til å benytte seg av tilbud i lokalsamfunnet, venner utenfor institusjonen, og til å ha kontakt med pårørende.

Trivsel

De fleste barn og unge ønsker i utgangspunktet ikke å bo i en barnevernsinstitusjon. Hvordan ungdom svarer på spørsmål om trivsel i institusjonen er sannsynligvis farget av ønsket om å bo hjemme i en familie som fungerer. Det er derfor vanskelig å vite om grunnen til at de ikke trives skyldes forhold i institusjonen, eller sorgen over ikke å kunne bo hjemme. Det er kun fire av ti ungdommer i denne undersøkelsen som svarer at de liker seg ganske eller svært godt i institusjonen, og tre av ti har krysset av på verken godt eller dårlig (jf. tabell 6.1). Det er ingen forskjeller i svarene når vi sammenligner gutter og jenter. Så mange som to av ti sier at de liker seg svært dårlig. I tillegg svarer en av ti at de liker seg litt dårlig.

Tabell 6.1 Hvor godt ungdommene oppgir at de liker seg i institusjonen.

Svært godt	18 %
Ganske godt	23 %
Verken godt eller dårlig	28 %
Litt dårlig	9 %
Svært dårlig	20 %
Vet ikke	3 %
N	426

Forholdet til de ansatte

Et stort flertall av ungdommene oppgir at alle, flere eller en av de voksne er hyggelige å være sammen med. Kun fem prosent oppgir at det er ingen av de som jobber der som er hyggelig å være sammen med (jf. tabell 6.2). Gutter og jenter svarer likt. Selv om de fleste mener at det er hyggelig å være sammen med voksne, så svarer noen flere (20 prosent) at de ikke har tillit til noen av de voksne i institusjonen. De fleste av de 95 ungdommene som sier de ikke stoler på noen av de voksne bor spredt i forskjellige institusjoner. Men, i en institusjon er det syv ungdommer som svarer at de ikke stoler på noen av de voksne, og i seks institusjoner er det tre ungdommer som svarer det samme, og i 13 barnevernsinstitusjoner svarer to av ungdommene at de ikke stoler på noen av de voksne.

Tabell 6.2 Om de voksne oppleves som å være er hyggelige å være sammen med, og om ungdommene stoler på noen av de voksne. Prosent.

	Ja, én av de	Ja, flere av de	Ja, alle	Nei, ingen	Vet ikke	N
Om de ansatte er hyggelige å være sammen med	7 %	46 %	40 %	5 %	2 %	435
Om ungdommene stoler på noen av de ansatte	17 %	39 %	15 %	22 %	8 %	434

Ungdommer som mottar et av de tyngste tiltakene i barnevernet har vokst opp med grov omsorgssvikt, og/eller har utviklet store problemer. Å ha tillit til andre mennesker kan være vanskelig uansett hvordan andre er, og om de er til å stole på. At åtte av ti ungdommer, både gutter og jenter, har tillit til en eller flere som arbeider i institusjonene er egentlig et overraskende positivt funn. Flere av ungdommene synes imidlertid at det er vanskelig å snakke med voksne i institusjonen om de er lei seg (42 prosent). Dette gjelder både gutter og jenter. Kun tre av ti sier at det er ganske eller svært lett (jf. tabell 6.3). Igjen, det er ikke sikkert at det for alle er negative trekk ved de som jobber i institusjonene som er årsaken til at ungdommene synes det er vanskelig å snakke med dem når de er lei seg. Det kan være vanskelig for ungdom som har opplevde mye motgang i livet, og som ikke har hatt foreldre det har vært mulig å snakke med, å åpne seg for andre. Det kan være at de ikke har lært at de kan snakke med noen når de er lei seg, og heller ikke hvordan de kan gjøre det. Det kan også være en viss motvilje mot å snakke med mange ulike voksne om personlige ting.

Tabell 6.3 Hvor lett ungdommene forteller at det er å snakke med voksne i institusjonen om at de er lei seg. Prosent.

Svært lett	10 %
Ganske lett	20 %
Verken lett eller vanskelig	19 %
Litt vanskelig	25 %
Svært vanskelig	17 %
Uaktuelt, jeg har ikke vært lei meg	3 %
Vet ikke	5 %
N	433

Ungdommene er også spurt om det er en eller flere voksne i institusjonen som har mye kontakt med dem. Kun 11 prosent svarer at det ikke er noen voksne som har mye kontakt med dem.

Tabell 6.4 Om det er en eller flere voksne i institusjonen som har mye kontakt med ungdommen.

Ja, en	32 %
Ja, flere/alle	47 %
Nei, ingen	11 %
Vet ikke	10 %
N	436

Tabell 6.5 Om denne eller disse personene har en spesiell betydning for ungdommen. Prosent

Ja	68 %
Nei	23 %
Vet ikke	9 %
N	342

Syv av ti forteller at denne eller disse personene har en spesiell betydning for dem. Ungdommene har blitt spurt om hvorfor. Så mange som 218 ungdommer har skrevet ned en tekst der de forteller om positive sider ved denne/disse personene. De forteller at de voksne er til å stole på, lytter, bryr seg, er hyggelige, og snille. Ungdommene forteller også at de føler seg akseptert slik de er. Hjelp med skolearbeid, og at de voksne finner på fritidsaktiviteter med dem blir også nevnt. Noen av de som jobber der blir også beskrevet som å være «kule» og ha godt humør. Flere av ungdommene sier også at de er blitt glad i de voksne, og at de føler at de voksne er glad i dem.

...de fleste, fordi de er glad i meg.

De er der når jeg trenger dem.

Fordi denne personen skjønner meg nesten bedre enn meg selv.

Fordi de engasjerer seg i meg som person, og prøver å finne muligheter sammen med meg, for at jeg skal mestre livet på best mulig måte.

Fordi den personen er grei, men har regler og grenser! At jeg kan snakke med hun, hun trøster meg, og hun bryr seg.

...De får meg til å le.

Ungdom med atferdsproblemer og ungdom med omsorgssviktproblematikk

Et stort flertall av ungdommene som har svart på undersøkelsen oppgir at de har opphold i institusjon som grunner i omsorgssvikt. Ungdom som har opphold basert på atferdsproblemer svarer annerledes enn de som er plassert på grunn av omsorgssvikt når det gjelder spørsmålene om trivsel, utrygghet, og relasjoner til de voksne i institusjonen (jf. tabell 6.6).

Tabell 6.6 Ungdom som har opphold basert på omsorgssvikt hjemme, eller atferdsproblemer sine svar på spørsmål om trivsel, trygghet og relasjoner til de voksne i institusjonen.

	Pga forhold hjemme, tvangsvedtak	Pga ungdommens oppførsel, tvangsvedtak	Fått frivillig tilbud om opphold fra barnevernet	Frivillig tilbud, men foreldretvang
Trives i institusjonen	43%	34 %	47 %	28 %
N	89	90	86	18
Føler seg trygg i institusjonen	80 %	69 %	80 %	61 %
N	78	80	75	18
Stoler på voksne i institusjonen	84 %	64 %	86 %	63 %
N	88	85	81	16
Snakker med voksne i institusjonen når er lei seg	38 %	29 %	48 %	20 %
N	86	86	80	15
Får være med og bestemme i institusjonen	58 %	54 %	71 %	47 %
N	89	90	87	19

Det er helt klart flest ungdommer med omsorgssviktproblematikk som oppgir at de trives i institusjonen, sammenlignet med ungdom med atferdsproblemer.³⁹ Det samme gjelder for spørsmålene om trygghet, om de stoler på de voksne i institusjonen, om de kan snakke med de voksne når de er lei seg, og om de sier at de får lov til å være med å bestemme i institusjonen.

Venner, fritidsaktiviter, familie og skole

Et stort flertall av ungdommene oppgir at de har flere venner både i og utenfor institusjonen de bor i. Men, i overkant av en av ti skiller seg ut ved ikke å ha venner i institusjonen, og en liten gruppe på syv prosent svarer også at de ikke har noen venner utenfor institusjonen. Det er kun 2,5 prosent som sier at de verken har venner i eller utenfor institusjonen.

Tabell 6.7 Antall venner i og utenfor institusjonen. Prosent.

<i>I institusjonen:</i>	
En venn	13 %
Flere venner	66 %
Ingen venner	13 %
Vet ikke	8 %
<i>Utenfor institusjonen:</i>	
En venn	5 %
Flere venner	85 %
Ingen venner	7 %
Vet ikke	3 %

Det ser ikke ut som at de fleste av institusjonene er et «lukket rom» der ungdommene er isolert fra omverden. Som sagt sier de fleste at de har venner utenfor institusjonen. Og voksne som jobber i institusjonene går også inn for å hjelpe ungdommene til å delta i fritidsaktiviteter. Ni av ti av ungdommene forteller at de voksne hjelper dem til å være med på fritidsaktiviteter (jf tabell 6.8).

³⁹ Fordi det er usikkert om de som har fått frivillig tilbud fra barnevernet er ungdom med atferd eller omsorgsproblemer har vi sett på hvilke paragrafer ungdommene i denne svarkategorien oppgir at plasseringen er hjemlet i.

Tabell 6.8 Om de voksne hjelper ungdommene til å få være med på de fritidsaktivitetene de ønsker. Prosent.

Ja, til at jeg kan få være med på alle de jeg ønsker	31 %
Ja, til at jeg kan være med på noen/kun noen av dem	49 %
Nei, de hjelper ikke til at jeg kan være med på noen	7 %
Nei, de prøver å forhindre at jeg deltar i fritidsaktiviteter	4 %
Vet ikke	10 %

Til tross for at flere av ungdommene har vært utsatt for ulike former for omsorgssvikt, skulle flere av dem ønske at de kunne være mer sammen med familien sin. Nesten halvparten (47 prosent) fortalte at de ønsker dette. Vi vet ikke hvor mange som samtidig hadde erkjent/visste med seg selv at dette ikke var mulig fordi de kunne bli skadelidende av mer kontakt. Fire prosent oppga at de måtte være mer sammen med familien sin enn det de ønsket, og ni prosent oppga at de ikke ville være sammen med familien sin.

Av de i alt 436 ungdommene som deltar i undersøkelsen svarte 69 ungdommer at de ikke gikk på skolen, 26 ungdommer svarte at de nesten aldri var på skolen, og 12 ungdommer visste ikke hva de skulle svare. Et flertall av disse er 17 (23 ungdommer) eller 16 år (19 ungdommer). 14 ungdommer som ikke går på skolen er 18 år. Få er 15 år (5 ungdommer), 19 år (5), og kun en er 21 år. Det er en litt større andel gutter enn jenter som ikke går på skolen (differanse er på 5 prosentpoeng).

I alt 265 ungdommer svarte at de gledet seg til å gå på skolen, men, 44 av disse igjen krysset av på at de både gledet og ikke gledet seg. 69 ungdommer svarte at de *ikke* gledet seg. Noen flere jenter enn gutter svarer at de ikke gleder seg til å gå på skolen fordi det er så vanskelig å jobbe med fag (differansen er på 7 prosentpoeng). Det var også en mindre andel jenter sammenlignet med gutter som sa de gledet seg til å gå på skolen fordi de liker en eller flere av lærerne der.

Av de 329 ungdommene som gikk på skolen, og som hadde svart på spørsmålet, fortalte altså 81 prosent at de gledet seg til å gå på skolen (en liten andel av disse, 13 prosent, både gledet og ikke gledet seg).

Tabell 6.9 Om ungdommene vanligvis gleder seg til å gå på skolen*. Antall svar.
N=329⁴⁰

Ja, fordi jeg møter venner der	219
Ja, fordi jeg lærer og liker å jobbe med fag	122
Ja, fordi jeg har god kontakt med en eller flere av lærerne	53
Nei, jeg synes det er vanskelig å være sammen med de andre elevene	35
Nei, jeg synes det er vanskelig med fagene	73
Nei, fordi jeg ikke liker en eller flere av lærerne	45

* De fleste av de 265 ungdommene som gleder seg har krysset av en grunn (165). 71 ungdommer har oppgitt to grunner, og 29 ungdommer har oppgitt at de gleder seg til å gå på skolen både pga venner, skolearbeid og lærerne. Av de ungdommene som svarer at de ikke gleder seg har 81 prosent krysset av en grunn, 25 prosent ungdommer oppgir to grunner, og en liten andel har oppgitt at de ikke gleder seg både pga av andre elever, skolearbeidet og lærere.

Den hyppigst oppgitte grunnen til at ungdommene gleder seg til å gå på skolen er at de har venner der, deretter at de liker å jobbe med fag (jf tabell 6.9). Noen har også krysset av at de gleder seg til å gå på skolen fordi de har god kontakt med en eller flere av lærerne. Blant de som har svart at de ikke gleder seg til å gå på skolen er den hyppigst oppgitte grunnen at de synes det er vanskelig med fagene, deretter svarer to mindre grupper at de ikke liker en eller flere av lærerne, og at de synes det er vanskelig å være sammen med de andre elevene. En måte å øke lysten til de som ikke gleder seg til å gå på skolen kan være å bidra med mer leksehjelp i institusjonene, og/eller at skolen hjelper til med dette.

De fleste av ungdommene opplever at de som jobber i institusjonene stiller opp for dem ved å samarbeide om skolen med dem. Halvparten av ungdommene sier at de voksne i institusjonen har mye kontakt med skolen de går på. 20 prosent oppgir at de har noe kontakt med skolen, et mindretall svarer lite (6 %), og ni prosent sier at de som jobber i institusjonen har ingen kontakt med skolen som de går på.

Oppsummering

Kun fire av ti av ungdommene trives i institusjonen. Det er vanskelig å vite om det høye antallet som ikke trives skyldes negative forhold i institusjonen, eller sorgen ungdommene kan kjenne over ikke å kunne bo hjemme. Det kan også tenkes at en viktig grunn til at ungdommene ikke trives i institusjonen er at de synes det er flaut å bo på barnehjem, og at de føler at andre ungdommer kan se på dem som «spesielle». Et stort flertall (93 %) oppga at minst

⁴⁰ Antallet svar i tabellen er høyere enn N, fordi noen har krysset av for flere kategorier.

en av de voksne var hyggelige, og åtti prosent fortalte også at de stolte på en eller flere av de som jobber i institusjonen. Svært få sa imidlertid at det var lett å snakke med de voksne når de var lei seg. De fleste opplevde at det er enkelte voksne som har mye kontakt med dem, og syv av ti fortalte at denne personen hadde en spesiell betydning for de. I alt 218 ungdommer har skrevet ned en tekst der de forteller om positive sider ved denne/disse personene. Ungdom som har opphold basert på vedtak om omsorgssvikt hjemme oppgir at de trives bedre, og har bedre relasjoner til de voksne i institusjonen, sammenlignet med ungdom som har opphold på grunn av atferdsproblemer.

De fleste ungdommene hadde kontakt med venner i og utenfor institusjonen, og de som jobbet i institusjonene gikk også inn for å hjelpe de fleste til å delta i fritidsaktiviteter. Nesten halvparten av ungdommene sa at de skulle ønske de hadde mer kontakt med familien sin. Et stort flertall (81 %) sa at de gledet seg til å gå på skolen. Først og fremst fordi de møtte venner der, og/eller fordi de likte å jobbe med fag. Skolen kan være en arena hvor ungdommene kanskje ikke behøver å føle at de tilhører en spesiell gruppe, men at de kan få lov til å være mer som annen ungdom. De som jobbet i institusjonene samarbeidet med skolen om de fleste ungdommene. De som ikke gledet seg til å gå på skolen oppga som den viktigste grunnen at de syntes det var vanskelig å jobbe med fagene. Det var flest jenter som sa de gruet seg, og de oppga også oftere enn gutter at det skyldtes at de syntes det er vanskelig å jobbe med fag. Det var også færre jenter som sa de gledet seg til å gå på skolen fordi de likte en eller flere av lærerne. Behovet for leksehjelp fra institusjonene og/eller skolen kan se ut som å være større blant jentene enn guttene.

7 Arbeidstidsordninger og kvaliteten på oppholdet

I dette kapitlet ser vi på om ungdommer som oppholder seg i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger svarer forskjellig på spørsmål om 1) trivsel og trygghet, 2) relasjoner til de ansatte, 3) ivaretagelse av rettigheter, medbestemmelse, 4) opplevelse av bevegelsesfrihet/kontakt med verden utenfor, 5) samt erfaringer med tilsynet.⁴¹ Det er gjennomført multivariate analyser (logistisk regresjon) i de tilfeller de bivariante analysene avdekker forskjeller. De multivariate analysene er gjennomført for å kontrollere for om eventuelle forskjeller vi har funnet mellom institusjoner med ulike arbeidstidsordninger egentlig skyldes andre forhold, som alder, kjønn og ulike problematikker hos ungdommene. I den multivariate analysen sammenlignes kun svar fra institusjoner med tredelt turnus, og korte medlever ordninger. Det er for få ungdommer fra institusjoner med lange medlever ordninger som har svart på undersøkelsen, til at det er forsvarlig å inkludere dem i den multivariate analysen. Funn fra de multivariate analysene (tabell v7.1, v7.2 og v7.3) er presentert i appendix.⁴²

Arbeidstidsordningene som praktiseres i institusjonene

Over halvparten av institusjonene praktiserer en form for tredelt, eller todelt skift (jf. tabell 1 og fotnote 6). Noe under halvparten praktiserer en kort medleverturnusordning, dvs en type ordning med tre døgn på og 7 døgn fri for de ansatte, eller en nokså lignende ordning. Kun fire institusjoner oppgir at de ansatte jobber innenfor en medleverturnusordning der de ansatte lever sammen med ungdommene det meste av tiden.

⁴¹ Arbeidstidsordningene er 1) Tredelt turnus (3 skift i løpet av et døgn). 2) Korte medlever ordninger er arbeidstidsordninger der de som jobber i institusjonen jobber tre døgn i ett strekk, og så har syv døgn fri, eventuelt en lignende ordning. 3) Lange medlevertturnusordninger er ordninger der de ansatte lever sammen med ungdommene det meste av tiden.

⁴² Antallet ungdommer i tabellene varierer fordi noen av ungdommene ikke har svart på alle spørsmålene, og det mangler også informasjon om type arbeidstidsordning fra noen av lederne i institusjonene. Antallet som inngår i de multivariate analysene er ytterligere redusert fordi et ubesvart spørsmål fra en ungdom fører til at han eller hun utelates fra de multivariate analysene, selv om de andre spørsmålene er besvart.

Tabell 7.1 Type arbeidstidsordning ved institusjonene. I antall. N=114.

Tredelt turnus	41
Kort medleverordning	49
Lang medleverordning	4
Annet ⁴³	20

Trivsel og trygghet

Sammenlignet med institusjoner med tredelt turnus og kort medleverordning, oppgir størst andel ungdommer i institusjoner med lang medleverordning at de liker seg svært godt eller ganske godt i institusjonen (jf. tabell 7.2). En like stor andel ungdommer i tredelt turnus institusjoner trives sammenlignet med ungdom i institusjoner med kort medleverordning.

Tabell 7.2 Andel ungdommer i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger som sier at de trives svært godt eller ganske godt i institusjonen.

	Svært godt/ganske godt	N
Tredelt turnus	44%	120
Kort medleverordning	43%	135
Lang medleverordning	55%	22

Størst andel ungdom i tredelt turnus institusjoner oppga at de føler seg trygge i institusjonen (jf. tabell 7.3). Når vi kontrollerer for andre variabler i den multivariate analysen finner vi også at det er en større sannsynlighet for at ungdommer i tredelt turnus institusjoner føler seg trygge sammenlignet med ungdommer i institusjoner med kort medleverageordning. Forskjellen er signifikant (jf. tabell v7.1).

Den bivariante analysen viser kun en liten forskjell mellom institusjoner med tredelt turnus og lang medleverordning. Omtrent syv av ti av ungdommene i begge typer institusjoner sa de følte seg trygge i institusjonen. Færrest ungdommer i medlever kort institusjoner oppga altså at de følt seg trygge, og den oftest oppgitte årsaken var at de er redd for andre *ungdommer* i institusjonen. Den største andelen ungdommer som sa at de følt seg utrygge på grunn av noen av de *voksne* som jobbet i institusjonen, oppholdt seg derimot i institusjoner med de lange medlevertturnusordningene.

⁴³ Ordninger som er oppgitt på annet, er i et flertall av institusjonene ulike varianter av arbeidstidsordninger som har størst fellestrekk med tredelt turnus.

Tabell 7.3 Om ungdommene føler seg trygge i institusjoner, med ulike arbeidstidsordninger. Prosent.

	Ja	Nei, jeg føler meg ikke trygg pga noen andre ungdommer	Nei, jeg føler meg ikke trygg pga noen av de ansatte	Vet ikke	N
Tredelt turnus	75 %	10 %	11 %	4 %	115
Kort medleverordning	62 %	15 %	11 %	11 %	124
Lang medleverordning	71 %	10 %	14 %	%	21

Relasjoner til de ansatte

Ungdommene har blitt spurt om de synes en/noen eller de fleste voksne i institusjonen er hyggelige å være sammen med. Analysene viser små forskjeller i svarene fra ungdom mellom institusjoner som praktiserer ulike arbeidstidsordninger. Ca. 7 prosent svarer at ingen av de voksne er hyggelige.

Det er imidlertid flere ungdommer som svarer at de ikke stoler på de voksne i institusjonen. Størst andel bor i institusjoner med kort medleverturnusordning (29 %), og færrest i institusjoner med tredelt turnus (16 %). Når vi kontrollerer for andre variabler i den multivariate analysen finner vi imidlertid ingen signifikant forskjell mellom svarene som er gitt i institusjoner med tredelt turnus og de med kort medleverordning (jf. tabell v7.1). I institusjoner med medleverordninger der de ansatte lever sammen med ungdommene det meste av tiden svarer 18 prosent at de ikke stoler på noen av de ansatte.

Tabell 7.4 Hvor lett ungdommene opplever det er å snakke med de voksne i institusjoner, med ulike arbeidstidsordninger, når de er lei seg. Prosent.

	Svært/ganske lett	Verken lett eller vanskelig	Litt/Svært vanskelig	Uaktuelt, jeg har ikke vært lei meg	Vet ikke	N
Tredelt turnus	28 %	23 %	39 %	6 %	4 %	120
Kort medleverordning	31 %	13 %	47 %	3 %	7 %	137
Lang medleverordning	38 %	18 %	23 %	0	0	22

Størst andel ungdom i institusjoner der voksne lever sammen med dem det meste av tiden sier at det er svært/ganske lett å snakke med de voksne i institusjonen når de er lei seg (jf. tabell 7.4). Når vi sammenligner institusjoner med tredelt turnus og kort medleverordning finner vi små forskjeller.

Som vist i kapittel 6 var det åtte av ti ungdommer som fortalte det var en eller flere voksne i institusjonen som hadde mye kontakt med dem. Ungdommene er spurt om de skulle ønske denne/disse personene tilbrakte mer tid i institusjonen. Det er stor forskjell på hva ungdommene svarer i institusjoner med lange medleverordninger, sammenlignet med institusjoner med tredelt turnus og kort medleverordning. Halvparten av de som lever sammen med de voksne i institusjonen det meste av tiden svarer at de ønsker at de voksne i tid kan bo mer sammen med dem. Syv av ti av ungdommene i institusjoner med de to andre arbeidstidsordningene, ønsker at de voksne var mer i institusjonen. Tallene tyder på at mange ungdommer i barnevernsinstitusjonene skulle ønske at voksne de knytter seg til er mer tilstede i institusjonen de oppholder seg, uansett hvilken type arbeidstidsordning som følges.

Det er omtrent like mange ungdommer i alle de tre «typene» institusjoner som forteller at det ofte er ekstravakter i institusjonen (godt over 40 %). Mange av ungdommene oppgir at dette er slitsomt for dem. Ni av ti av ungdommer i institusjoner med lang medleverordning sier de opplever det som slitsomt at det ofte er ekstravakter hos dem. I institusjonene med kort medleverordning svarer syv av ti det samme, mens i institusjoner med tredelt turnus svarte i underkant av seks av ti ungdommer at de opplevde dette som slitsomt. Når vi i den multivariate analysen kontrollerer for andre variabler finner vi imidlertid ingen signifikant forskjell i svarene som er gitt i institusjonene med de to arbeidstidsordningene. Det som imidlertid ser ut til å ha betydning er kjønn. Det er en større sannsynlighet for at jenter opplever det som slitsomt at det ofte er ekstravakter i institusjonen (jf. tabell v7.1).

Rettigheter og medbestemmelse

Over ni av ti av ungdommene som bor i institusjoner med voksne som lever sammen med dem det meste av tiden forteller at de har blitt fortalt hvorfor de er i institusjonen. I de andre institusjonene forteller 77 prosent at de har fått denne informasjonen.

Det er også flest ungdommer i institusjoner med de lengste medleverordningene som svarer at de har blitt fortalt om sine rettigheter i forhold til lovverket på institusjonen. Omtrent halvparten sier at de har fått denne informasjonen. I institusjoner med tredelt turnus og korte medleverordninger svarer ca. tre av ti at de har blitt fortalt om rettighetene (jf. tabell 7.5).

Tabell 7.5 Om ungdommene har blitt fortalt om sine rettigheter i forhold til lovverket i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger. Prosent.

	De fleste/alle	Noen	Svært få	Ingen	Vet ikke	N
Tredelt turnus	29 %	24 %	16 %	22 %	9 %	120
Kort medleverordning	34 %	17 %	17 %	21 %	12 %	137
Lang medleverordning	50 %	18 %	14 %	18 %	0	22

I institusjonene med de to medleverordningene svarer ca. syv av ti ungdommer at de kjenner til en slik plan. Omtrent halvparten av ungdommene i institusjoner med tredelt turnus kjenner til at det har blitt laget en plan for oppholdet deres.

Det er imidlertid små forskjeller mellom institusjoner med de ulike arbeidstidsordningene når ungdommene svarer på spørsmålet om de har vært tilstede på møter som handler om oppholdet deres. Ca. syv av ti sier at de har vært til stede på slike møter.

60 prosent i tredelt turnusinstitusjoner sier at de har fått informasjon om hvor lenge de skal være i institusjonen. I tredelt turnusinstitusjoner svarer halvparten at de har fått vite dette.

I institusjoner med tredelt turnus sier 61 prosent at de får lov til å være med på å bestemme hvordan de skal ha det i institusjonen. Andelen ungdom som sier de får lov til å være med å bestemme er 58 prosent i institusjoner med korte medlevertturnusordninger. I underkant av halvparten (45%) av ungdommene i institusjoner med de lange medleverordningene sier at de får lov til å være med å bestemme hvordan de skal ha det i institusjonen

Bevegelsesfrihet og kontakt med verden utenfor institusjonen

Bevegelsesfrihet og kontakt med omverden er undersøkt ved å stille spørsmål om de som jobber i institusjonen hjelper dem til å få være med på fritidsaktiviteter, om de får lov til å være sammen med familien sin så mye som de ønsker, om de har venner utenfor institusjonen, samt om de har lov til å ha mobiltelefonen hos seg inne i institusjonen.

Størst andel ungdom i institusjoner med korte medleverordninger svarer at de voksne hjelper dem til å få være med på fritidsaktiviteter (66 %). Det er små forskjeller mellom ungdommene i institusjoner med tredelt turnus (58 %), og de med lange medleverordninger (55 %), når de svarer på dette spørsmålet. Den multivariate analysen viser ingen forskjell mellom svarene som er gitt i institusjoner med tredelt turnus og korte medleverordninger (jf. tabell v7.2). Sannsynligheten for at de voksne hjelper ungdommene med å delta i fritidsaktiviteter er imidlertid større for ungdom som

har opphold på grunn av omsorgssvikt plassering, sammenlignet med de som har opphold på grunn av atferdsproblemer.

Det er størst andel ungdommer i institusjoner med tredelt turnus som sier at de får være sammen med familien sin så mye som de ønsker (42%). Andelen ungdom i institusjoner med korte medlevertturnusordninger som svarer ja er 32 prosent, og 27 prosent i institusjoner med den lengste medlevertturnusordningen. Den multivariate analysen avdekker ikke en signifikant forskjell mellom institusjoner med tredelt turnus korte medleverordninger i dette spørsmålet. Det ser imidlertid ut som at ungdommenes alder ser ut til . De yngste ungdommene savner mest kontakt med familien (jf. tabell v7.2).

Når vi ser på gjennomsnittlig antall venner som ungdommene har utenfor institusjonen finner vi ingen forskjell mellom institusjonene med ulike arbeidstidsordninger.

Det siste spørsmålet vi har stilt for å undersøke bevegelsesfrihet og kontakt med omverden, er i hvilken utstrekning ungdommene får lov til å ha mobiltelefonen hos seg i institusjonen. Det er størst andel ungdommer i institusjoner med tredelt skift som får lov til dette (jf. tabell 7.6). Og det er færrest ungdom i institusjoner med de lengste turnusene som får lov til å ha mobilen telefonen hos seg. 38 prosent av ungdommene i disse institusjonene sier at de har lov til å ha den hos seg hele tiden. Når vi sammenligner svar fra ungdom i tredelt turnus og medleverkort institusjoner i den multivariate analysen finner vi ingen signifikant forskjell. Vi finner imidlertid signifikante sammenhenger for ungdommens problematikk, kjønn og om mobilen er tatt fra dem hele tiden. Sannsynligheten for å bli fratatt telefonen hele tiden er størst for ungdom med atferdsproblemer, og gutter (jf. tabell v7.2).

Tabell 7.6 Om ungdommene oppgir at de får lov til å ha mobiltelefonen hos seg i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger. Prosent.

	Hele tiden	Bare til bestemte tider	Den er tatt fra meg hele tiden	Uaktuelt, har ikke tlf	Annet	N
Tredelt turnus	75 %	19 %	3 %	0	3 %	119
Kort medleverordning	66 %	14 %	9 %	5 %	6 %	132
Lang medleverordning	38 %	19 %	38 %	5 %	0	21

Tilsynet

Det er lovpålagt at Fylkesmannen skal gjennomføre tilsyn i alle barnevernsinstitusjoner, og at ungdommene skal ha kjennskap til tilsynet, bli informert om hvem de er og hvordan de som jobber i tilsynet kan kontaktes.

Godt under halvparten av ungdommene forteller at de har sett en plakat på institusjonen som forteller om tilsynet. Flest ungdom i institusjoner med kort medleverordning har sett slike plakater (46%). Noen færre ungdommer i tredelt turnus institusjoner (39%), og færrest ungdommer i institusjoner med lange medleverordninger har sett slike plakater (18%).

I institusjoner med kort medleverordning sier 24 prosent at de har fått vite hvilke personer som sitter i tilsynsutvalget. I institusjoner med tredelt turnus sier 18 prosent at de har fått vite hvem disse personene er, og i institusjoner med de lange medleverordningene er det tilsvarende tallet 9 prosent.

Flest ungdommer i institusjoner med kort medleverordning (47%), og færrest i de to andre kategoriene av institusjoner (ca. 37%), har fått vite hvordan de kan kontakte tilsynet.

Det er flest ungdommer i institusjoner som anvender de to medleverordningene som sier at de vet at tilsynet noen gang har vært på besøk i institusjonen. (jf. tabell 7.7).

Tabell 7.7 Om ungdommene forteller at de vet om tilsynet har vært på besøk noen gang, i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger.

	Ja	N
Tredelt turnus	59 %	120
Kort medleverordning	70 %	134
Lang medleverordning	64 %	22
N		276

Det samme mønsteret viser seg når ungdommene svarer på spørsmålet om de har blitt spurt om de vil snakke med tilsynet. I institusjoner med de to medleverordningene svarer 64 prosent, og i institusjoner med tredelt turnus oppgir 49 prosent at de har blitt spurt.

Når vi kontrollerer for andre variabler i den multivariate analysen, der vi har sett på flere av tilsynsvariablene, finner vi ingen signifikante forskjeller mellom institusjoner med kort medleverordning og tredelt turnus. Vi finner heller ikke noen signifikant sammenheng for variablene kjønn, alder eller ungdommens problematikk (jf. tabell v7.3)

Oppsummering

Over halvparten av institusjonene praktiserer en form for tredelt, eller todelt skift, og noe under halvparten en kort medlevertturnusordning, dvs en type ordning med tre døgn på og 7 døgn fri for de ansatte. Et fåtall institusjonene

som deltok hadde en medleverturnusordning der de ansatte levde sammen med ungdommene det meste av tiden. Institusjonene med de lengste medleverordningene er få, skiller seg ut fra de andre institusjonene.

Tredelt turnus og medlever kort

De bivariate analysene viser at ungdom som bor i tredelt turnus og kort medleverordning svarer likt på en rekke spørsmål. Noen forskjeller finner vi imidlertid for følgende spørsmål:

- følelse av trygghet i institusjonen,
- om de stoler på voksne som arbeider der,
- om de synes det er slitsomt med ekstravakter,
- om de får hjelp til å delta i fritidsaktiviteter,
- om de har nok kontakt med familien,
- om de har lov til å ha mobilen hos seg hele tiden de er i institusjonen,
- samt erfaringer med tilsynet.

Når vi gjennomfører en multivariat analyse, logistisk regresjon, og kontrollerer for andre uavhengige variabler finner vi at de fleste av disse forskjellene ikke er signifikante. Variablene vi har kontrollert for er alder, kjønn og problematikk som ligger til grunn for ungdommens opphold i institusjon. Med problematikk menes at noen av ungdommene oppholder seg i institusjonen på grunn av atferdsproblemer, andre på grunn av omsorgssvikt hjemme.

Den multivariate analysen viser at det er en (signifikant) sammenheng mellom arbeidstidsordning og ungdommens opplevelse av trygghet i institusjonen. Det er størst sannsynlighet for at ungdom som bor i institusjoner med tredelt turnus føler seg trygge.

Når det gjelder spørsmålet om ungdommene stoler på de voksne som jobber i institusjonen finner vi ingen signifikant sammenheng med noen av de uavhengige variablene.

Den multivariate analysen viser heller ikke noen signifikant sammenheng mellom arbeidstidsordning og spørsmålet om ungdommene opplever at det er slitsomt at det ofte er ekstravakter i institusjonen. Kjønn ser imidlertid ut til å ha en betydning. Sammenlignet med gutter er det en større sannsynlighet for at jenter synes det er slitsomt med ekstravakter i institusjonen.

Når vi kontrollerer for andre variabler finner vi ingen signifikante forskjeller mellom de to arbeidstidsordningene i spørsmålet om de voksne

hjelper dem til å delta i fritidsaktiviteter. Men, vi finner en signifikant forskjell mellom svarene til ungdom med atferdsproblemer og ungdom som har opphold på grunn av omsorgssvikt. Ungdom som har vært utsatt for omsorgssvikt har større sannsynlighet for å få hjelp til å delta i fritidsaktiviteter. Det samme gjelder for spørsmålet om ungdommene blir fratatt mobilen i institusjonen. Det skjer i større grad for ungdom med atferdsproblemer. Og det er også gutter som oftere utsettes for dette, sammenlignet med jenter (forskjellen er signifikant).

Når det gjelder spørsmålet om ungdommene skulle ønske de kunne ha mer kontakt med familien, er det bare en variabel som viser en signifikant sammenheng. Jo yngre ungdommene er, jo større er sannsynligheten for at de savner kontakt med familien.

De bivariate analysene viser en tendens til at ungdom som bor i institusjoner med kort medleverordning er mer informert om, og har mer kontakt med tilsynet enn ungdommer i tredelt turnus institusjoner. Vi finner ingen signifikante forskjeller i den multivariate analysen, heller ikke for noen av kontrollvariablene.

Ungdommer i institusjoner med de lengste medleverordningene

Et lite antall ungdommer oppgir at de oppholder seg i institusjoner med lange medleverordninger. Disse har i hovedsak opphold på grunn av atferdsproblemer, og for mange dreier dette seg sannsynligvis om rusproblematikk. Godt over halvparten av disse ungdommene svarer at de trives i institusjonen. Dette er en litt større andel sammenlignet med ungdommer i institusjonene med de to andre arbeidstidsordningene. Det er også størst andel ungdommer i institusjoner med denne arbeidstidsordningen, som sammen med institusjoner med tredelt turnus sier at de føler seg trygge i institusjonen. Samtidig er det i institusjonene med lengste medleverordningene at størst andel ungdom sier at de føler seg uttrygge i institusjonen pga en, noen, flere eller alle voksne i institusjonen.

Sammenlignet med institusjoner med de to andre arbeidstidsordningene svarer flest ungdommer i disse institusjonene at de stoler på noen av de ansatte, at de kan snakke med de voksne når de er lei seg, og færrest opplever at de voksne oppholder seg for lite i institusjonen.

Flest ungdommer i institusjoner med de lengste medleverordningene sier også at de har blitt informert om sine rettigheter, en plan for oppholdet, og fått vite hvor lenge de skal oppholde seg i institusjonen. Men, det er i disse institusjonene minst andel ungdommer som sier at de får lov til å være med på å bestemme hvordan de skal ha det i institusjonen, får ha så mye

kontakt med familien som de ønsker, samt ha mobiltelefonene hos seg hele tiden. Årsaken til at bevegelsesfriheten og kontakten med omverden er mer begrenset for disse ungdommene har sannsynligvis å gjøre med at det for mange av disse dreier seg om at de har rusmiddelproblemer.

Når det gjelder spørsmålene om tilsynet, skiller ungdommene i disse institusjonene seg ut ved at en mindre andel sier at de har fått ulike typer informasjon om tilsynet. Når vi sammenligner med de to andre arbeidstidsordningene, er det imidlertid flest ungdommer i institusjoner med de lengste medleverordningene som forteller at de vet at tilsynet noen gang har vært i institusjonen og at de har snakket med tilsynet.

8 Intervju med ungdom på institusjon

I dette kapittelet presenterer vi resultatene fra intervjuundersøkelsen som ble gjennomført blant ungdom som bor på barnevernsinstitusjon. Hensikten er å gi et innblikk i hvordan de selv ser på og beskriver forhold på institusjonen og ved egen situasjon. For å få til det skal vi bruke intervjuer med tolv ungdom fra syv forskjellige institusjoner som datagrunnlag. Nærmere opplysninger om informantene og utvalgsprosedyre ble presentert i kapittel 3. Temaene som ble tatt opp i intervjuene var i stor grad de samme som i spørreundersøkelsen som er lagt fram i de foregående kapitlene. Intervjuene gir i større grad enn spørreundersøkelsen mulighet til å gå dypere inn i spesielt interessante tema og til å følge opp tema som dukker opp underveis. Det gjør intervjuundersøkelsen egnet til mer utfyllende beskrivelser samtidig som ungdommenes egne oppfatninger blir tydeligere. Kapittelet vil utdype svarene ungdommene har gitt i spørreundersøkelsen innenfor områdene: forhold til de ansatte, det sosiale livet, skole, rettigheter, informasjon og påvirkningsmuligheter, arbeidstid og tilsyn.

Det blir brukt en del sitater i kapittelet. I utgangspunktet er de helt ordrette gjengivelser av det som ble sagt i intervjuet. Navn og andre forhold som vil gjøre det mulig å identifisere ungdommene er imidlertid endret.

Forholdet til de ansatte

Spørreundersøkelsen viser at så mange som 93 prosent av ungdommene synes minst en av de voksne på institusjonen er hyggelig å være sammen med og at 71 prosent har minst en voksen som de stoler på. I intervjuene ble ungdommene spurt om det var noen av de voksne de hadde spesielt god kontakt med. En av informantene sier at hun ikke har god kontakt med noen av de ansatte. De resterende har god kontakt med minst en voksen, ofte to eller tre. Det de opplever som sentralt i det å ha god kontakt er åpen kommunikasjonen, at de kan snakke med dem om det de ønsker, kanskje krangle og være uenige, men vite at relasjonen likevel vil fortsette. God kontakt er noe mer enn bare å ha det hyggelig sammen. Det er en relasjon hvor ungdommen kan ta fram frustrasjon og andre følelser uten å bli avvist. På spørsmål om hvorfor de har et godt forhold til nettopp disse voksne kommer det mange ulike svar. En var opptatt av at de ansatte virkelig skulle

brenne for jobben og ungdommene, og beskriver de han har spesielt god kontakt med på denne måten:

For det at de kan liksom le. Og de kan leve seg ordentlig inn i jobben sin liksom, og behandle meg som sitt eget barn.

Noen sier det er positivt for relasjonen at de voksne er betydelig eldre enn dem selv og har egne barn. De mener at det er faktorer som gjør dem bedre i stand til å forstå ungdommenes situasjon og behov. Andre sier det er positivt for kontakten at de ansatte er unge eller ungdommelige, og sånn sett mer lik dem selv. Noen synes det er viktig at de voksne har humor, mens andre setter pris på at de kan snakke sammen om vanskelige ting og være åpne. Tillit er viktig for noen, slik som for denne gutten som forteller hvorfor han har et godt forhold til noen av de ansatte:

De er hyggelige. Ok. Og ja... ikke bare sånn... hva skal jeg si.. de på en måte kanskje tror litt mer på meg da eller. For jeg har oppført meg veldig fint mens jeg har vært her. (...)De andre sier bare «Ja hvis du begynner på skolen går det bare rett i dass, og du kommer bare til og ruse deg og du kommer aldri til å greie deg. Det er vi hundre og tjue prosent sikre på». Det er litt sånn med de andre.

Sitatet viser hvordan de voksne informantene har spesielt god kontakt med stoler på han og hvordan han opplever at de skiller seg ut fra de andre ansatte. Flere av informantene opplever det slik, at det er noe spesielt med de voksne de har god kontakt med, at de har egenskaper som andre ikke har.

Informantenes beskrivelse av hva som er viktig for dem, som humor, nærhet og forståelse, tyder på at følelsen av en personlig og unik kontakt er viktig for en god relasjon. Denne fortolkningen styrkes ytterligere av at informantene ofte sier at de som de har god kontakt med har egenskaper som de andre voksne ikke har. Ungdommene mener det er noe spesielt med disse personene og relasjonen de har til dem. Det vi finner her er trolig ikke veldig forskjellig fra forklaringer vi hadde fått fra annen ungdom dersom vi hadde spurt dem om relasjoner til voksne.

Relasjonen til kontaktpersonene

Ungdom som bor på institusjon har en eller to kontaktpersoner som har et særlig ansvar for å kjenne til saken deres og følge dem opp i den tiden de bor der. Ingen av de vi intervjuet har selv fått velge kontaktperson. Dette er vanligvis en beslutning som er fattet før de flytter inn på institusjonen. Dersom det er nødvendig å finne ny kontaktperson i løpet av oppholdet er

det de ansatte som bestemmer hvem det skal være. To av ungdommene sier at de har fått anledning til å komme med ønsker om hvem som skulle være kontaktperson, men at det i siste instans var de ansatte ved institusjonen som bestemte.

De fleste informantene forteller at de har et godt forhold til den eller de som er kontaktperson. Det er altså en relasjon som oppstår til tross for at ungdommene ikke velger kontaktperson selv. Det er ikke gitt at den de blir tildelt innehar de egenskapene som ungdommen synes er viktige for å utvikle en god relasjon. Det tyder på at det er andre forhold enn egenskaper ved personen som fører til god kontakt. I dette utdraget beskriver ei jente hvordan kontaktpersonene har blitt viktige for henne:

I: Er det sånn at dere får god kontakt fordi de er dine kontaktpersoner?

U: Ja, hvis de ikke er kontaktpersoner så har vi egentlig ikke noe å prate om. Du har bare om fritidsaktiviteter og hobbyer og sånne ting å prate om. Så det har veldig mye å si.

I: Er det viktig for kontakten å kunne snakke om ting som er vanskelig?

U: Som er vanskelig og som skikkelig terger meg egentlig. Det kan jeg prate om, også lette på sinnet, for å si det pent. Hvis du har vært rusmisbruker så sitter du inne med mye rart. Ihvertfall jeg sitter inne med veldig mye rart av traumer og sånne ting.

I: Og da snakker du med...

U: Ja jeg prøver ihvertfall. Det er ikke alltid så lett altså. Men det fungerer.

Innholdet i samtalene er mer vesentlig for jenta når hun snakker med kontaktpersonene enn når hun snakker med andre voksne. Andre informanter har det ikke slik, de forteller at de kan samtale om alvorlige og personlig tema med flere voksne, ikke bare kontaktpersonene. Det er likevel trolig at ungdom på institusjon må snakke med kontaktpersonene om personlige forhold og egne opplevelser siden de har et særlig ansvar for å følge dem opp. Det kan bidra til å etablere en nær relasjon.

Flere av ungdommene forteller at de har byttet kontaktperson i løpet av oppholdet. Den vanligste årsaken er at personen slutter å arbeide på institusjonen. Langvarig permisjon, sykdom eller omorganisering kan og bety at kontaktpersonen blir erstattet. Noen synes det er greit og klarer raskt å etablere nye gode relasjoner. Mange forteller likevel om skuffelse fordi de må avslutte et etablert forhold. En gutt som har bodd i flere år på den samme institusjonen forteller hvordan det er når voksne slutter:

U: Jeg har jo hatt fire eller fem særkontakter, (...) men alle har sluttet. Jeg er ikke så veldig begeistret for å bytte bytte bytte. For jeg føler at jeg har byttet ganske mye og at det er personer som jeg har stått nær som har sluttet.

I: Hvordan oppleves det egentlig

U: Nei, jeg opplever det ganske kjipt egentlig. En som het Vidar som har jobbet her før, han ga jeg ganske hele min tillit til. (...) Og han snakket og hvis han diskuterte med deg og han påstod at han hadde rett og jeg påstod at jeg hadde rett for eksempel så gikk han og bladde opp i leksikon. Han var en person jeg så opp til. Det var ganske kjedelig når han sluttet. Jeg ble glad i han som menneske og sånn, og det var liksom viktig for meg å ha han der. (...) Det er jo kjedelig å miste personer som liksom.. de som har lyst opp hverdagen når du har bodd på ungdomshjem.

Noen av ungdommene sier at de har hatt kontakt med voksne etter at de har sluttet, men at den på langt nær er så hyppig eller nær som da de jobbet på institusjonen.

Institusjonenes rammer påvirker relasjonene

Enkelte forhold ved livet på institusjon kan komme i veien for å etablere gode relasjoner mellom voksne og ungdommer. To av de vi intervjuet var misfornøyd med at de ansatte hadde møter hvor de selv ikke fikk lov til å delta. De følte seg utestengt. Den ene informanten var oppatt av at de lukkede møtene står i kontrast til hvordan de ansatte ellers ønsket at relasjonene mellom dem og beboerne skulle være nære og åpne:

Dem skulle bli sånn som foreldre var. Det er ingen foreldre som setter seg ned en gang i uka og har et møte om deg.

Hun synes det var urimelig at de skulle snakke om henne uten at hun fikk være til stede. Særlig mislikte hun at ting hun hadde fortalt i fortrolighet til en voksen ble videreført uten hennes samtykke. Det gjorde at hun valgte å bli mindre åpne mot de ansatte. Den andre informanten bodde på en institusjon med lang medleverturnus. Ved vaktskifte tok overlappingen mer enn et døgn. Hun synes ikke noe særlig om å bli holdt utenfor disse møtene:

Det blir veldig sånn at ungdommen ikke blir blanda inn i de greiene her. Fordi det har ikke noe med oss å gjøre liksom. Det har jo noe med oss å gjøre. Også får ikke vi vite det. Det blir veldig sånn at de holder hemmeligheter og sånn synes jeg da.

Det informanten sier må forstås ut fra at institusjonen hun bodde på ønsket at ungdommene skulle være åpne omkring egne problemer og utfordringer. Alt ungdommene gjorde og sa kunne bli tatt opp av de ansatte til diskusjon blant beboere og voksne. At de ansatte ikke har de samme kravene til åpenhet når det kom til overlapping framstår for informanten som underlig. Det er trolig nødvendig at de som jobber på institusjoner har møter hvor ungdommene ikke er til stede. Likevel gir det signaler om hemmeligholdelse og at beboerne ikke skal involveres, noe som kan være vanskelig å forstå når det samtidig sendes ut signaler om at det å snakke åpent og å være ærlig er viktig.

I intervjuene ble ungdommene spurt om de fikk lov til å ringe ansatte når de ikke var på jobb og om det var noe de gjorde. Praksis varierte fra institusjon til institusjon og fra ungdom til ungdom. Noen steder hadde ikke regler for dette, men det var likevel ikke mange ungdommer herfra som fortalte at de pleide å ringe ansatte som ikke var på jobb. Noen av ungdommene gjorde det hyppig og så på det som helt naturlig at de hadde kontakt med voksne som hadde fri. Informanter som bodde på institusjoner hvor det var forbudt å ringe opplevde dette forskjellig. For noen var det uproblematisk. Det var likevel flere som ønsket det ikke var slik og synes det var rart at på den ene siden så skal de ha tillit til og være åpne overfor de voksne når de er på jobb, men så går det ikke an å ringe dem når de har fri. En informant forklarer det slik:

U: For jeg har fått telefonnummeret til han ene her sånn. Sendte melding til han en gang og da neste gang han da kom på jobb sa han bare: «Tusen takk for meldinga, den var kjempefin og sånn, men vi har ikke lov til å svare eller ha kontakt med dere utenom jobbtida liksom.»

I: Synes du det er greit eller?

U: Jeg synes det er jævla dårlig gjort jeg. Jeg synes det er ålreit å kunne ha kontakt med de jeg synes er ålreite og de jeg føler meg trygg på her.

Institusjonene har trolig gode grunner til at de har de reglene de har, og poenget her er ikke at beboerne bør kunne ringe de ansatte når de vil eller delta på alle møter. Poenget er å illustrere hvordan noen forhold på institusjoner kan komme i veien for eller motvirke de gode relasjonene mellom voksne og ungdom. Ungdommene kan reagere når de voksne på den ene siden er deres nære fortrolige mens de på den andre siden har møter seg i mellom eller ikke kan nås på telefon. Det gir ungdommene motstridende signaler. Sitatene og informantenes opplevelser viser hvordan de institusjonelle rammene påvirker forholdet mellom ansatte og beboere. Selv om begge

parter ønsker å være hverandre nær så er den voksne til syvende og sist ansatt og har forpliktelser overfor resten av personalet og arbeidsstedet, ikke bare ungdommen. Noen informanter forteller at det er voksne på institusjonen de kan ringe når de ikke er på jobb selv om det ikke er lov. At personer stiller opp også utenom arbeidstiden forteller ungdommene at de bryr seg. Dette kan tilføre relasjonen noe ekstra og vil kanskje bety mye for noen ungdommer.

Det sosiale livet

Spørreundersøkelsen viste at 79 prosent av de spurte hadde en eller flere venner i institusjonen, og 90 prosent hadde en eller flere venner utenfor institusjonen. I intervjuene spurte vi hvordan det ble lagt til rette for kontakt venner og familie. Ved enkelte institusjoner måtte venner godkjennes før beboerne kunne besøke dem eller få besøk av dem. Kriteriene for godkjenning var som oftest at de ikke ruset seg eller drev med kriminalitet. Noen informanter sa at de hadde lite kontakt med venner utenfor institusjonen. Det kunne være noe de valgte selv, eller det kunne være fordi vennene ikke var godkjent. Noen informanter synes det var trist å ikke ha kontakt med tidligere venner, mens andre synes det var greit at de ikke kunne omgås venner med rusproblemer eller atferdsvansker:

Jeg har ikke noen godkjente venner selv om jeg har bodd her lenge liksom. Det er fordi jeg ser ingen grunn til å gjøre det. Jeg vil heller bruke tid på meg sjøl her akkurat nå.

Stort sett hadde informantene kontakt med familien. Mange fortalte at de dro på besøk i helgene eller at familien besøkte dem på institusjonen. Blant de få som hadde lite eller ingen kontakt med familien sin var det en som opplevde at institusjonen la hindringer i veien for å treffe familien. De resterende ønsket selv å ikke ha kontakt.

Ungdommene vi intervjuet ble spurt om hva de gjorde på fritiden. Tre av dem drev med faste aktiviteter en eller flere kvelder i uka. Noen forteller at de stort sett oppholder seg på institusjonen og er sammen med ansatte og andre ungdommer. Det finnes både dem som synes det er greit og dem som synes det er kjedelig på institusjonen og lite å finne på. De forteller at det blir mye tv-titting, og skulle ønske at det var større mulighet for å komme bort fra institusjonen for å gjøre andre ting. Noen informanter sier at de har lite fritid. I tillegg til skole eller jobb og plikter på institusjonen må de delta på møter flere kvelder hver uke, noe som gjør at det er lite tid igjen til egne

aktiviteter. Dette gjelder særlig på institusjoner hvor ungdommene er plassert på grunn av egne problemer som rusmisbruk og atferdsvansker. For noen av informantene er det uproblematisk. De opplever møtene som meningsfulle og synes ikke det gjør noe å leve store deler av det sosiale livet innenfor institusjonen. Andre er misfornøyde, og ønsker at de hadde mer tid til å gjøre det de selv vil. To av ungdommene forteller at de tilbringer meste- parten av fritiden utenfor institusjonen sammen med venner. De ønsker å være så lite på institusjonen som mulig. Den ene fordi han ikke trives sammen med de voksne og den andre fordi han ikke trives sammen med de andre ungdommene.

Sammensetningen av beboerne er viktig

Hvem som bor på institusjonen til enhver tid kan ha mye å si for hvordan det sosiale livet innad på institusjonen fungerer. En av informantene forteller at når det flyttet inn en ungdom som var mye yngre enn de andre så førte det til store endringer i hva de gjorde sammen på institusjonene. Det var vanskelig å finne noe som passet for alle, og samholdet ungdommene mellom ble dårligere. En annen informant forteller at typen av ungdommer som bor på institusjonen har endret seg betydelig i løpet av den tiden han har vært der. Tidligere var det slik at ungdommene bodde der fordi foreldrene var rusmisbrukere eller hadde andre problemer som gjorde at de ikke kunne bo hjemme. På et tidspunkt ble dette endret slik at også ungdom med rusproblemer flyttet inn. Informanten forteller hvordan dette påvirket miljøet på stedet:

U: Så ble det også en del rusproblemer blant ungdomsmiljøet. Og jeg er selv oppvokst med en mor som ble rusmisbruker. Og at hun... det er hovedgrunnen til at jeg bor her og at jeg ikke kan bo hjemme. Og når det kom ungdom med rusproblem her så var det ikke akkurat det jeg likte. Det var frustrasjon blant de voksne for det var jo dopa ungdom her. Og da får jo jeg også til slutt beskjed «Røyker du hasj?». Det er noe som jeg ble ganske ordentlig sint for. Når de vet om bakgrunnen min, de vet at jeg ikke liker det i det hele tatt. Det er derfor det ble problematisk med ungdom med annen bakgrunn, siden det gikk utover ungdommene.(...)

I: Vil du si at det gjorde miljøet dårligere på huset?

U: Ja, ganske mye dårligere

I: Gjelder det både mellom ungdommene og også mellom ungdommene og de voksne?

U: Mellom ungdom og voksne. Tilliten var jo ikke den samme som før. Før var det vel klager på «Hei ungdommen sitter her og spiser med åpen munn». Det var liksom det store greiene før. Plutselig ble det noe helt annet. Plutselig var det sånn der «Hvem er det som har gjemt denne hasjbiten oppi der». Plutselig ble det den liksom.

Utdraget viser hvordan informanten opplever at forholdet til personalet ble endret fordi de møtte nye utfordringer og måtte forholde seg til beboerne på en annen måte. Hverdagen hans og det indre livet på institusjonene ble sterkt berørt av det. Situasjonen på intervju tidspunktet var fremdeles at ungdomsgruppen var blandet. Informanten forteller at det er frustrerende å ikke vite hva slags ungdom som flytter inn, om de er der på grunn av at foreldrene har problemer eller om det er ungdommen selv som har problemer.

Skole

Det kom fram av spørreundersøkelsen at 16 prosent ikke går på skole. Intervjuundersøkelsen kan gi et innblikk i hva de gjør i stedet, og om det er noe de har valgt selv. Av de tolv ungdommene vi intervjuet var det fem som ikke gikk på skole og som heller ikke tok utdanning på annen måte. Det vil si at antallet ungdom i intervjuundersøkelsen som ikke går på skole er høyere enn forventet ut fra funnene i spørreundersøkelsen. Dersom de skulle ha gått på skole tilsier alderen deres at de hadde gått på videregående. En av de fem hadde for tiden jobb, men planla å gå ta mer utdanning senere. En søkte etter jobb og hadde ingen planer om å gå mer på skole. En hadde en lang pause fra utdanningen, jobbet ikke, og søkte heller ikke etter jobb. En hadde et kortere opphold i skolegangen på grunn av personlige problemer og skulle tilbake til skolen så snart hun var klar for det. Ungdommene sier at de selv har tatt beslutningen om å ikke gå på skole. De forteller ikke om konflikter rundt dette, men at de har opplevde støtte og forståelse fra de ansatte for valget de har gjort.

Den siste informanten sier at han ønsker å gå på skole, men ikke får lov av ledelsen og de ansatte der han bor. Begrunnelsen han har fått er at han er en fare for seg selv, og at han hadde startet å ruse seg igjen. Gutten sier selv at han er motivert for utdanning, og at han kan akseptere å bli fotfulgt av en voksen på skolen. Han har blitt tilbudt undervisning på institusjonen. Det har han takket nei til fordi han ikke vil få undervisning i det faget som interesserer han mest. Når de andre ungdommene er på skolen utfører han praktiske gjøremål på institusjonen. Han opplever det som urimelig å bli nektet skolegang både fordi han mister utdanning og fordi han får ikke

sjansen til å bevise at han kan klare å gå på skolen uten å ruse seg. Signalene han har fått om tidspunkt for eventuell skolestart er uklare, så han vet ikke når det kan skje.

Svarene informantene gir tyder på at å ikke gå på skole både kan komme av egne valg og at institusjonen sier nei. Vi vet imidlertid ikke noe om hvor ofte det skjer at ungdom nektes å gå på skole av institusjonen. Til det er utvalget for lite.

Rettigheter – bruk av tvang

Informantene ble spurt om bruken av tvang som holding og skjerming der de bodde. De ga ulike svar, noe som trolig gjenspeiler forskjeller i institusjonenes praksis. Noen av informantene forsto ikke spørsmålet og måtte ha utdypende forklaring før de skjønnte det. Bruken av tvang var åpenbart fremmed for dem og heller ikke vanlig på deres institusjon. Andre ungdommer skjønnte med en gang spørsmålet og kunne fortelle at dette var noe som ble brukt der de bodde.

Ingen av de vi intervjuet hadde opplevd å bli holdt fast av de voksne, men flere har sett dette skje med andre. De formene for tvang som var vanligst var skjerming og motivasjonstur. Skjerming betyr at en ungdom isoleres fra de andre ungdommene, foreksempel ved at de må være på eget rom eller borte fra institusjonen. Motivasjonstur vil si at en ungdom reiser vekk med en eller flere voksne, foreksempel på fjelltur eller hyttetur. Informantene sier at slike turer kan vare i alt fra et til flere døgn. Institusjonene som bruker skjerming og motivasjonstur har ulik praksis når det gjelder gjennomføring og i hvilke tilfeller de benyttes. For eksempel brukes skjerming noen steder kun for å hindre at ungdom som er rusa har kontakt med de andre ungdommene. Andre steder bruker de skjerming også i forbindelse med andre regelbrudd. Varigheten av skjerming og motivasjonstur kan også variere betydelig fra sted til sted.

En informant forteller at han måtte på motivasjonstur etter at det ble funnet hasj og kniv på rommet hans. Han sier at hensikten med turen var å gjøre han motivert for å endre seg. Underveis skulle han løse ulike oppgaver som var ment å gi han innsikt i egne problemer. Han sier at han ikke kunne bestemme når han skulle ta pauser og eller drikke vann. Han visste ikke hvor lenge han skulle være borte. Etter en episode hvor voksne mente han hadde forsøkt å stikke av ble turen forlenget med flere dager. Informanten sier at han opplever turen først og fremst som en straff, selv om han ser at den også innebærer elementer som er ment å være av utviklende karakter.

En annen informant forteller at en gang hun ikke kom tilbake til avtalt tid måtte hun på skjerming. I tre dager måtte hun være på rommet sitt, det meste av tiden alene. Hun sier selv at det var forferdelig å være der så lenge, og at det ikke kom noe positivt ut av det. Informanten har ingen annen forklaring på hvorfor hun måtte være på rommet i tre dager enn at det var straff fordi hun var kommet for sent tilbake. Forøvrig mener hun at konflikten burde vært løst på en annen måte:

I: Hva skulle de ha gjort i stedet.?

U: Det er bare å sette seg ned å prate det. For det var jo ikke fordi jeg var drittlei stedet eller noe sånn. Men jeg hadde fått verdens verste beskjed liksom, så da gadd jeg ikke å komme opp igjen. Det var ikke for å være drittsekk liksom. Og så bli straffa på den måten...

Informanten ser saken fra et annet ståsted enn institusjonen. Det som fra institusjonens side trolig sees på som et regelbrudd som må få konsekvenser blir av ungdommen sett på som et uttrykk for en vanskelig situasjon. De to eksemplene som har blitt trukket fram viser at skjerming og motivasjonstur kan fremstå som straff for ungdommene. I og med at vi kun har ungdommenes versjon er det vanskelig å si hva intensjonen med skjerming og motivasjonstur var fra institusjonens side. Var meningen å straffe, bygge opp, eller begge deler?

Rettigheter – informasjon og påvirkningsmuligheter

I spørreundersøkelsen kom det fram at de aller fleste ungdommene visste hvorfor de var på institusjonen. Åtti prosent var informert om dette. I intervjuundersøkelsen spurte vi om informantene deltok på møter som handlet om dem. Alle svarer at de gjør det. Ansvarsgruppemøte er den typen møte flest er med på. Mange deltar også på møter med ledelsen og ansatte om plan for behandlingen og oppholdet på institusjonen. Når vi spurte om de kunne påvirke beslutninger som ble fattet på de ulike møtene var det kun to av informantene som opplevde at de i liten grad fikk være med å bestemme. Resten synes stort sett de blir lyttet til og tatt på alvor. Noen av informanten synes det blir veldig byråkratisk og kunstig at mange voksne skal møtes regelmessig for å snakke om hvordan de har det og hva de gjør. Denne gutten mener at ansvarsgruppemøtene er unødvendige og at det kunne ha blitt løst på en mer naturlig og smidig måte:

Det skal stemples institusjon i tingene som blir gjort da. Skulle man gjort det kunne man heller ha gjort det over en middag kanskje, sånn at det blir litt normalt.

Informantens syn er ikke representativt for de ungdommene vi intervjuet. De fleste var positive til møtene. Imidlertid var det ingen som sa at møtene og beslutningene som ble tatt der var av stor betydning for dem. Trolig vil viktigheten av ansvarsgruppemøter eller andre møter variere ut fra hvilken situasjon ungdommene er i. Informanten sitatet er hentet fra har bodd på den samme institusjonen i flere år og har begynt å ta de første stegene mot å flytte ut. Han er i en fase preget av mye selvstendighet samtidig som ting er stabilt når det gjelder egen situasjon. Det kan ha betydning for hvorfor han mener ansvarsgruppemøtene burde være mindre formelle. Å ha bodd kort tid på institusjonen kan bety mer behov for møter fordi mye er uavklart i forhold til hvordan oppholdet skal være og hva som forventes av ungdommen. Det kan også være av betydning i hvilken grad ungdommene har orden på livet sitt. Dersom de opplever at de har problemer i forhold til rus eller atferd kan behovet for møter med anledning til å diskutere egen situasjon og forslag til forbedringer være større enn hvis forholdene er mer stabile.

Arbeidstid

I spørreundersøkelsen fant vi at ungdom som bor på institusjon med tredelt turnus er de som trives best og føler seg tryggest. De største variasjonene i svarene finnes blant ungdom som bor på institusjoner med lang medleverturnus. Her er det både institusjoner hvor ungdommene trives svært godt og føler seg trygge, og institusjoner hvor de trives dårlig og føler seg utrygge. Av de tolv ungdommene som deltok i intervjuundersøkelsen var det fire som bodde på institusjoner med tredelt turnus, fire som bodde på steder med kort medleverturnus, og fire som bodde på steder hvor de ansatte gikk i lang medleverturnus. I spørreundersøkelsen ble det funnet at totalt fire institusjoner praktiserte lang medleverturnus. Dermed var informanter fra institusjoner med lang medleverturnus overrepresentert i intervjuundersøkelsen. Det er likevel positivt at denne gruppen er til stede i undersøkelsen på lik linje med ungdom som bor på steder med andre turnusordninger. Det gir mulighet til å finne ut om det er områder hvor institusjoner med lang turnusordning skiller seg ut fra de andre turnusordningene.

Ungdommene ble i intervjuene bedt om å fortelle hva slags arbeidstidsordning de ansatte hadde og hva de synes om den. De var tydeligvis informert om turnusen og visste godt hvor lenge de voksne var på jobb av gangen og hvor lenge de hadde fri. Blant de fire som bor på institusjoner med tredelt turnus var det to som var svært misfornøyd med at det er så hyppige skifter i hvem som er på jobb. Den ene forteller at det er frustrerende å måtte forholde seg til mange ansatte i løpet av kort tid:

U: vis jeg har løst til å snakke om det synes jeg at jeg kan komme til de, istedenfor at det skal være 20 personer på to dager som spør «assen har du det» og alt mulig sånt. Det blir vanvittig tungvint og det blir stressende. Da blir du sur og irritert.

De to siste som bor på steder med tredelt turnus gir uttrykk for at personalets arbeidstid fungerer greit for dem. Ungdom som bor på institusjoner hvor de ansatte går i kort eller lang medleverturnus skiller seg ikke nevneverdig fra hverandre i synet på arbeidstidsordning. De er ikke spesielt misfornøyd med at turnusen innebærer at voksne de har et godt forhold til er lenge borte. Flere er imidlertid opptatt av at det har stor betydning hvem som er på jobb, i og med at de er der så lenge av gangen. Jenta i dette utdraget svarer slik på spørsmålet om hva hun synes om de lange vaktene:

U: Det spørres helt hvem team som er på, for det er et team som jeg ikke liker fordi de er så kjedelige.

I: Da synes du det er for lenge?

U: Ja da blir det veldig lenge.

I: Og hvis det er et team du liker så...

U: Så blir det for kort. Så det spørres helt.

Mange av de som bor på steder med lang eller kort medleverturnus mener det samme. De lange vaktene er ikke positive eller negative i seg selv, men de blir det avhengig av hvem som er på jobb.

Noen ungdommer på institusjoner med tredelt turnus er som nevnt opptatt av at de må forholde seg til mange voksne i løpet av kort tid. Ingen av dem kommer inn på betydningen av hvem som er på jobb når vi spør om hvor fornøyd de er med de ansattes turnus. For disse ungdommene er det viktige med arbeidstidsordningen den mangelen på kontinuitet de korte vaktene medfører. Ingen av informantene fra institusjoner med kort eller lang medleverturnus ønsker at de ansatte var lenger på jobb av gangen. Det tyder på at mangelen på kontinuitet som noen ungdommer på institusjoner

med tredelt turnus opplever ikke er et problem på steder med medleverturnus, uavhengig av om de ansatte er på jobb i to eller seksten døgn. Det betyr ikke at kort og lang medleverturnus medfører kontinuitet i like stor grad. Imidlertid kan det bety at selv de korteste formene for medleverturnus gir ungdommene tilstrekkelig grad av kontinuitet. Derfor tar de ikke opp det temaet i forbindelse med de ansattes arbeidstid. Det er ikke viktig for dem. Derimot er de opptatt av at hvem som er på jobb har betydning for hvor godt de lange vaktene fungerer. Også ungdom som bor på institusjoner med tredelt turnus har voksne de liker bedre enn andre. Likevel er ikke det et tema de er opptatt av når vi snakker de ansattes turnus. Det tyder på at hvem som er på jobb er viktigere for ungdom på institusjoner med medleverturnus enn for ungdom på steder med tredelt turnus. En nærliggende forklaring er at jo lengre de voksne er på jobb av gangen desto viktigere er det for ungdommen at de trives i deres selskap. På institusjoner med tredelt turnus er ikke det noe problem i og med at de voksne kun er på jobb noen timer av gangen. På institusjoner med medleverturnus blir det derimot et tema av stor betydning for ungdommene.

Det intervjuundersøkelsen viser skiller seg i noen grad fra funnene i spørreundersøkelsen. Ungdom som bor på institusjoner med tredelt turnus ser ikke ut til å ha høyest trivsel, slik tilfellet var i spørreundersøkelsen. Det kan komme av at de to undersøkelsene fanger ulike forhold. I spørreundersøkelsen er opplysninger om ungdommenes vurdert opp mot institusjonenes arbeidstidsordning. I intervjuundersøkelsen spør vi ikke om ungdommenes trivsel, men ber dem si hva de synes om arbeidstiden. Det vi får tak i er deres oppfatninger om turnusen i seg selv, og ikke sammenhengen mellom turnusen og trivsel. Det er fullt mulig å ha høy trivsel og høy trygghet og fremdeles være misfornøyd med de ansattes arbeidstidsordning. På samme måte er det fullt mulig at ungdommene har lav trygghet og trivsel og samtidig mener at arbeidstidsordningen fungerer bra.

Tilsyn

Det kommer fram i spørreundersøkelsen at 67 prosent har registrert at det har vært besøk av tilsynet i den tiden de har bodd på institusjonen. 59 prosent oppgir at de har blitt spurt om de vil snakke med dem. Ungdommene vi intervjuet har hørt om tilsynet og vet at de kan kontakte dem dersom de har noe å klage på. De sier og at de har besøkt institusjonen mens de har bodd der. Flere forteller imidlertid at tilsynet ofte kommer på dagtid når ungdommene ikke er tilstede:

Problemet er at de kommer midt i skoletiden til folk eller noe sånn. De kommer jo ikke på tidspunkt hvor ungdom er hjemme. Og mange ganger fikk vi vite sånn kvelden før at «Hei, tilsynet kommer i morgen.» Det har heldigvis blitt litt forbedret nå da. Men det blir litt dumt å ta fravær for å snakke med dem. Det er ikke sikkert at du vil fortelle arbeidsgiver eller lærer at «Hei, jeg skal snakke med tilsynet, jeg har problemer hjemme.» Så det er jo problematisk.

To av informantene har tatt opp saker med tilsynet når de har vært på besøk. Den ene klagde på noe som lå utenfor tilsynets mandat og saken ble derfor ikke fulgt opp. Den andre klagde på at det var mange rusa ungdommer på institusjonen, og at de ansatte ikke gjorde nok for å skille dem fra ungdom som ikke rusa seg. Hun synes tilsynet var til liten hjelp i den saken:

I: Har du tiltro til at tilsynet vil kunne hjelpe deg en annen gang hvis du har noe å klage på?

U: Jeg veit ikke egentlig hva dem skal få gjort liksom. Det har ikke jeg skjønt.

I: Synes du de hjalp deg den gangen?

U: Jeg veit egentlig ikke. Dem sa jo ifra til de voksne her og til avdelingsleder om det jeg hadde sagt, for det ba jeg dem om å gjøre, og han sa at de skulle skjerpe seg og sånn. Men det ble jo ikke holdt fra avdelingslederen igjen.

Selv om informanten ikke ble særlig hjulpet av tilsynet er hun likevel ikke helt avvisende til å bruke dem en annen gang dersom det er behov for det. Hun uttrykker likevel usikkerhet i forhold til om de faktisk kan gjøre noe for å hjelpe henne. Dette er en vanlig holdning blant de intervjuede ungdommene. De er ikke avvisende til at tilsynet kan hjelpe dem, og utelukker ikke at de ville forsøkt å snakke med dem dersom de har noe å klage på. Mange vet likevel ikke hvordan tilsynet vil gå fram for å hjelpe dem:

Jeg er heller ikke informert om hva kan tilsynet hjelpe meg med. Det vet jeg heller ikke noe om. Jeg vet at de er der liksom. Hvis jeg har en sak hvor på en måte jeg har rett liksom men de voksne her ikke har det, skal tilsynet ta en telefon og si «Fy fy, Fredrik har rett.» Eller skal de komme og gjøre noe med saken? Eller.... Hva er det tilsynet kan gjøre eller bidra med uansett? Det har ikke jeg fått noe informasjon om. Bare at tilsynet er der, at du kan klage til dem. Det er det eneste jeg har fått med meg.

Flere informanter forteller om mangel på kunnskap om tilsynets rolle. De vet at tilsynet finnes og hvordan de skal få tak i dem, men de vet ikke nok om

hvordan de jobber og hvordan de kan hjelpe dersom det er nødvendig. Informantene forteller at det ikke er tilstrekkelig at de vet at tilsynet finnes og hvilket telefonnummer de kan nå på. De trenger også informasjon om hvordan de går fram dersom de mottar klager. Ungdommenes usikkerhet overfor tilsynets rolle tyder på at de i liten grad har opplevd at tilsynet løser problemer på institusjonen. Trolig ville slike opplevelser gi ungdommen innblikk i hva tilsynet gjør, og dermed den informasjonen de sier de mangler.

Oppsummering

I kapittelet har tolv ungdommer fortalt hvordan det kan være å bo på barnevernsinstitusjon. Deres opplevelser varierer ofte fra person til person. Det forteller oss at ungdom som bor på barnevernsinstitusjon ikke er en ensartet gruppe. De er ulike på en rekke områder. Blant annet når det gjelder hvorfor de bor på institusjon. En ungdom som er der på grunn av egne problemer som rus eller kriminalitet vil på mange måter være i en helt annen situasjon enn en ungdom som er der fordi foreldrene ikke er i stand til å gi nødvendig omsorg. Variasjonen i svarene speiler også at det er tildels store forskjeller mellom institusjonene avhengig av hvilket formål de har. Institusjoner som jobber for at ungdom skal slutte å ruse seg og institusjoner som skal være et hjem for ungdom som ikke har andre alternativer er sannsynligvis to ganske forskjellige steder å bo.

Ungdommene beskrev innledningsvis hva gode relasjoner til de ansatte innebærer for dem, og hva som skal til for å etablere dem. De voksnes egenskaper og at de behandler ungdommen unikt ble trukket fram som viktig. Det ser ut til at det samarbeidet de må ha med kontaktpersonene også er positivt for å etablere gode relasjoner. Noen forhold ved institusjoner som møter mellom de ansatte og manglende mulighet til å ringe dem når de ikke er på jobb kan gi blandede signaler om hva slags kontakt de voksne ønsker, og på den måten stå i veien for gode relasjoner.

Nye ungdommer som flytter inn på institusjonen medfører i noen tilfeller store endringer. Særlig gjelder det dersom de skiller seg ut fra de som allerede bor der. Informanter forteller at det kan påvirke forholdet ungdommene i mellom, forholdet til de voksne, og miljøet på institusjonen generelt.

Bruk av tvang som skjerming og motivasjonstur kan oppfattes som straff av ungdommene, selv om de også ser at de kan ha andre effekter. Ut fra det ungdommene forteller er det god grunn til å spørre om hensikten med

disse formene for tvang egentlig er å staffe ungdom som ikke har fulgt institusjonens regler.

Når intervjuene tar opp de ansattes arbeidstid ser vi et skille i hva ungdommene mener er problematisk ut fra hva slags turnus det er der de bor. De som bor på institusjoner med tredelt turnus er opptatt av at vaktene er korte og at det blir hyppige skifter i hvem som er på jobb. Ungdom som bor på institusjoner med kort eller lang medleverturnus er opptatt av at hvem som er på jobb kan ha mye å si for deres trivsel. Ungdommene peker her på mulige svakheter eller problemer ved de ulike turnusordningene.

Ungdommene forteller at tilsynet ofte kommer på tider der de ikke er hjemme. Informantene etterlyser mer informasjon om hvordan tilsynet arbeidet og på hvilken måte de kan hjelpe dem dersom de har noe å klage på.

9 Avslutning

I dette kapitlet skal vi svare på spørsmålene som ble stilt i innledningskapitlet og vurdere hva de empiriske funnene og lov- og regelverk sier om problemstillingene. De fire hovedspørsmålene som er reist i innledningskapitlet er:

- I hvilken grad ivaretas ungdommenes rettigheter knyttet til institusjonsoppholdet?
- Utsettes ungdommene for ulike former for overgrep i barnevernsinstitusjonene?
- Hvordan beskriver ungdommene det sosiale livet i og utenfor institusjonene?
- Er det en sammenheng mellom kvaliteten på oppholdet og ulike arbeidstidsordninger i institusjonene?

Vi har fått svar fra i alt 114 av de 143 barnevernsinstitusjonene som inngår i undersøkelsen. Antallet ungdommer som har svart er 436. Det totale antallet ungdommer som bor i de 143 institusjonene er ca. 916, dvs. at vi har en svarprosent på 48 prosent. Enkelte av de 916 ungdommene kan være til utredning, d.v.s. ikke tilhøre målgruppen som vi har undersøkt. Dersom vi hadde klart å utelukke ungdom som har vært til utredning utover 14 dager, hadde sannsynligvis svarprosenten vært noe høyere. Svarprosenten hadde sannsynligvis også økt dersom alle institusjonslederne hadde delt ut spørreskjemaer til ungdommene.

Resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen og intervjuene viser et sammensatt bilde av ungdommene og deres opplevelser fra opphold på barnevernsinstitusjon. På mange områder har vi fått positive innblikk i ulike sider ved institusjonsoppholdet: Et klart flertall av ungdommene vet hvorfor de oppholder seg på institusjon, de finner de ansatte hyggelige og de får hjelp til å gjennomføre fritidsaktiviteter og skolearbeid. Samtidig presenteres vi for forhold som kjennetegnes av utfordringer og forhold som kan beskrives som urovekkende. Ungdommene på barnevernsinstitusjon er ingen homogen gruppe. De har ulik bakgrunn, ulike grunner for å befinne seg på institusjon, de opplever de ansatte ulikt og de reagerer ulikt på regler og praksis ved institusjonene. Lovverket er imidlertid tydelig på at barn og unge under offentlig omsorg skal sikres en forsvarlig omsorg. I Artikkel 25 i FNs

barnekonvensjon blir barn som oppholder seg på institusjon særlig vektlagt. Der fremheves det at barn under offentlig omsorg har krav på regelmessig vurdering av behandlingen og oppholdet der.

Formelle og substansielle rettigheter

Når vi studerer ungdoms rettigheter i barnevernsinstitusjoner sees det som sentralt å fange opp hvordan ungdommene selv erfarer at deres rettigheter blir ivaretatt. Det er altså ikke deres juridiske rettigheter *per se* vi er interessert i, men heller hvordan forholdet mellom deres *de facto* rettigheter og *de jure* rettigheter kommer til uttrykk under institusjonsoppholdet. Dette innebærer blant annet et fokus på hvordan institusjonene har valgt å følge opp de unges rettigheter, hvordan denne praksisen samsvarer med det formelle lovverket og, ikke minst, hvordan praksisen oppleves av ungdommene.

Det ligger mange utfordringer i å ivareta de unges rettigheter i institusjon. Det som ofte starter som gode hensikter gjennom lovverket og som implementeres av institusjonene, kommer ofte til kort i praksis. Å ivareta en gruppes rettigheter oppmuntrer gjerne til en viss formalisering i selve gjennomføringen, eksemplifisert her gjennom faste møter, plakatopphenging med informasjon og spesifisert gjennom et visst antall tilsynsbesøk. Men derfra til å gi rettighetene et *substansielt innhold* og en *reell mening* for beboerne framstår fortsatt som en utfordring. Det berører maktrelasjonene mellom ansatt og beboer, det forutsetter nye sett av forpliktelser hos begge parter og det krever et sterkere engasjement fra institusjonens side. I litteraturgjennomgangen så vi at flere forskningsarbeider stilte spørsmålstegn ved den økte fagliggjøringen og rettighetsdiskursen som preger dagens barnevernsinstitusjoner. Behovet for å ivareta de unges rettigheter må ikke overskygge ungdommenes behov for omsorg. Smith (1997) understreker i den forbindelse at behov av sosial eller emosjonell karakter vanskelig kan la seg oppfylle ved å appellere til rettighetene.

Ungdommene har i spørreskjemaundersøkelsen vi gjennomførte høsten 2005 svart på en rekke spørsmål om rettigheter og tilsyn. Svarene fra ungdommene tyder på at mange ikke får ivaretatt rett til ulike typer informasjon, og tilsynet ser ikke ut til å fungere slik det skal for mange av ungdommene.

Rett til informasjon

I *Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold på institusjon* § 12: Innsyn i opplysninger, vises det til den generelle Personopplysningsloven. Denne gjør seg gjeldende for ungdommenes rett til informasjon om

forhold ved deres institusjonsopphold. Dette kan innbefatte deres plasseringsvedtak, oppholdslengde og generelle rettigheter på institusjon.

Et klart flertall av ungdommene (80 %) hadde blitt fortalt hvorfor de oppholdt seg i institusjonen. Samtidig ser vi at et stort antall rapporterte at de ikke visste hvor lenge oppholdet skulle vare (43 %), de kjente ikke til noen plan for oppholdet (35%) og ikke mer enn litt under halvparten sa de hadde blitt informert om rettighetene i institusjonen. At ungdommene ikke hadde blitt fortalt hvor lenge de skal oppholde seg i institusjonen, ikke kjenner til en plan for oppholdet, og/eller ikke har blitt informert om deres rettigheter på institusjonen, kan ikke forklares med at de har bodd kortere tid i institusjonen sammenlignet med andre ungdommer. Resultatene tyder derfor på at disse ungdommene ikke hadde blitt tilstrekkelig informert om sine grunnleggende rettigheter, i hvert fall ikke på en slik måte at informasjonen ga mening for dem.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har utarbeidet brosjyrer rettet mot ungdom som oppholder seg på barnevernsinstitusjon med tekst som tydeliggjør hvilke rettigheter ungdommene har krav på under oppholdet⁴⁴. Dette inkluderer temaene omsorg, beskyttelse, respekt, privatliv, frihet og «litt mindre» frihet (hvis du er plassert etter §§ 4-24 og 4-26). Teksten i brosjyrene er tilrettelagt for ungdom under og over 12 år. Plakater med informasjon om rettighetene er også vanlig å finne i institusjonene. Men den formelle tilstedeværelsen av slik informasjon garanterer ikke at ungdommene nødvendigvis er klar over sine rettigheter. Det handler om å gjøre informasjonen relevant for ungdommene. Er det beboernes eget ansvar å sette seg inn i sine rettigheter eller har de voksne en plikt til ikke bare å synliggjøre informasjonen, men også *gi innholdet mening* for ungdommene? Å gi ungdommene innsyn og forståelse for deres rettigheter kan sees som viktig i forhold til at:

- a. ungdommene er trygge på hva de kan forvente seg under institusjonsoppholdet av rettigheter og plikter
- b. ungdommene er klar over hvilke krav de kan stille til personalet
- c. ungdommene vet når en eventuell rettighetskrenkelse har forekommet
- d. ungdommene vet hvordan de skal gå fram dersom de ønsker å klage på et forhold

⁴⁴ <http://www.bufetat.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=1807/>

Rett til medbestemmelse – men på hvem sine premisser og til hvilken pris?

I *Forskrift om krav til kvalitet i barnevernsinstitusjoner* § 9 fremgår det at beboerne skal sikres deltakelse og innflytelse i saker som gjelder institusjonens daglige rutiner og gjøremål, felles fritidsaktiviteter og lignende. Dette innebærer at de unge skal sikres medbestemmelse, gjennom å bli hørt og anerkjent for sine meninger og at deres mening skal tillegges vekt i beslutningsprosesser som angår dem. Forskning slår fast at medbestemmelse for barn/unge utgjør en sentral del av deres modningsprosess og forberedelse til voksenlivet. Viktigheten av medbestemmelse knyttes blant annet til at unge som har positiv selvtillit, mestringsfølelse og kontroll står bedre rustet til å takle negative påkjenninger. Videre sees de unges aktive deltakelse på som grunnleggende i å unngå institusjonelle overgrep.

Medbestemmelse på institusjonen omhandler samspillet mellom ungdommene og de ansatte på institusjonen. Rett til deltakelse og medbestemmelse kan være formalisert gjennom regelmessige møter mellom ansatte og beboere. I spørreskjemaet oppgir hele 73 prosent at de har vært tilstede på møter som har handlet om hvordan oppholdet skal være. Samtidig ser vi at fire av ti ungdommer rapporterer at de ikke får lov til å være med å bestemme hvordan de skal ha det i institusjonen. Disse funnene tyder på at ungdommene er tilstede på møter, men i mindre grad deltar aktivt i beslutningene som tas.

I litteraturgjennomgangen så vi at medbestemmelse i institusjonens dagligliv kan være vanskelig å oppnå for ungdommene. To forhold ble trukket fram. Først det asymmetriske forholdet mellom ansatt og beboer som en barriere og at de individuelle behovene ungdom gir uttrykk for vanskelig lar seg tilpasse det institusjonelle kollektiv. Det er tradisjonelt de voksne som legger premisser for deltakelsen og defineringen av de unges behov i institusjonen. Fristelsen er derfor at ansatte spiller sikkert og med det hindrer de unges medbestemmelse, påpeker Munro (2001) i sin forskning. Det er sannsynlig å tenke seg at de unge i medbestemmelsesprosessen vil foreta noen feilvurderinger. utfordringen blir å se dette i sammenheng med at de unge går igjennom en læringsprosess. Et større fokus på de unges medbestemmelse i institusjonens dagligliv er imidlertid ikke ensbetydende med «mer frihet» eller «ansatte uten kontroll». Begge sider må rette fokus på verdier, rettigheter og selvrespekt (Myers et al. 1999). For å sikre de unges medbestemmelse er det nødvendig å ta en risiko i maktutjevningen mellom beboere og ansatte. En rekke mikroavgjørelser og små grenseflyttinger, gjør

at de unge gradvis kan bli kjent med og prøve ut sine ferdigheter og med det utvide sin innflytelse innenfor institusjonen (Munro 2001).

Medbestemmelse handler ikke utelukkende om det som foregår i formaliserte møter, men berører også den kvalitative, emosjonelle siden ved relasjonen mellom ansatt og beboer. Hvor tillitsvekkende er relasjonen mellom de ansatte og de unge? Har dette betydning for i hvilken grad de unge aktivt deltar i utformingen av institusjonens og deres eget daglige liv? Tidligere studier vektlegger at tillit står sentralt i de unges relasjon til de voksne på institusjonen. Vi ser at et klart flertall i vår undersøkelse (93%) gir uttrykk for at de voksne er hyggelige å være sammen med. Når vi spør om de stoler på de som jobber i institusjonen svarer imidlertid noen færre (70 %) at de stoler på en, flere eller alle som jobber i institusjonen. At så mange liker og har tillit til de voksne er overraskende i og med at dette er ungdommer som i mange tilfeller er utsatt for omsorgssvikt, og/eller har utviklet atferdsproblemer i en slik grad at de må bo i institusjon. At to av ti ikke stolte på noen av de voksne, og at en av ti ikke kunne svare på spørsmålet, er likevel bekymringsfullt. Det er mulig at de får dekket behov for nære relasjoner gjennom kontakt med familie eller andre ungdommer. Med tanke på hvor mye tid ungdommene er på institusjonen og hvordan de nødvendigvis må forholde seg til de som jobber der er det likevel uheldig å ikke ha noen av de som jobber der å stole på.

Et mindretall av ungdommene opplevde at det var lett å snakke med de voksne når de var lei seg. Svarene på andre spørsmål kan tyder på at dette for mange ikke har med de som jobber i institusjonen å gjøre. Det er mer trolig at ungdommene opplever det som vanskelig å åpne seg for andre. De har opplevd mye motgang i livet, og det kan være at det ikke er naturlig for dem eller at de ikke vet hvordan de skal formidle slike følelser videre til andre. Noen av ungdommene kan imidlertid ha vanskelig for å snakke med voksne i institusjonen fordi de voksne har en måte å være på som ikke innbyr til tillit.

Tidligere forskning har påpekt at manglende konfidensialitet i relasjonene mellom sosialarbeidere og ungdom fører til en mistro blant ungdommene mot å dele deres tanker og følelser. På den ene siden opplever sosialarbeiderne at de trenger informasjon om de unge for å kunne planlegge og møte deres behov. På den annen side er ungdommene i en livsfase hvor ønsket om vern av privatliv stadig gjør seg mer gjeldende. I andre undersøkelser som er gjennomført er det kun et lite antall ungdommer som har deltatt, og disse kan ikke sies å gi et representativt bilde. Vi har gjennomført en undersøkelse blant mange ungdommer, og vi mener derfor at våre

resultater kan ha større tyngde. Avvik mellom resultatene fra andre undersøkelser og vår spørreundersøkelse kan også skyldes at de fleste av de andre undersøkelsene er gjennomført i andre land, og at resultatene følgelig ikke uten videre kan overføres til norske forhold.

Vi så i de kvalitative intervjuene vi har gjennomført at ungdom først og fremst stolte på ansatte som hadde egenskaper som skilte dem ut fra resten. De gikk «det ekstra skrittet» med å la ungdom ha kontakt med dem selv om arbeidstiden tilsa at relasjonen var over for denne gang, kanskje viste de en mer genuin interesse for *hele* ungdommen i motsetning til å se kun årsaken til at ungdommen var plassert der hun var. Eller kanskje var det en fortrolighet som hadde oppstått over tid.

Rettighetskrenkelser: Unødig bruk av tvang og overgrep?

I Lov om barneverntjenester § 5-9 finner vi at det tas høyde for at det kan oppstå situasjoner i institusjonen som nødvendiggjør tvangsmessige inngrep. Tvangsmessige inngrep kan f.eks. gi seg utslag i skjerming, holding og motivasjonsturer. Slike tiltak kan forekomme der hvor den unge forsøker å rømme fra institusjonen, ruser seg og/eller oppleves som en fare for seg selv eller andre på institusjonen. Lovteksten viser til at formålet med oppholdet til den enkelte og institusjonens ansvar for trygghet og trivsel kan ligge til grunn for slike tvangstiltak. Særlig befinner unge plassert etter §§ 4-24 og 4-26 seg i en risiko med hensyn til å bli gjenstand for tvangsbruk. På slike plasseringer kan institusjonen rettmessig innskrenke noen av deres rettigheter. Ungdom med slike plasseringer kan derfor oppleve sterke begrensninger i deres selvbestemmelsesrett (se kap.4 i *Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barnevernsinstitusjon*). Men lovverket regulerer også gjennomføringen av slike tiltak. § 8 tydeliggjør forbudet mot «bruk av fysisk refsing, isolasjon, mekaniske tvangsmidler eller tvangsmedisinering».

Gråsonen: Når godkjent tvang kan inneholde elementer av overdreven tvangsbruk

Noen av ungdommene som ble intervjuet forteller om bruk av motivasjonstur og skjerming ved institusjonen de bor på. Beskrivelsene av hvordan slike tvangsmidler brukes i praksis varierer. Vi har sett at de brukes i tilfeller som kan beskrives som en reaksjon fra institusjonens side på en negativ atferd hos ungdommen. Motivasjonstur er i utgangspunktet et positivt ladet ord som forteller at ungdommen skal på tur for å motiveres til oppholdet på

institusjonen. Motivasjonsturer kan imidlertid inneholde elementer av overdreven maktbruk. Det kan for eksempel vanskelig forsvares at ungdommen ikke får opplyst hvor lenge turen skal vare og at ungdommen ikke får være med å bestemme når det er pauser og når det skal drikkes vann. Skjerming er ikke i strid med lovverket. Å beskytte andre beboere fra ungdom som er rusa er i utgangspunktet fornuftig. Men dersom skjermingen innebærer flere dagers isolasjon når ungdommen ikke har ruset seg, er det vanskelig å se at det gjøres for å beskytte de andre beboerne på institusjonen.

Tolv prosent av ungdommene i spørreskjemaundersøkelsen svarer at de føler seg utrygge pga noen av de andre beboerne. Institusjonen plikter å ta hånd om situasjoner hvor ungdom opptrer truende mot andre beboere eller ansatte, og tvangsbruk kan bli benyttet for å skape en slik kontroll. Lovverket spesifiserer imidlertid at tvangsbruk kun skal benyttes når andre lemplige midler har blitt prøvd ut. Dette innebærer at bruk av tvang ikke skal normaliseres som en straffepraksis ved institusjonen. Fra forskningen blir både positive, så vel som negative sider ved tvangsbruk understreket. Bekymringene knytter seg til at grenseoppgangene mellom «unødvendig» og «nødvendig» tvangsbruk i mange tilfeller fremstår som uklar, og at den i for liten grad blir problematisert innad i institusjonene.

Overgrep

Et flertall av ungdommene i vår spørreskjema undersøkelse sier at de føler seg trygge i institusjonene (68 %). Til sammen 11 prosent oppgir at de ikke føler seg trygge på grunn av noen av de som jobber i institusjonen. 41 av 436 ungdommer forteller at de har blitt utsatt for mobbing av noen som jobber i institusjonen. 33 oppgir at de har blitt slått og sparket, og 12 forteller at de har blitt utsatt for seksuelle overgrep av noen som jobber i institusjonen. Vi har som sagt kun svar fra halvparten av ungdommene i målgruppen. Det kan tenkes at noen av de som vi ikke har fått svar fra også ville oppgitt at de har vært utsatt for overgrep. Med bakgrunn i våre tall er det ikke grunnlag for å si at overgrep er et utbredt fenomen i dagens barnevernsinstitusjoner eller noe som kjennetegner hverdagen til ungdom som er bosatt i barnevernsinstitusjon i Norge i dag. Omfanget er i den sammenheng beskjedent. Når det er sagt er det selvfølgelig svært alvorlig at vi har ungdom i dagens barnevernsinstitusjoner som rapporterer at de er utsatt for verbale, fysiske og seksuelle overgrep når de befinner seg under offentlig omsorg.

Ungdommene som rapporterer overgrep er stort sett spredt over ulike institusjoner. Men vi ser at det ved en institusjon finnes fem ungdommer

som oppgir at de har blitt sparket eller slått, hvorav en av disse også oppgir å være utsatt for seksuelle overgrep. Og tre andre ungdommer som oppgir å være utsatt for seksuelle overgrep befinner seg i samme institusjon. Dette kan indikere at enkelte av institusjonene opplever en større oppsamling av problemer enn andre institusjoner. Undersøkelsen gir ikke svar på om disse overgrepene begås av en eller flere ansatte. Vi vet heller ikke om overgrep, som slag og spark, utgjør engangshendelser eller om de danner en «praksis» på hvordan vanskelige ungdommer håndteres ved institusjonen.

Det er gjort lite forskning på hvilke forhold som bidrar til at unge blir utsatt for overgrep i institusjon. Men forhold som trekkes fram er bl. a. de ansattes kompetanse, styring og organiseringen av institusjonene, institusjonskulturen og de unges status når de er under offentlig omsorg. Tidligere forskningsarbeider har særlig pekt på ledelsessvikt i ansvarsforhold på alle nivåer, manglende retningslinjer og rutiner for intern og ekstern kontroll som kritiske faktorer i denne sammenheng (Colton 2002).

Tilsyn

I *Forskrift om tilsyn med barn i barnevernsinstitusjoner for omsorg og behandling* nedfelles de plikter tilsynet har overfor de unge i institusjon. Tilsynet har en særlig viktig oppgave i form av å utøve ekstern kontroll med institusjonenes praksis og med det sikre at de unges rettigheter ivaretas under oppholdet. Videre skal tilsynet være en lavterskelinstans de unge skal kunne henvende seg til hvis de ønsker å klage på et forhold ved institusjonen. En viktig forutsetning for at de unge benytter seg av denne muligheten er at de har tilstrekkelig med kunnskap om tilsynets rolle og mandat, og videre hvordan de faktisk går frem når de ønsker å kontakte tilsynsmedlemmene.

Syv av ti oppgir at de vet at tilsynet har besøkt institusjonen. Men kun fire av ti er informert om tilsynet gjennom plakater i institusjonen og kun litt under halvparten (45 %) har blitt fortalt hvordan de kan kontakte tilsynet. Av de som har snakket med tilsynet forteller ett flertall at det var godt å bli hørt og at tilsynet var flinke til å snakke med dem. Mindretallet som følte seg overvåket eller ikke forstod noen ting eller svarte «vet ikke» var likevel bekymringsfullt høyt.

I intervjuundersøkelsen kom det fram at besøk av tilsynet ofte foregikk på tider der ungdommene ikke var til stede på institusjonen og at det var uklarerhet omkring hvordan tilsynet jobbet og hva de konkret kunne gjøre for å hjelpe de som klaget. Den jobben tilsynet er satt til å gjøre forutsetter både at tilsynet har makt til å påvirke det som skjer innad i institusjonene og at

ungdommene har tillit til at tilsynet har den tilstrekkelig myndighet og de nødvendige virkemidlene. Når ungdommene forteller at de er usikre på hvordan tilsynet går fram vitner ikke det om tillit. Det bildet ungdommene gir at tilsynet er av noen som kommer og prater med dem, ikke noen som får til endringer og som står på deres side. Dersom dette skal endres, er det nødvendig at tilsynet blir tydeligere. Trolig vil det mest effektive virkemidlet for å synliggjøre egen rolle være at ungdommen ser i praksis at tilsynet har påvirkningskraft og kan endre på forhold ved den enkelte institusjon.

Sosialt liv utenfor institusjonen – venner, fritid og skole

I *Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i institusjon* (kap.2) rettes fokus mot vern av personlig integritet (§ 5). Med betydning for de unges sosiale liv i og utenfor institusjonen vektlegges her blant annet at ungdommene skal kunne ha det samvær med andre som de måtte ønske, delta i utformingen av institusjonens daglige liv og ha anledning til å kunne dyrke sine personlige interesser og fritidsaktiviteter. Variable som alder, modenhet, formål med oppholdet og institusjonens ansvar for trivsel og trygghet utgjør mulige begrensinger i utøvelsen av denne retten.

Andre undersøkelser har ikke funnet enkle og entydige svar på hvordan ungdommene beskriver det sosiale livet utenfor institusjonen. Tvert i mot er det mange motsetninger. Imidlertid er det funnet enkelte tendenser i undersøkelsene når det gjelder relasjoner mellom beboernes kontakt med verden utenfor institusjonen.

Institusjonene er ikke et lukket og isolert rom fra omverdenen

Et stort flertall av ungdommene i vår undersøkelse oppgir at de har flere venner, både i og utenfor institusjonen de bor i. Videre forteller ni av ti at de som jobber i institusjonen hjelper dem til å delta i fritidsaktiviteter.

I §§ 6 og 7 nedfelles henholdsvis ungdommenes rett til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens områder og motta besøk. Igjen med visse begrensninger knyttet til oppholdsvedtak og institusjonens ansvar. Med mindre ungdommens plasseringsvedtak regulerer kontakten skal institusjonene arbeide for å fremme kontakten mellom familien/pårørende og beboer. Nesten halvparten av de som har svart på spørreskjemaundersøkelsen ønsker å være mer sammen med familien enn de er i dag. Det kan tenkes at mange vet at dette ikke er mulig fordi det vil skade dem å ha mer kontakt med familien. Ungdommene kan ha som en del av ønsket at deres nærmeste

fungerer bedre enn i dag, slik at de kan være del av en familie som andre ungdommer.

Opplæringsansvaret for barn og unge i barnevernsinstitusjoner er regulert i Opplæringslova § 13-2. Det er fylkeskommunen som har ansvar for å oppfylle retten til grunnskoleopplæring, spesialpedagogisk hjelp og videregående opplæring for barn og unge bosatt i offentlige og private barnevernsinstitusjoner. De fleste ungdommene i vår spørreskjemaundersøkelse opplevde at de som jobber i barnevernsinstitusjonene stilte opp for dem ved å samarbeide med skolen. I likhet med tidligere undersøkelser (Havik 2003 og Clifford & Arnesen 1997) finner også vi at overraskende mange av de unge på institusjon gleder seg til å gå på skolen. De fleste fordi de møter venner der, men flere sier også at det er fordi de liker å jobbe med fag. I Havik sin studie finner man at trivsel på skolen hadde mer sammenheng med hvordan medelevene på skolen ble oppfattet, enn å gjøre det godt faglig. Trivsel oppgis også som den viktigste grunnen til at ungdommene gledet seg til å gå på skolen i vår undersøkelse. Det var imidlertid også overraskende mange (122) som sa at de gledet seg til å gå på skolen fordi de likte å jobbe med fag. Vi mener undersøkelsen vi har gjennomført kan gi et mer representativt bilde enn tidligere gjennomførte kvalitative studier der man har snakket med et mindre antall ungdommer. Våre resultater kan tyde på at skolen er en arena der ungdommene ikke føler seg spesielle, men får bekreftelse på at de er som annen ungdom.

Hovedinntrykket fra surveyen vi har gjennomført er at det er få ungdommer som opplever institusjonen som et lukket rom. I de kvalitative intervjuene har vi kommet i tale med enkelte ungdommer som ikke får ha så mye kontakt med omverdenen som de ønsker. Disse ungdommene forteller for eksempel at mange møter kommer i veien for deres egne fritidsaktiviteter. Det er ikke nødvendigvis noe galt i at ungdom i en kortere eller lengre periode må prioritere disse møtene, som er ment å skulle være positive for deres livsførsel på lengre sikt. Imidlertid bør det da være klart at møtene faktisk har betydning for livet på institusjonen og for ungdommenes utvikling.

Arbeidstidsordninger

Tredelt eller todelt skift er den mest brukte turnusordningen fulgt av kort medleverturnus. Det er et fåtall institusjoner som praktiserer lang turnusordning. I analysene av forskjeller i svarene som ungdom i institusjoner med ulike arbeidstidsordninger oppgir har vi kontrollert for kjønn, alder og

ungdommenes problematikk, dvs om de har opphold på grunn av omsorgs-
svikt eller atferdsproblemer. Antallet institusjoner med lang medleverturnus
er så lite at de er utelatt i sammenligningen og blir omtalt for seg.

De bivariate analysene viser at ungdom som bor i institusjoner med
tre delt turnus og kort medleverturnus svarer likt på en rekke spørsmål. De
spørsmålene som vi finner noen forskjeller for, forsvinner når vi kontrollerer
for andre variabler i de multivariate analysene. Det er kun fortsatt en
forskjell for spørsmålet om trygghet. En større andel ungdommer som bor i
institusjoner med tre delt turnus føler seg trygge sammenlignet med ungdom
som bor i institusjoner med kort medleverordning.

Det at vi ikke finner forskjeller kan være uttrykk for at de to arbeids-
tidsordningene egentlig ikke er så forskjellige. Voksne, både i institusjoner
med tre delt turnus og kort medlever turnus, bor for eksempel ikke sammen
med ungdommene over tid.

Både ekstravakter og det at de voksne oppholder seg for kort tid i institusjonen oppleves som et problem for ungdommene

Godt over 40 prosent av ungdommene sier at det ofte er ekstravakter i insti-
tusjonen, og syv av ti av disse sier at de opplever dette som slitsomt. Det er
også flere av ungdommene som skulle ønske at voksne som de har knyttet
seg spesielt til kan være mer i institusjonen enn tilfellet er i dag.

Ungdom med atferdsproblemer i institusjoner med lange medleverordninger

De fleste ungdommene som bor i institusjoner med lange medleverordninger
har opphold på grunn av atferdsproblemer. Sammenlignet med ungdommer i
institusjoner med de to andre arbeidstidsordningene er det en litt større andel
som oppgir at de trives, føler seg trygge i institusjonen, kan snakke med de
voksne når de er lei seg, og har blitt informert om rettigheter i institusjonen.
Ungdommene i disse institusjonene oppgir også i minst grad at de skulle
ønske de voksne var mer til stede. Det er imidlertid også størst variasjon i
svarene til ungdommene i denne typen institusjoner. De er enten positive
eller negative, få oppgir moderate svar. Sammenlignet med institusjoner med
de to andre arbeidstidsordningene oppgir ungdom på steder med lang
medleverordning at de vet at tilsynet har vært på besøk og at de har snakket
med dem. Heller ikke når det gjelder lang medleverturnus er det klare
indikatorer på om arbeidstidsordningen har betydning for kvaliteten på
oppholdet.

I intervjuundersøkelsen kom det fram at relasjonene til de som er på jobb til enhver tid er viktig ved institusjoner som har vakter som varer over flere døgn. På institusjoner med lang medleverturnus hvor de ansatte er på jobb i mer enn to uker blir dette særlig viktig. Det som er turnusens styrke, at de voksne er der lenge av gangen, er samtidig dens svakhet i og med at perioden med lav trivsel blir lang for en ungdom som ikke har en god relasjon til noen av de ansatte som er på jobb.

Kunnskapsbehov og veien videre

Den undersøkelsen vi har gjennomført er den første av sitt slag i Norge fordi den er så vidt omfattende, og fordi den fokuserer på temaer det ikke har vært vanlig å ta opp i de få, mindre omfattende undersøkelsene som hittil har vært gjennomført. Den parallelle undersøkelsen av arbeidstidsordninger i barnevernsinstitusjoner av Olberg og Pettersen (2006), er også et viktig bidrag som frembringer ny kunnskap. En spørreskjema undersøkelse, som vi har gjennomført, har imidlertid noen begrensninger når det gjelder å gå i dybden og skaffe til veie detaljert informasjon. Vi har klart å besvare noen spørsmål ved hjelp av de dataene som vi har samlet inn, samtidig så ser vi at disse funnene reiser en rekke spørsmål som vi trenger mer kunnskap om. Videre, så har vi ikke svar fra halvparten av ungdommene i målgruppa for denne studien. Vi vet at gutter med atferdsproblemer er underrepresentert. Vi vet også at ungdom i institusjoner med lang medleverordning, dvs. ulike typer kollektiver, er underrepresentert. Vi har fått litt få respondenter fra den gruppa som kanskje finner det vanskeligst å akseptere institusjonsplassering og samtidig stiller institusjonene overfor store utfordringer, nemlig unge som er plassert etter atferdsparagrafene. Det blir en viktig utfordring framover å klare å utforme forskning der det også er mulig å få flere av disse ungdommene i tale.

Det er vår vurdering at Barne- og likestillingsdepartementet og Bufdirektoratet bør ta initiativ til *jevnlige brukerundersøkelser* blant ungdom i alle landets institusjoner, som en del av den løpende kvalitetssikringen av arbeidet. Dette kan gi verdifull informasjon om endringer som skjer over tid, om hvor utfordringene er når det gjelder utvikling av institusjonene og sist, men ikke minst om hvor risikoen for negativ utvikling er størst.

Brukerundersøkelsen viser at det er et utviklingspotensiale for institusjonene når det gjelder å formidle informasjon om ungdommenes rettigheter på en meningsfylt måte for dem. Resultatene viser også at tilsynet sannsynligvis kan organiseres og fungere på måter som gjør det enklere og

mer meningsfylt for ungdom å kontakte dem om forhold de reagerer på ved institusjonen. Her vil vi foreslå at det igangsettes et *utviklingsprosjekt* i forhold til noen institusjoner, for eksempel 1–2 institusjoner av hver av de tre typene som er identifisert her i hver av de fem regionene. Ungdommene bør trekkes aktivt inn i dette arbeidet. Videre vil vi foreslå at det initieres *følgforskning parallelt*, samt et *eget forskningsprosjekt rettet mot hvordan tilsynet fungerer*.

Brukerundersøkelsen viser også at skolen er et viktig og vanskelig område for ungdommer som er plassert i institusjon. Vi vil her foreslå et *utviklingsprosjekt* i tråd med det britiske prosjektet som ble beskrevet i kapittel 2, med sikte på å få til et helhetlig grep på skolegangen til all ungdom i barnevernsinstitusjon. Mangelfull skolegang blir spesielt kritisk for denne gruppa, ettersom videregående utdanning nå nesten er en forutsetning for å bli inkludert i arbeidslivet.

Ungdommene formidlet mye positivt om det sosiale livet i og utenfor institusjonen, og grad av tillit til de voksne i institusjonene. Med forbehold om at unge med atferdsvansker ikke utgjorde en veldig stor andel av respondentene, og at det var spesielt få unge i kollektiver og andre institusjoner med lang medleverturnus, vil vi påpeke at *unge med atferdsvansker* ser ut til å være en spesielt utsatt og utfordrende gruppe. Igjen kunne det være aktuelt med et *utviklingsprosjekt* som rettes spesielt mot institusjoner som har en stor andel unge med atferdsvansker, med sikte på å utvikle spesiell metodikk når det gjelder ivaretagelse av rettigheter på en meningsfylt måte for ungdommene så vel som metodikk for å få til så høy grad av trivsel som mulig under oppholdet og fokus på ungdommenes skolegang.

Ut fra brukerundersøkelsen er det ikke mulig å komme med klare anbefalinger om hvilken av de tre arbeidstypene som ser ut til å egne seg best i forhold til ungdommenes behov. Vi finner i denne undersøkelsen små/ingen forskjeller i svarene til ungdom som bor i institusjoner med tredelt turnus og korte medleverordninger. Det som ser ut til å være den største utfordringen i spørsmålet om sammenheng mellom arbeidstid og kvaliteten på oppholdet er bruk av ekstravakter, og at ungdom skulle ønske at voksne som de har knyttet seg til i institusjonen var mer tilstede. Færre voksne i institusjonen, som ungdommene kan stole på, kan kanskje også være med på å forhindre ulike typer av overgrep mot ungdommene. Gjennomtrekken blir mindre, og ungdommene kan kanskje i større grad tørre å betro seg til voksne som de har et godt forhold til når de også er mer sammen med dem.

**DET KONGELIGE
BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENT**

NOVA og Fafo

Deres ref

Vår ref

Dato
24 .05.2006

Barne- og likestillingsdepartementets oppfølging av informasjon fra oppdragstaker i undersøkelsesperioden

Ansvarlige for gjennomføring av brukerundersøkelsen i barneverninstitusjonene, NOVA og Fafo, tok kontakt med departementet da svarene forelå. Bakgrunnen var at 12 ungdommer hadde krysset av for å ha opplevd seksuelle overgrep på institusjonen.

Departementet tok disse opplysningene alvorlig. For å drøfte videre oppfølging, hadde departementet et møte med representanter for Riksadvokaten og Politidirektoratet. En anonym spørreskjemaundersøkelse er et dårlig grunnlag for en anmeldelse til politiet, uten mer konkrete indikasjoner om at overgrep kan ha funnet sted. Departementet besluttet derfor, etter at nevnte møte var gjennomført, i første omgang å gjennomføre ekstraordinære individtilsyn gjennom fylkesmannen for å søke å avdekke eventuelle overgrep. Dersom tilsynet ga grunnlag for mistanke om overgrep, ville det gitt grunnlag for anmeldelse til politiet.

På bakgrunn av opplysningenes alvorlige karakter fikk departementet kunnskap om hvilke institusjoner som var omfattet av påstander om seksuelle overgrep fra MMI, som hadde ansvaret for utsending og innsamling av spørreskjemaene. I og med at undersøkelsen var anonym, var det ikke mulig å få annen personidentifiserbar informasjon. Deltakerne i undersøkelsen var også lovet anonymitet.

Det ble deretter tatt kontakt med de fylkesmennene som hadde tilsynsansvar med de berørte institusjonene. Fylkesmennene ble informert om saken og bedt om straks å iverksette individtilsyn. Av hensyn til ungdommene understreket departementet viktigheten av at institusjonsledelsen og ansatte ikke skulle gjøres kjent med

bakgrunnen for dette tilsynet.

Tilsynsmyndigheten snakket med alle barna/ungdommene på de aktuelle institusjonene, med unntak av noen svært få som hadde flyttet fra institusjonen eller ikke ønsket å samtale med tilsynsmyndigheten.

Gjennom tilsynene framkom det ikke informasjon som gav fylkesmennene grunn til mistanke om at noen av beboerne var utsatt for seksuelle overgrep. Det er likevel ikke mulig å si med sikkerhet at dette ikke har skjedd.

Ett forhold som kan karakteriseres som seksuell trakassering ble avdekket. Forholdet ble rapportert til ledelsen ved institusjonen og til regionalt barnevern, og blir fulgt opp. Vedkommende er ikke lenger i arbeid ved institusjonen.

At fylkesmennene ikke har fått opplysninger som bekrefter funnene i undersøkelsen, kan skyldes at barna/ungdommene ikke har tilstrekkelig tillit eller fortrolighet til tilsynsmyndigheten til å ville fortelle om temaer som er så vidt ømtålige og skambelagt som seksuelle overgrep, selv om mange av embetene har god kompetanse og lang erfaring i å snakke med barn. Det kan heller ikke sees bort fra at svarene i undersøkelsen ikke avspeiler de faktiske forholdene. For eksempel har man fra store anonyme spørreskjemaundersøkelser blant ungdom erfaring for at enkelte ungdommer avgir useriøse svar.

Det er uakseptabelt dersom ungdom i barneverninstitusjoner utsettes for noen form for overgrep. Departementet vil derfor fortsette å sette søkelyset på problematikken. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er gitt i oppgave å gjennomgå hvordan institusjonene arbeider systematisk for å hindre at ulike typer overgrep skjer. Departementet anser det som sentralt at institusjonene har systemer for å hindre overgrep.

Videre vil departementet ha fokus på tilsynet. I 2006 er fylkesmennene bedt om å ha et særlig fokus på ivaretagelse av beboernes rettigheter ved opphold på barneverninstitusjon. Videre er departementet opptatt av å sikre kvaliteten på individtilsynet og systemrevisjonen. Departementet arbeider blant annet nå med et opplæringsprogram som skal tilbys fylkesmennene, om samtaler med barn på barneverninstitusjoner.

Med hilsen

Haktor Helland (e.f.)

Eirunn Lysø

Summary

This report presents results from the first countrywide questionnaire study including users of residential care ever conducted in Norway. 436 boys and girls from 114 residential child welfare units participated during the autumn of 2005, a response rate of 57 %. All were in long-term placement, and they were aged 13 and older. In addition the directors of the care units filled in a separate questionnaire, and twelve youth from seven different units were interviewed in order to supplement and further elucidate important themes from the questionnaires. As part of the preparation to the study a knowledge status was done, in particular concerning young people's rights in residential care.

The starting point of the study was lack of knowledge about how rights are honoured in residential care according to the young people themselves, and to what extent they think that the way the staff organize their working shifts influences the quality of the care and treatment they receive. Based on this four research questions were formulated:

- To what extent are the rights of the young people honoured while they remain in residential care?
- Do young people become victims of various kinds of abuse while in residential care?
- How do young people themselves describe their daily lives inside and outside the care unit?
- Is there a relationship between the quality of care and treatment and the ways the staff organize their working shifts?

The results from the questionnaire study and the interviews show a many-faceted picture of the young people and the ways they experienced their care situation. We have received many positive messages – for instance, a clear majority of the respondents knew why they were in care, they felt safe in their residential unit, they trusted one, several or all the adults working there, they found the staff congenial, and they received help with school work as well as leisure activities.

On the other hand, a little below half of the young people said they did not know how long they were going to remain in care, they did not know of any plan for their stay, and no more than just below half answered that they

had been informed about their rights while in the residential unit. Based on this it is a challenge to develop further approaches to informing young people about their rights in ways that are both relevant and clear to those involved. An additional challenge is to include the question of honouring young people's rights as an integral part of the daily life in the institutions.

The State Inspectorate plays a particularly important role because this body is responsible for controlling the practices of the residential units, and the ways the young people's rights are safeguarded. Further, the Inspectorate is supposed to be easy to contact by the young people if they have any complaints. Here again the results were many-faceted – while seven out of ten responded that they knew that the Inspectorate had visited their care unit, less than half stated that they had been informed about the role of the Inspectorate or had been told how to contact them on their own initiative. While a majority thought that contact with the Inspectorate had been a positive experience, an alarmingly large minority were far less positive. Based on this there seems to exist a need to look for ways of organizing the inspections in ways that match the young people and their need better.

Our main impression from the survey is that few of the young people experienced the residential unit as closed off from the surrounding world. A large majority responded that they had several friends, both within and outside the institution. Nine out of ten also mentioned that adults helped them to participate in leisure activities. In addition most felt that the adults cooperated with the schools they attended. Further, surprisingly many seemed to look forward to going to school, both because they met friends there and because of the school work.

Our data do not make it possible to conclude that the respondents seemed to prefer some types of shift organization more than others.

During later years several hearings have been conducted concerning Norwegian residential care, and several instances of abuse have been uncovered. Although most of these seem to have taken place in the past, we wanted to ask the young people about their experiences with being bullied, hit or kicked, or sexually abused while in residential care. Just below 10 % responded that they had been bullied by one or more grown-ups working in the residential unit, 7,5 % responded that they had been hit or kicked, and just below 3 % (12) reported instances of sexual abuse. It was up to the young people themselves to define the content of these questions, however, and we did not ask them to exemplify or concretise what they meant by their responses. Thus, we do not know what the responses really express. Nor can we argue that different types of abuse are prevalent in today's residential

care – particularly not with reference to all the positive assessments that were given by the respondents. At the same time we were sufficiently alarmed to decide to inform the Ministry of Children and Equality as soon as the data were available. On their part the Ministry took a series of initiatives, which are described in a letter that is included in this report.

We offer the following recommendations:

- The Ministry of Children and Equality and the Directorate for Children, Youth and Families should initiate regular user surveys in the residential units, as part of the ongoing quality control of the work being done.
- Research-based development should be initiated in order to match the Inspectorate's work better to the needs of young people in residential care. In addition we recommend process evaluation, and separate research aimed at analysing how the Inspectorate fulfils its role with regard to young people in residential care.
- Research-based development should be initiated in order to achieve an overall control with the schooling young people in residential care receive.
- Young people with antisocial problems seem to be a particularly vulnerable and challenging group. We suggest research-based development aimed at residential units with a large proportion of these young people, in order to develop best practices with regard to safeguarding their rights in meaningful ways for them, making this part of the daily life of the units, and in order to achieve their well-being to as large an extent as possible.

Litteraturliste

- Andreassen T. (2003): «*Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?*» Oslo: Kommuneforlaget.
- Arnesen B. (?): «*Når plassering på barneverninstitusjon er en endeholdeplass for ungdommene.*» Midt-norsk kompetansesenter for atferd. www.mka.no/pub/artikler.html. Nedlastet: 27-05-05.
- Asbøll T. (2004): «*De kunne kanskje ha brydd seg litt mer. En kvalitativ kasusstudie om ungdommer bosatt i barnevernsinstitusjon og det økologiske nettverket rundt dem.*» Hovedoppgave i Allmennpedagogikk. Pedagogisk Institutt, NTNU.
- Barnevernloven – Lov om barneverntjenester av 17.juli 1992.
- Brottveit Å. (1995): «*Men etterpå blir det jo en helt annen ting. En undersøkelse av 11 ungdommers erfaringer med barnevernsinstitusjonen Skogtun (Hedmark).*» Arbeidsrapport nr 3 fra Diakonhjemmets høgskolesenter, forskningsavdelingen.
- Bø, Bente Puntervold, Maja Rasmussen og Nina Aannestad (2004). *Innvandrerungdom på barneverninstitusjon*. HiO-rapport nr 19. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Børresen P. (2004): «*Ungdom og barnevern. Rettigheter og plikter i Barnevernet.*» Working Papers Series nr 8. Fakultet for økonomi- og samfunnsfag, Høgskolen i Agder. Kristiansand.
- Colton M. (2002): «*Abuse in Residential Child Care Institutions*» i *Children & Society*. Eds.: Pugh G. & Parton N. Vol.16, no 1. s. 33–44. Wiley & Sons Ltd. England.
- Falck S. (2005): «*Mellom straff og behandling. Tvangsplassering av ungdom med alvorlige adferdsvansker.*» Oslo: Kommuneforlaget.
- Grinde T.V. (1993): «*Kunnskapsstatus for barnevernet*» i «*Barnevern på barns premisser*». Backe-Hansen E. og Havik T. (red)
- Harker R.M et al. (2003): «*Who Takes Care of Education? Looked After Children's Perceptions of Support for Educational Progress*» i *Child & Family Social Work*. Ed.: Biehul N. Vol.8, no2. Blackwell Publishing Ltd. England.
- Harker R.M. et al. (2004): «*More Than Sum of its Parts? Inter-professional Working in the Education of Looked After Children*» i *Children & Society*. Eds.: Pugh G. & Parton N. Vol.18, no 3. Wiley & Sons Ltd. England.
- Havik T. (2003): «*Barnevernsbarna i skolen – hvordan har de det egentlig? Barnas, foreldrenes og klassestyrerens oppfatninger.*» s.93–109 i «*Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi.*» Backe-Hansen E. (red). Oslo: Gyldendal.
- Hellevik O. (1977/91). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetet i Oslo. Oslo.

- Hearn J. (1999): «Ageism, Violence and Abuse – Theoretical and Practical Perspectives on the Links between Child abuse and Elder Abuse» i «*Children, Child Abuse and Child Protection*» utgitt av The Violence Against Children Study Group. 1999. Wiley & Sons, New York.
- Hennum N.(1991): «*Det organiserte nederlaget. Krise- og utredningsinstitusjoners vanskelige stilling*». Rapport nr 1 fra Barnevernets utviklingscenter.
- Hennum N. (1997): «*Den komplekse virkelighet. Krise- og utredningsinstitusjoners tvetydige verden*». NOVA Rapport 11/97.
- Hennum N. (1999): «Hvordan forstår institusjoner ungdom?» i *Barn nr 1*. Norsk senter for barneforskning. Trondheim. s.70–83.
- Hetle, A., Sørvig, R. & Heen, H. (1997). *Hjem – utvikling – arbeidsplass. En evaluering av erfaringer med alternative arbeidstidsordninger ved fire barnevernsinstitusjoner*. Oslo: AFI, rapport 5/97.
- Hosmer D.W. og S. Lemeshow (1989): *Applied Logistic regression*. Wiley and Sons. New York.
- Jessen J. T (1999): «*Ungdom på tvang i åpen institusjon – evaluering av Villa Sole en langtidsinstitusjon for ungdom med alvorlige adferdsvansker.*» NOVA Rapport 5/99.
- Jonsson B. (1990): «*En gång Skå-pojke... – en studie av 20 f d Skå-pojkers erfarenheter av Barnbyn Skå.*» Rapport i Socialt arbete nr 49. Socialhögskolan, Akademiktryck AB: Stockholms Universitet.
- Kjellebold I. (2001): «Barnevern for ei ny tid» i *Embla nr 2*. s. 34–40.
- Levin C. (1997): «*Ungdomar i tvångsvård. Råbyundersökning 94*». Rapport nr 2. Statens institutionsstyrelse, Fou enheten. Sverige.
- Myers J., O'Neill T. & Jones J. (1999): «Preventing Institutional Abuse: An Exploration of Childrens Rights, Needs and Participation in Residential Care» i «*Children, Child Abuse and Child Protection*» utgitt av The Violence Against Children Study Group. 1999. Wiley & Sons, New York.
- Munro E. (2001): «Empowering Looked-After Children» i *Child and Family Social Work. Ed.: Biehl N. Vol.6, no.2 s. 129-137*. Blackwell Publishing Ltd. England.
- Ollestad A. & Tveit A.(1996a): «*Barnevernsbarna – En segregert gruppe i skolen. En undersøkelse om grunnskoletilbudet til barn og unge bosatt i fylkeskommunale barnevernsinstitusjoner.*» Rogneby kompetansesenter, Norge.
- Ollestad A. & Tveit A. (1996b): «Barnevernsbarn i institusjon – blir deres rettigheter ivaretatt?» i *Spesialpedagogikk nr 6*. s. 30–35.
- Rapport levert av faggruppe (1995): «*Utredning av de faglige forutsetningene for arbeid med ungdom plassert etter Lov om barneverntjenester §§ 4-24 og 4-26.*» Barne- og familiedepartementet.

Sandbæk, M. (2002): *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpe-tjenester*. NOVA Rapport 14/2002.

Smith C. (1997): Children's Rights: Have Carers Abandoned Values? i *Children & Society*. Eds.: Pugh G. & Parton P. Vol. 11, nr 1. s.3–15. Wiley & Sons Ltd. England.

Stiftelsen Ällmanna Barnhusets konferens 31.mars–2.april 2003: «*Ingen enkel fråga – barns rätt att komma till tals i social barnavård, familjerätt och rättsväsende.*» BodiniTryck AB, Sundbyberg. Sverige.

Svendsen M.(2002): «*Barnevernsinstitusjoner i Oslo – om ungdoms opplevelser knyttet til motivasjon, relasjoner og tillit*». Hovedoppgave ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.

Tjelflaat et al. (2003): «*Barneverninstitusjonen – nødvendig men ikke god nok*». Rapport nr 10 fra Barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge.

Vedlegg 1: Tabeller

Tabell v7.1 Svarpersoner er ungdom 13 år og eldre som er langtids plassert i barnevernsinstitusjoner. Faktorer som påvirker sannsynligheten for: å føle seg trygg i institusjon, stole på de som jobber i institusjonen, og om det er slitsomt med ekstravakter. Justerte Odds-rater.

	Trygg (N=129)	Stole på (N=146)	Slitsomt med ekstravakter ⁴⁵ (N=76)
Om bor i institusjon med kort medleverordning	,41**	,54	2,08
Om er jente	,51	,67	2,91***
Alder	1,19	1,09	1,49
Om har opphold pga atferdsproblemer	1,02	,53	3,0

*Signifikant på 1% nivå

**Signifikant på 5% nivå

***Signifikant på 10% nivå

De avhengige variablene viser om ungdommene har krysset av for at:

1. de føler seg trygg i institusjonen
2. stoler på de voksne i institusjonen
3. Syns det er slitsomt med ekstravakter

På variabelen arbeidstidsordning har kort medleverordning fått verdien 1, og tredelt turnus verdien 0. Jente har fått verdien 1 og gutt verdien 0 på kjønnsvariabelen. Aldersvariabelen er kontinuerlig. På variabelen problematikk som ligger til grunn for plassering har adferdsplassering fått verdien 1 og plassering på grunn av omsorgssvikt verdien 0.

⁴⁵ N er lav fordi det er kun svar fra de som har oppgitt at de ofte opplever at det er ekstravakter i institusjonen som har svart på spørsmålet om de opplever dette som slitsomt.

Tabell v7.2 Svarpersoner er ungdom 13 år og eldre som er langtidsplassert i barneverns-institusjoner. Faktorer som påvirker sannsynligheten for å si at de får hjelp til å delta i fritidsaktiviteter, at de mener de har nok kontakt med familien, og til at de har lov til å ha mobil i institusjonen. Justerte Odds- rater.

	Fritids- aktiviteter (N=145)	Kontakt med familien (N=146)	Mobil i institusjonen (N=144)
Om bor i institusjoner med kort medleverordning	1,1	1,58	2,0
Om er jente	,75	,82	,28***
Alder	,86	,69**	,75
Om har opphold pga adferdsproblem	,42**	1,87	7,7*

*Signifikant på 1% nivå

**Signifikant på 5% nivå

***Signifikant på 10% nivå

De avhengige variablene viser om ungdommene har krysset av for at:

1. De får hjelp av de voksne til å delta på fritidsaktiviteter
2. At de skulle ønske de kunne ha mer kontakt med familien
3. At mobilen er tatt fra dem hele tiden

På variabelen arbeidstidsordning har kort medleverordning fått verdien 1, og tredelt turnus verdien 0. Jente har fått verdien 1 og gutt verdien 0 på kjønnsvariabelen. Aldersvariabelen er kontinuerlig. På variabelen problematikk som ligger til grunn for plassering har adferdsplassering fått verdien 1 og plassering på grunn av omsorgssvikt fått verdien 0.

Tabell v7.3 Svarpersoner er ungdom 13 år og eldre som er langtidsplassert i barneverns-institusjoner. Faktorer som påvirker sannsynligheten for om de har blitt informert om, og hatt kontakt med tilsynet. Justerte Odds- rater.

	Sett plakat om tilsyn (N=142)	Informert om hvordan kontakte tilsyn (N=143)	Hatt besøk av tilsyn (N=145)	Snakket med tilsyn (N=146)
Om bor i institusjoner med kort medleverordning	1,64	,96	1,38	1,09
Om er jente	,89	,86	1,85	1,44
Alder	,83	1,00	1,00	,80
Om har opphold pga adferdsproblem	,63	,74	1,00	1,44

De avhengige variablene viser om ungdommene har krysset av:

1. Om de har sett en plakat om tilsynet i institusjonen
2. Om de har blitt informert om hvordan de kan kontakte tilsynet
3. Om de har hatt besøk av tilsynet
4. Om de har snakket med tilsynet

På variabelen arbeidstidsordning har kort medleverordning fått verdien 1, og tredelt turnus verdien 0. Jente har fått verdien 1 og gutt verdien 0 på kjønnsvariabelen. Aldersvariabelen er kontinuerlig. På variabelen problematikk som ligger til grunn for plassering har adferdsplassering fått verdien 1 og plassering på grunn av omsorgssvikt fått verdien 0.

Vedlegg 2: Spørreskjema til ungdommene

**BRUKERUNDERSØKELSE I
UNGDOMSINSTITUSJONER**

Prosjekt	74922U
Skjemanummer	

Takk for at du vil være med i undersøkelsen!

Du svarer på spørsmålene ved å sette en ring rundt tallet for det svaret som passer best for deg.

På noen spørsmål skal du gi bare ett svar (det vil si at du skal sette ring rundt bare ett tall) og på andre spørsmål kan du gi flere svar (det vil si at du kan sette ring rundt flere tall).

Følg beskjedene i skjemaet, de forteller deg hva du skal gjøre.

Lykke til!

Først vil vi stille noen spørsmål om de som jobber her	
1	Hvor lett er det å snakke med de voksne her om at du er lei deg?
	ETT SVAR
Svært lett	1
Ganske lett	2
Hverken lett eller vanskelig	3
Litt vanskelig	4
Svært vanskelig	5
Uaktuelt, jeg har ikke vært lei meg	6
Vet ikke	7
2	Er de voksne her hyggelige å være sammen med?
	ETT SVAR
Ja, en av de voksne	1
Ja, noen av de voksne	2
Ja, de fleste / alle voksne	3
Nei, ingen av de voksne	4
Vet ikke	5
3	Er det noen av de voksne her du stoler på?
	ETT SVAR
Ja, en av de voksne	1
Ja, noen av de voksne	2
Ja, de fleste / alle voksne	3
Nei, ingen av de voksne	4
Vet ikke	5

4 Føler du deg trygg her?	ETT SVAR
Ja.....	01
Nei, jeg føler meg ikke trygg på grunn av noen av de andre ungdommene som er her.....	02
Nei, jeg føler meg ikke trygg på grunn av noen av de voksne som er her.....	03
Nei, på grunn av andre ting _____	
Vet ikke.....	99
5 Har du blitt utsatt for noen av følgende overgrep fra de som jobber her?	GJERNE FLERE SVAR
Mobbing.....	1,
Seksuelle overgrep.....	2,
Slag/spark.....	3,
Holdt fast	4,
Skjerming.....	5,
Annet	6,
Nei, har ikke blitt utsatt for overgrep.....	7,
Vet ikke.....	8.
6 Synes du de voksne...?	ETT SVAR
Skal være her lengre tid av gangen enn de er i dag.....	1
Skal være her kortere tid av gangen enn de er i dag.	2
Er her passelig sånn som det er nå.....	3
Det spiller ingen rolle hvor lenge de voksne er her av gangen.....	4
Vet ikke.....	5
7 Er det ofte ekstravakter her?	ETT SVAR
Ja (Merk av, gå til spm.⇒ 8)	1
Nei (Merk av, gå til spm.⇒ 9)	2
Vet ikke (Merk av, gå til spm.⇒ 9)	3
SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET DERSOM DU SVARTE JA PÅ SPØRSMÅL 7 .	
8 Hvordan opplever du det at det ofte er ekstravakter her?	ETT SVAR
Det er litt slitsomt.....	1
Det spiller ingen rolle.....	2
Det er fint.....	3
Vet ikke.....	4
TIL ALLE	
9 Er det en eller flere voksne her som har mye kontakt med deg?	ETT SVAR
Ja, en (Merk av, gå til spm.⇒ 10)	1
Ja, flere / alle (Merk av, gå til spm.⇒ 10)	2
Nei, ingen (Merk av, gå til spm.⇒ 13)	3
Vet ikke (Merk av, gå til spm.⇒ 13)	4

3

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET DERSOM DU SVARTE JA PÅ SPØRSMÅL 9 .

10 Har denne eller disse personen(e) en spesiell betydning for deg?

ETT SVAR

- Ja..... 1
 Nei (Merk av, gå til spm.⇒ 12)..... 2
 Vet ikke (Merk av, gå til spm.⇒ 12)..... 3

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET DERSOM DU SVARTE JA PÅ SPØRSMÅL 10 .

11 Her kan du skrive litt om hvorfor denne/disse personen(e) betyr noe spesielt for deg:

NOTER _____

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET DERSOM DU SVARTE JA PÅ SPØRSMÅL 9 .

12 Skulle du ønske at denne / disse personene var her mer?

ETT SVAR

- Ja..... 1
 Nei..... 2
 Vet ikke..... 3

TIL ALLE

Nå kommer noen spørsmål om du blir fortalt om det du trenger å få vite, og om du får lov til å være med på å bestemme hvordan du skal ha det her.

13 Har du blitt fortalt hvorfor du er her?

ETT SVAR

- Ja..... 1
 Nei (Merk av, gå til spm.⇒ 15)..... 2
 Vet ikke (Merk av, gå til spm.⇒ 15)..... 3

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET DERSOM DU SVARTE JA PÅ SPØRSMÅL 13

14 Hvem har fortalt deg hvorfor du er her?

GJERNE FLERE SVAR

- Advokat..... 1,
 Saksbehandler i barnevernet..... 2,
 Voksne her..... 3,
 Foreldre eller annen familie..... 4,
 Andre..... 5.

TIL ALLE

15 Har du blitt fortalt om dine rettigheter her på institusjonen i forhold til lovverket?

ETT SVAR

- Ja, de fleste/alle..... 1
 Ja, noen..... 2
 Ja, men svært få..... 3
 Nei, ingen..... 4
 Vet ikke..... 5

4

16	Kjenner du til at det har blitt laget en plan for oppholdet ditt her?	ETT SVAR
	Ja.....	1
	Nei.....	2
	Vet ikke.....	3
17	Har du vært til stede på møter som har handlet om hvordan oppholdet ditt her skal være?	ETT SVAR
	Ja.....	1
	Nei.....	2
	Vet ikke.....	3
18	Har du blitt fortalt hvor lenge du skal være her?	ETT SVAR
	Ja.....	1
	Nei.....	2
	Vet ikke.....	3
19	Synes du det er for mange, passelig eller for få regler om hvordan det skal være her på huset?	ETT SVAR
	For mange regler.....	1
	Passelig med regler.....	2
	For få regler.....	3
	Vet ikke.....	4
20	Hva synes du om reglene her? Synes du de er...?	ETT SVAR
	For strenge.....	1
	Passelig strenge.....	2
	For lite strenge.....	3
	Vet ikke.....	4
21	Får du lov til å ha mobiltelefonen hos deg?	ETT SVAR
	Hele tiden.....	1
	Bare til bestemte tider.....	2
	Den er tatt fra meg hele tiden.....	3
	Uaktuelt, jeg har ikke mobiltelefon.....	4
	Annet.....	5
	Vet ikke.....	6
22	Får du lov til å være med å bestemme hvordan dere skal ha det her?	ETT SVAR
	Ja, mye.....	1
	Ja, noe.....	2
	Nei, lite.....	3
	Nei, ingenting.....	4
	Vet ikke.....	5
23	Er de voksne for mye, passelig eller for lite sammen med dere?	ETT SVAR
	De er for mye sammen med oss.....	1
	Passelig.....	2
	De er for lite sammen med oss.....	3
	Vet ikke.....	4

5

24	Får du være for deg selv her så mye som du ønsker?	ETT SVAR
	Ja.....	1
	Nei.....	2
	Vet ikke.....	3
25	Hvor mange venner har du her?	ETT SVAR
	En venn.....	1
	Flere venner.....	2
	Ingen venner.....	3
	Vet ikke.....	4
26	Hjelper de voksne her til sånn at du får være med på de fritidsaktivitetene du ønsker (f.eks. fotball, dans, osv.)	ETT SVAR
	Ja, til at jeg kan få være med på mange/alle jeg ønsker.....	1
	Ja, til at jeg kan være med på noen av dem.....	2
	De hjelper kun til at jeg kan være med på noen få fritidsaktiviteter.....	3
	Nei, de hjelper ikke til at jeg kan være med på noen.....	4
	Nei, de prøver å forhindre at jeg deltar på fritidsaktiviteter.....	5
	Vet ikke.....	6
27	Hvor mange venner har du utenfor institusjonen du bor på?	ETT SVAR
	En venn.....	1
	Flere venner.....	2
	Ingen venner.....	3
	Vet ikke.....	4
28	Får du være sammen med familien din så mye som du ønsker?	ETT SVAR
	Ja.....	1
	Nei, skulle ønske vi kunne være mer sammen.....	2
	Nei, jeg må være mer sammen med familien enn jeg ønsker.....	3
	Jeg vil ikke være sammen med familien min.....	4
	Vet ikke.....	5
29	Gleder du deg vanligvis til å gå på skolen?	GJERNE FLERE SVAR
	Ja, fordi jeg møter venner der.....	1,
	Ja, fordi jeg lærer og liker å jobbe med fag.....	2,
	Ja, fordi jeg har god kontakt med en eller flere av lærerne.....	3,
	Nei, jeg synes det er vanskelig å være sammen med de andre elevene.....	4,
	Nei, jeg synes det er vanskelig med fagene.....	5,
	Nei, fordi jeg ikke liker en eller flere av lærerne.....	6,
	Jeg er nesten aldri på skolen.....	7,
	Jeg går ikke på skolen.....	8,
	Vet ikke.....	9.

6

30	Har de voksne her du bor mye eller lite kontakt med skolen du går på?	ETT SVAR
	Mye kontakt	1
	Noe kontakt	2
	Lite kontakt	3
	Ingen kontakt	4
	Vet ikke	5

Så kommer noen spørsmål om tilsyn og barneverntjenesten

31	Har du sett en plakat her som forteller om tilsynet? (Det vil si folk som kommer fra fylkesmannen for å undersøke at dere har det bra).	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei	2
	Vet ikke	3

32	Har du fått vite hvem som sitter i tilsynsutvalget?	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei	2
	Vet ikke	3

33	Har du fått vite hvordan du kan kontakte dem?	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei	2
	Vet ikke	3

34	Har du selv noen gang tatt kontakt med tilsynet?	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei	2

35	Har tilsynet vært på besøk i den perioden du har vært på insitusjonen?	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei	2
	Vet ikke	3

36	Har du blitt spurt om du vil snakke med tilsynet?	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei (Merk av, gå til spm.⇒ 38)	2
	Vet ikke (Merk av, gå til spm.⇒ 38)	3

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET DERSOM DU SVARTE JA PÅ SPØRSMÅL **36** .

37	Snakket du med dem da du ble spurt?	ETT SVAR
	Ja	1
	Nei	2
	Vet ikke	3

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET UANSETT OM DET VAR DU SOM TOK KONTAKT MED TILSYNET, ELLER OM DET VAR DE SOM TOK KONTAKT MED DEG.

38 Hvordan var det å snakke med tilsynet?

GJERNE FLERE SVAR

Det var godt å bli hørt	1,
De/han/hun var flink til å snakke med meg	2,
Jeg følte meg overvåket.....	3,
De forstod ingen ting	4,
Uaktuelt / har ikke snakket med dem	5,
Vet ikke.....	6.

SVAR PÅ DETTE SPØRSMÅLET HVIS DU SVARTE NEI TIL Å SNAKKE MED TILSYNET DA DE TOK KONTAKT

39 Hvorfor vil du ikke snakke med dem?

GJERNE FLERE SVAR

Jeg har ikke noen problemer her jeg trenger å snakke med dem om	01, x
Jeg har problemer her, men det hjelper ikke å snakke med dem.....	02,
Jeg stoler ikke på dem	03,
Jeg er lei av å snakke med så mange voksne om hvordan jeg har det.....	04,
De har ikke spurt meg om jeg vil snakke med dem	05,
Annet, notér _____	

Vet ikke.....	99.

TIL ALLE

40 Hvem henvender du deg til hvis du opplever at urett blir begått?

ETT SVAR

Tilsynet	1
En eller flere av de som jobber her	2
Noen i familien.....	3
Venner her på insitusjonen	4
Venner utenfor institusjonen.....	5
Andre voksne som lærer eller foreldrene til venner.....	6
Annet	7
Vet ikke.....	8

Helt til slutt

41 Hvor godt liker du deg her?

ETT SVAR

Svært godt.....	1
Ganske godt.....	2
Hverken godt eller dårlig	3
Ganske dårlig	4
Svært dårlig	5
Vet ikke.....	6

42 Er du jente eller gutt?

ETT SVAR

Jente.....	1
Gutt.....	2

43	Hvor gammel er du?		
		Oppgi antall år	<input type="text"/>
44	Omtrent hvor lenge har du vært her på institusjonen?		
		Oppgi antall dager	<input type="text"/>
45	Hvorfor kom du hit?		
		ETT SVAR	
	• På grunn av forhold hjemme bestemte barnevernet at jeg måtte komme hit uansett om foreldrene mine ville eller ikke		01
	• Barnevernet har bestemt at jeg måtte komme hit på grunn av min oppførsel, uansett om jeg ville eller ikke		02
	• Barnevernet har tilbudt meg å være her, men jeg har ikke blitt tvunget til det		03
	• Barnevernet har tilbudt meg å være her egentlig frivillig, men foreldrene mine tvinger meg til å være her		04
	• Annet, notér		
	• Vet ikke		99
46	Hvilken paragraf har du opphold i forhold til?		
		ETT SVAR	
	Paragraf 4-12.....		01
	Paragraf 4-24.....		02
	Paragraf 4-25.....		03
	Paragraf 4-26.....		04
	Paragraf 4-45.....		05
	Husker ikke/Vet ikke.....		06
47	Hvor mange ganger har du flyttet mellom ulike barnehjem/fosterhjem?		
		Oppgi antall ganger i rubrikken	<input type="text"/>
48	Er det noen av flyttingene som har vært bra?		
		ETT SVAR	
	Ja		01
	Nei		02
	Vet ikke.....		03
49	Er det noe annet du vil fortelle om?		
	NOTER		
		
		
		

TUSEN TAKK FOR HJELPEN!

LEGG DET UTFYLTE SKJEMAET I SVARKONVOLUTTEN. LIM IGJEN KONVOLUTTEN OG LEVER DEN TIL LEDEREN. IKKE SKRIV NAVN PÅ SKJEMAET.

Vedlegg 3: Spørreskjema til institusjonslederne

BRUKERUNDERSØKELSE I UNGDOMSINSTITUSJONER

SPØRRESKJEMA TIL LEDER AV INSTITUSJONEN

	Prosjekt	74922
	Skjemanummer	

1 Hvilken region tilhører institusjonen? ETT KRYSS

- Region nord..... 1
- Region Midt-Norge..... 2
- Region vest..... 3
- Region øst..... 4
- Region sør..... 5

2 Hvor mange ungdommer oppholder seg i institusjonen i dag?

REGN IKKE MED UNGDOMMER SOM ER AKUTT ELLER UTREDNINGSINNSKREVET

Oppgi antall ungdommer

3 Hvor mange av disse har vært her lenger enn 14 dager?

IKKE DE SOM ER TIL AKUTT / UTREDNING

Oppgi antall ungdommer

4 Hvilken type institusjon er du leder for? GJERNE FLERE KRYSS

- Langtid §§4-4 5. ledd og 4-12..... 1,
- Langtidsbehandling §§ 4-24 og 4-26 (atferd, frivillig og tvang)..... 2.

5 Er du leder for en åpen eller lukket institusjon? ETT KRYSS

- Åpen..... 1
- Lukket..... 2
- Åpen for noen av ungdommene, lukket for noen av ungdommene..... 3
- Annet..... 4
- Vet ikke..... 5

6 Hvilken type arbeidstidsordning er det på institusjonen? ETT KRYSS

- Tredelt turnus (3 skift i løpet av et døgn)..... 01
- Medlevertturnusordning med døgnturnus (3 døgn på, 7 døgn fri eller fire døgn på og 7 døgn fri, eventuelt andre lignende kombinasjoner)..... 02
- Medlevertturnusordning med ordninger hvor de ansatte lever sammen med ungdommene med sin private sfære som ikke brukes av noen andre enn de som bor der. (De ansatte bor der mer enn de har fri). 03
- Annet, notér _____ For MMI

7 Hva vil du betegne institusjonen som? ETT KRYSS

- Ungdomshjem..... 01
- Kombinert barne- og ungdomshjem..... 02
- Bo- og arbeidskollektiv..... 03
- Bofellsskap..... 04
- Ungdomsbase..... 05
- Institusjon..... 06
- Annet, notér _____ For MMI

Tusen takk for hjelpen!

Send inn skjemaet i egen svarkonvolutt. Husk å dele ut skjema til ungdommene.

Vedlegg 4: Intervjuguide

1. Rettigheter og medbestemmelse

Vi skal begynne med å snakke om hva du gjør her på (institusjonens navn) og hvor mye du selv får være med på å bestemme.

Fortell om en vanlig dag her på institusjonen.

Skole

- går du på skole
- ungdomsskole/videregående
- er skolen på institusjonen eller utenfor
- har du byttet skole ofte – hvor mange ganger
- har det vært problemer med forsinkelser i utdanningen pga bytting
- begynte du på skole med en gang du flyttet hit
- har det vært perioder du ikke har gått på skole

eller

- hvordan synes du det er å slippe skole
- hvorfor ble det bestemt at du ikke skulle gå på vanlig skole
- hvordan ble det bestemt at du ikke skal gå på skole
- kunne du ha valgt å gå på skole hvis du ville

Fritidsaktiviteter

- hva pleier du å gjøre etter skoletid/på kvelden
- hvordan kommer dere fram til hva dere skal gjøre
- kan du påvirke hva som skjer av aktiviteter med institusjonen
- får du tilbud om aktiviteter som er bare for deg eller er det for alle
- deltar du i organiserte fritidsaktiviteter
- hvem bestemte at du fikk lov/ikke fikk lov
- kan du selv bestemme dersom du vil begynne med en fritidsaktivitet
- kan du være alene på rommet hvis du ønsker
- kan du være på rommet sammen med en annen ungdom uten at de ansatte reagerer

Kontakt med venner og familie

- hvor ofte besøker du eller får du besøk av familien din
- hvem har bestemt det
- kan du besøke dem oftere dersom du vil
- kan du ha besøk av venner på institusjonen

Økonomi

- får du lommepenger
- hva må du gjøre for å få dem
- kan det være at du ikke får lommepenger (feks pga oppførsel)
- kan du fritt bestemme over lommepengene
- kan du fritt bestemme over andre penger som f.eks lønn og gaver
- hva bruker du dem til

Telefon

- hvordan er det med telefon, kan du ringe hvem du vil og når du vil
- hva er begrunnelsen for at du ikke kan det
- hva synes du om det
- kan du ha egen mobiltelefon

Deltakelse i beslutninger

- er du med på ansvarsgruppemøter
- er du med på å bestemme din egen handlingsplan (skriftlig plan internt på inst)
- er du med på hele møtet
- får du være med å diskutere
- blir dine synspunkter tatt hensyn til
- hvilke plikter opplever du at du har du som beboer her på institusjonen

Tvang

- har du opplevd å bli utsatt for tvang eller har du sett andre bli utsatt for det
- kan du beskrive en tvangssituasjon
- hvordan kunne tvang ha vært unngått i den situasjonen
- snakket du med de voksne som var involverte i tvangen etterpå
- hvordan ville det ha påvirket din relasjon til din særkontakt dersom denne var involvert i en tvangssituasjon med deg
- hvilke former for tvang brukes ved institusjonen
- hva synes du om at tvang brukes
- hvor ofte brukes det
- når brukes det (individuelle forhold eller i forhold til regler)
- vet du at du kan klage på bruken av tvang
- har du fått uttale deg i rapporten som skrives

Tilsyn

- har du noen gang snakket med tilsynet
- vet du hva slags oppgaver tilsynet har
- var det i forbindelse med at de var på besøk eller tok du selv initiativ
- hva snakket du med dem om
- hva ville du ha fortalt dem dersom de kom for å snakke med deg
- har du tro på at de er nøytrale og at de vil hjelpe deg dersom du snakker med dem

2. Relasjoner og arbeidstid

Nå har vi snakket en del om hva du får være med på å bestemme og hva andre bestemmer. Nå skal vi snakke om hvilket forhold du har til de som jobber her.

Relasjon til særkontakt/kontaktperson

- kan du navnet på alle som jobber her
- er det en eller flere av de voksne her du har god kontakt med
- kan du fortelle meg på hvilken måte dere har god kontakt
- er det denne personen du går til dersom du har problemer med noe
- hvorfor tror du dere har fått god kontakt
- er denne personene
 - særkontakten/kontaktpersonen/miljøkontakten/hovedkontakten din
- har du en eller to særkontakter
- kan du ringe din særkontakt når denne ikke er på jobb
- hvordan foregikk valget av din særkontakt
- kunne du være med å bestemme det
- hvordan er ditt forhold til styreeren her
- hvor ofte snakker du med han/henne

Arbeidstid

- hva slags ordning med arbeidstid/turnus har de som jobber her
- hvor lenge er de ansatte på jobb
- hva synes du om det
- hvor lenge er de borte
- hva synes du om det
- har du opplevd at noen du har hatt et nært forhold til har sluttet
- kan du fortelle om det
- er det noen tider av døgnet det er for få på jobb
- er det noen tider av døgnet det er for mange på jobb

3. Bakgrunnsopplysninger

- Kjønn
- Alder
- Hvor lenge har du bodd her
- Historikk i barnevernet
- Har du bodd på andre institusjoner
- Hvor lenge har du bodd på inst
- Hvor gammel var du første gang du bodde på inst
- Var du lenge på akuttmottak
- Hvorfor er du her
- Er du her frivillig eller på tvang

Er det noe annet jeg ikke har spurt om som du har lyst til å si?